
МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

**Збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба**

8 липня 2022 року

Харків
2022

VI Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: збірник матеріалів, 8 липня 2022 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2022. – 106 с.

Наведені публікації за теоретичними та практичними результатами наукових досліджень і розробок, які виконані науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, докторантами, ад'юнктами, аспірантами та іншими фахівцями органів військового управління, закладів, установ і підприємств.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, фахівців у сфері військового управління, морально-психологічного забезпечення збройних сил .

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несе автор.

Затверджено до друку Вченою радою Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, протокол №8 від 19 липня 2022 року.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ КОМАНДУВАЧА ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	5
<i>Клочков В.В.</i> ПСИХОЛОГІЧНА СТИЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОЛІ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ.....	7
<i>Кудренко О.В., Квіткін П.В.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА: ПАТРІОТИЧНІ ВИМІРИ.....	11
<i>Лук'яненко В.В.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК (СИЛ).....	15
<i>Кротюк В.А., Староконь Є.Г.</i> ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ....	20
<i>Rasiek V.</i> PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY DOWODZENIA-WNIOSKI ZE WSPÓŁCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH.....	25
<i>Алещенко В.І.</i> ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦЯ В УМОВАХ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ.....	32
<i>Данильян О.Г., Калиновський Ю.Ю.</i> ВІЙНА ЯК ФОРМА СВІТОГЛЯДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ	37
<i>Дзьобань О.П.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПОНЯТІЙНІ ЗАСАДИ СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	41
<i>Поліщук І.О.</i> ВПЛИВ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ	45
<i>Кривошеїн В.В.</i> ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ ТА ЇЇ ФОРМИ.....	48
<i>Hula R., Diatlova I.</i> THE CONTENT OF INFORMATION WARS CONCEPTS IN PSYCHOLOGICAL APPROACH.....	51
<i>Афанасенко В.С., Пасічник В.І.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ.....	53
<i>Ковальська-Павелко ІМ</i> ГЕНЕРУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАРАТИВІВ ЯК ПРОПАГАНДИСТСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ОПЕРАЦІЯ.....	57
<i>Курбан О.В.</i> СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (весна 2022 р.).....	61
<i>Кротюк В.А.</i> ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ФРОНТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	64
<i>Чалатко В.В.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	68

<i>Кислий В.Д., Куртов А.І.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДИКУ ЛЬОТНОГО НАВЧАННЯ.....	71
<i>Савчук О.А., Петрова Л.О.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ВВНЗ.....	74
<i>Соболева С.М., Панфілов О.Ю.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	76
<i>Воржевітіна Г.І.</i> ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННИХ ДІЙ: МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО.....	79
<i>Яндола К.О.</i> ВПЛИВ ВІЙНИ НА ІНФОРМАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ.....	82
<i>Голода А.А.</i> ПІДТРИМКА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПОТРЕБУЄ РОЗРОБКИ НОВОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ.....	86
<i>Чаркіна Т.І.</i> ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	95
<i>Будур І.М., Михайловський Р.А.</i> ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ.....	99
<i>Rakutyanskiy S.V., Zorkin R.Y., Plakysi O.B.</i> FACTOR OF MANIPULATION ABOUT PEACEFUL POPULATION OF THE COUNTRY CONSCIOUSNESS IS IN THE WAR-TIME: CONCEALMENT OF THE REAL STATE OF LOSSES OF THE RUSSIAN FEDERATION ARMY.....	101
<i>Худавердова А.О.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ, ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ ТА ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ.....	104

ПРИВІТАННЯ
командувача Повітряних Сил Збройних Сил України
генерал-лейтенанта Миколи ОЛЕЩУКА
учасникам VI Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба
«Сучасна війна: гуманітарний аспект»

Шановні учасники Міжнародної наукової конференції!

Цьогоріч наша зустріч відбувається в умовах повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації на територію України. Усі загрози багаторічного гібридного протистояння з імперською росією, які неодноразово висвітлювалися та дискутувалися учасниками цієї конференції, стали страшною та невідворотною реальністю. Не в змозі прийняти становлення нової геополітичної реальності, що проявлялася у відриві України від колоніального минулого, недоімперія вирішила ціною нахабного насилля змінити ситуацію на свою користь. Руйнуючи українські міста та села, окуповуючи території, змушуючи населення України кардинально та боляче змінювати життя, країна-агресор намагається знищити українську державність та підкорити вільний народ.

Проте, сучасна війна – це не лише війна технологій, оснащення та стратегічних умінь, це передовсім війна сенсів та наративів. Інформаційна складова сучасної повномасштабної російсько-української війни є настільки значимою, що подекуди перемоги на інформаційному фронті є не менш важливими та вагомими за успіхи у безпосередньому зіткненні на передовій. Можна безкомпромісно стверджувати, що Україна впевнено перемагає в цій смисловій війні, оскільки за майже десятиріччя гібридного протистояння з росією створила стійку систему нових

суспільних цінностей, ядром якої є визнання самобутності та незалежності української нації, її історії, культури та мови.

Хочеться зазначити, що особливий внесок в розробку цієї системи зробили і всі ті фахівці зі стратегічних комунікацій, інформаційної безпеки, інформаційно-пропагандистського та психологічного забезпечення тощо, які ненастанно працювали на користь нації та держави, досліджуючи виклики національній безпеці України та розробляючи дієві механізми протидії російській агресії. Зараз їхні здобутки працюють на зміцнення обороноздатності в умовах потужних інформаційних атак російської федерації та доводять свою ефективність, демонструючи потужний опір українців – і цивільних, і військових – намаганням противника «демілітаризувати» та «денацифікувати» нашу країну. Отже, ваша робота, шановні учасники конференції, уже продемонструвала свою результативність. Працюйте так само плідно й надалі, нехай ваші зусилля так само наближують Україну до перемоги, як і мужність наших оборонців на передовій.

**СЛАВА УКРАЇНІ! СЛАВА ЗБРОЙНИМ СИЛАМ
УКРАЇНИ!**

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОЛІ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ

В. Клочков, генерал-майор, начальник Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України

Особливого значення в умовах бойових дій набуває проблема формування психологічної стійкості військовослужбовців. Як відомо, психологічна стійкість військовослужбовців – це їхня здатність переносити великі навантаження і долати втому, зберігати впевненість у собі за будь-яких ризиконебезпечних умов та ситуацій, є комплексним психологічним утворенням і містить такі складові: організаційно-управлінська, регуляційно-адаптаційна, соціально-психологічна, професійно-діяльнісна, особистісна, емоційна, психофізіологічна, матеріально-технічна та є підґрунтям для виконання ними поставлених бойових завдань.

Психологічна стійкість в конкретних умовах та ситуаціях є, по-перше, – процесом впливу та взаємовпливу інтелекту, здібностей, навичок, умінь особистості військовослужбовця стримувати стресові, емоційні, когнітивні процеси, зберігаючи при цьому активний стан, по-друге, – означає наявність адаптивного потенціалу особистості військовослужбовця, обумовлюючи його можливість в подоланні складних ситуацій.

Формування психологічної стійкості, готовності і дій особистості є системним, комплексним процесом і знайшло відображення в наукових публікаціях вітчизняних і зарубіжних вчених на різних рівнях, а саме:

особистісному: розглядається стійкість і готовність як цілісне утворення особистості, яке включає низку компонентів, адекватних вимогам та умовам діяльності, що у сукупності дають можливість суб'єкту успішно здійснювати практичну діяльність (Б. Ананьєв, Б. Братусь, М. Варій, Л. Виготський, У. Джеймс, М. Дьяченко, Д. Ельконін, Л. Кандилович, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, Т. Митник, А. Маслоу, В. Моляко, Р. Павелків, Н. Павлік, К. Платонов, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Б. Смірнов, Е. Фромм, В. Чорний та ін.);

функціональному: досліджується стійкість і готовність як певний стан динамічності психічних функцій особистості, на тлі якого розвиваються процеси, що сприяють виконанню завдань чи видів діяльності (В. Алаторцев, Г. Березюк, О. Блінов, О. Збаровський, Є. Ільїн, Є. Ісаєв, Т. Кириленко, О. Конопкін, М. Левітов, О. Сиропятов, В. Слободчиков, О. Тімченко та ін.);

діяльнісному: визначається стійкість і готовність як цілісний прояв усіх психологічних складових структури особистості, в результаті чого реалізуються

можливості особистості активно та ефективно виконувати функціональні обов'язки та діяти в екстремальних обставинах (В. Алешенко, А. Борисюк, Ж. Вірна, Н. Грішина, О. Деркач, В. Каблаш, Л. Кандибович, Д. Леонтєв, Н. Коломінський, М. Корольчук, Т. Крюкова, Л. Куліков, О. Леонтєв, Г. Ложкін, А. Маркова, О. Нестуля, О. Сафін, В. Стасюк, Н. Чепелева, Д. Швець, Ю. Щербатих та ін.).

Велика увага до поняття «психологічна стійкість» приділяється у зарубіжній психології (С. Кобейс, С. Мадді, О. Таубман, В. Флоріан та ін.). Зазначені науковці аналізують це поняття в комплексі властивостей особистості, таких як опірність, урівноваженість, життєстійкість, стабільність тощо.

У свою чергу С. Мадді розробив модель життєстійкості, що розглядає її як важливий людський ресурс з метою підтримання фізичного, психічного та соціального здоров'я, тому дослідник пов'язує «життєстійкість» із «переконаннями людини, що дозволяють їй залишатися активною і готовою долати негативні наслідки стресу».

Проблему психологічної стійкості комплексно розглядають відомі фахівці з військово-психологічних проблем зі США, Великобританії та Канади. Їхня праця «Формування психологічної стійкості у військовослужбовців: теорія та практика» – це вдале поєднання теоретичного аналізу проблеми психологічної стійкості та практичних рекомендацій щодо її формування у військовослужбовців. У праці всебічно аналізуються існуючі наукові підходи до розуміння психологічної стійкості військовослужбовців, пов'язані з цілісними особистісними характеристиками, окремими особистісними якостями, констеляціями різних особистісних чинників, стилем поведінки тощо. Внаслідок цього психологічна стійкість аналізується у системі, заданій такими координатами:

- 1) вимоги подій;
- 2) стрес та копінг;
- 3) індивідуальні чинники;
- 4) організаційні чинники;
- 5) результат.

Це дозволяє авторам розглядати психологічну стійкість як багатовимірний конструкт, що включає безліч характеристик, які відображають здатність військовослужбовця або групи відновлювати свій стан або адаптаційний процес, що дозволяє знижувати напругу бойової обстановки та хронічних стресів. Тобто психологічна стійкість – це не здатність зберігати незмінність своїх кондицій, а здатність «пружинити», «відскакувати», «приспособуватися». Психологічна стійкість солдата, на думку авторів, проявляється при наявності у нього:

- а) когнітивних ресурсів, що дозволяють ефективно вирішувати проблеми;
- б) емоційних умінь протистояти стресові;
- в) соціальних та сімейних ресурсів, які можуть бути залучені у потрібний час;
- г) здатності знаходити мету та сенс своєї служби;
- д) фізичної стійкості до тривалих труднощів.

Автори детально описують систему технологій формування психологічної стійкості військовослужбовців, що склалася, яка на сьогодні включає:

- Stress Management Training (тренінг управління стресом, тренінг щеплення стресу, медитації уваги та ін.);
- Preparatory Education – попереднє навчання (програма формування бойової свідомості «Battlemind», надання військовослужбовцям необхідної інформації щодо психологічних явищ бою);
- Stress-Related Cognitive Appraisals – формування ефективних копінг-стратегій;
- Rolemodeling – використання поведінкових зразків для наслідування, досвіду бувалих військовослужбовців;
- Exposure/Mission Rehearsal Exercises – тренування військовослужбовців у виконанні завдань в обстановці, максимально наближеної до бойової, зокрема з використанням технології віртуальної реальності;
- Exposure to Internal Stimuli – тренування апарату стресового реагування.

У бойовій обстановці підтриманню психологічної стійкості військовослужбовців сприяють командири та фахівці з психічного здоров'я, які перебувають у таких пропорціях щодо військовослужбовців: у Британії – 1:2500-4000, США – 1:700, Канаді – 1:500-60.

До збереження психологічної стійкості включається психологічний актив – спеціально підготовлені військовослужбовці. У Британській армії, наприклад, діє Trauma Risk Management program – програма використання парамедичного персоналу (активу) на користь психологічної підтримки товаришів по службі.

По завершенні бойових дій учасники включаються до Third-Location Decompression Program – програму «декомпресії», тобто програму поступового (від 36 годин у британській армії до 5 діб у канадській) психологічного повернення учасників бойових дій до мирних умов життєдіяльності. 95% ветеранів вважають цю програму необхідною та ефективною.

У дослідженні також висвітлюється діюча, на сьогодні, у США програма формування всебічної готовності військовослужбовця – Comprehensive Soldier Fitness (CSF). На стратегічному рівні ця програма відповідає на запитання: «Як

зробити програму психологічної підготовки військовослужбовців збройних сил такою ж важливою, як і їхня фізична підготовка?»).

На оперативному рівні вона показує, як командирам (начальникам) тренувати своїх підлеглих у військових частинах (підрозділах).

На тактичному рівні вона спрямована на навчання військовослужбовців способам подолання труднощів.

У праці детально описуються чотири компоненти CSF:

1) Global Assessment Tool (GAT) – програма оцінки всебічної готовності військовослужбовця (опитувальник, який налічує 105 питань), що дозволяє спланувати подальший його розвиток;

2) Comprehensive Resilience Modules – 24 різних онлайн-модулів, що становлять серцевину психологічної підготовки військовослужбовця, які відповідають рівню вихідної готовності, займаній посаді та досвіду;

3) Master Resilience Trainer Course (MRTs) – 10-денний курс підготовки сержантів як провідних ведучих тренінгів;

4) Institutional Training – елементи тренінгу, вбудовані у всі види професійної підготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовця.

Таким чином, за кордоном накопичений величезний досвід щодо шляхів та способів підтримання високої психологічної стійкості та бойової активності особового складу під час ведення бойових дій як найважливіших складових, що забезпечують збереження бойової ефективності військ та досягнення перемоги у сучасному бою. Зокрема реалізація потужної програми психологічної підготовки, викладеної у праці «Формування психологічної стійкості у військовослужбовців», може змінити світосприйняття, стиль мислення та поведінку українських військовослужбовців на засадах позитивного світогляду.

Загалом же праці іноземних дослідників представляють великий інтерес для українських військових психологів, покликаних підвищити психологічну стійкість військовослужбовців, які діють в екстремальній обстановці російсько-української війни. Певною мірою вони співзвучні тим, що викладаються у нашій військово-психологічній літературі, проте є чимало нових, оригінальних, гідних пильної уваги ідей.

Список використаних джерел

1. Vitalii Chorny, Sergii Boltivets, Mykola Korolchuk, Valentyna Korolchuk, Yurii Ivanov (2021). Motivational Preconditions of Specialist Leadership Development in the Process of Training. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. Vol. 21 (14) 2021. P. 183–190. DOI: <https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i14.4821> (дата звернення: 26.04.2022).

2. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Жизнестойкость как составляющая личностного потенциала /Личностный потенциал: структура и диагностика. М.: Смысл, 2011. 680 с.

3. Building Psychological Resilience in Military Personnel : theory and practice / edited by Robert R. Sinclair and Thomas W. Britt. – Washington, 2013.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА: ПАТРІОТИЧНІ ВИМІРИ

*О. Кудренко, начальник управління морально-психологічного забезпечення
Командування Повітряних Сил Збройних Сил України*

*П. Квіткін, кандидат філософських наук, професор
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

Однією із фундаментальних проблем буття людства була, залишається і буде залишатися проблема інформаційної безпеки. Найбільш гостро проблема інформаційної безпеки постає в умовах війни, трансформації системи міжнародних відносин, глобалізації усіх сфер життєдіяльності сучасного соціуму, політико-ідеологічного протистояння і цивілізаційної ідентифікації народів. Особливої актуальності проблема інформаційної безпеки в умовах війни проти набула для українського суспільства. Громадяни України постали об'єктами широкомасштабної інформаційної війни, що спрямована на дискредитацію внутрішньої і зовнішньої політики держави, національно-історичних цінностей і євроатлантичних прагнень українського народу.

Проблеми інформаційної безпеки особистості військового професіонала у сучасних умовах постає не лише теоретичною, але й практичною проблемою.

По-перше, в умовах війни саме військовослужбовці є об'єктами активних інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних операцій противника. Англійський воєнний теоретик, історик і геостратег Л. Гарт (1895-1970) стверджував: «Вбити людину в бою – значить всього-на-всього зменшити армію тільки на одного солдата, у той час як жива, але позбавлена цілковитого самовладання людина є носієм страху, здатного викликати епідемію паніки. Вплив на психологію командира може звести нанівець боєздатність його військ. Психологічний вплив на уряд країни може виявитися достатнім, щоб позбавити цей уряд всіх наявних у його розпорядженні ресурсів, і тоді меч випаде із його паралізованої руки» [1].

Об'єктом інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів є психіка і свідомість військовослужбовців. Для досягнення мети регулятори в погонах використовували і використовують, на думку Е. Тоффлера, «одні й ті ж шість інструментів. Це як гайкові ключі, призначені для викручування мізків». До таких «гайкових ключів» він відносить: звинувачення у звірствах; гіперболізація, роздування ставок, що стоять на кону в битві або в війні (солдатам і цивільним кажуть, що під загрозою

все, що їм дорого); демонізація і (або) дегуманізація противника; поляризація («хто не з нами, той проти нас»); заява про божественну місію; метапропаганда, тобто пропаганда, спрямована на дискредитацію пропаганди противника [2, с. 248-252].

По-друге, актуальність проблеми зумовлена наявністю протилежних підходів до розуміння сутності інформаційної безпеки особистості. У нормативно-правових актах і дослідженнях науковців домінують два основних підходи до вирішення проблеми: розуміння сутності інформаційної безпеки суспільства та особистості через захищеність або як здатність суб'єкта зберігати свої системостворюючі властивості та основні характеристики при впливах на кіберпростір, інформаційно-комунікаційні технології, як характеристика стану соціальної спільноти.

По-третє, усвідомлення сутності і змісту інформаційної безпеки особистості є необхідною передумовою для ефективної протидії інформаційно-пропагандистським та інформаційно-психологічним впливам противника, визначення основних напрямків діяльності щодо підвищення ефективності функціонування інформаційної безпеки особистості військового професіонала в умовах війни.

По-четверте, військовослужбовці є носієм різноманітної інформації витік якої, за умов дестабілізації функціонування свідомості і психіки особистості у результаті інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів, в умовах війни надає суттєвий вплив на ефективність бойових дій.

Вихідним для пошуку шляхів забезпечення інформаційної безпеки особистості військового професіонала в умовах війни є визначення системостворюючого елемента інформаційної безпеки особистості, що вимагає з'ясування поняття «військовий професіонал», усвідомлення сутності і змісту інформаційної безпеки особистості і факторів її гомеостазису у сучасних умовах.

Особистість військового професіонала, як специфічний тип особистості, синтезує у собі, насамперед, сутнісні ознаки особистості взагалі і специфічні властивості особистості військовослужбовців, що зумовлені специфікою військово-професійної діяльності, військової служби взагалі. Військовий професіонал – це військовослужбовець, який у процесі опанування системою суспільних і військово-професійних цінностей, набуття соціального, військово-професійного та управлінського досвіду, формування власної системи цінностей і ціннісних орієнтацій набув соціально-типологічних якостей соціуму, військовослужбовців і відповідної ментальності, усвідомлює свою належність до них і постає активним суб'єктом військово-політичних відносин, військово-професійного управління та творчості [3, с. 104].

Інформаційна безпека особистості – це готовність і здатність особистості зберігати цілісність і сталість світоглядних позицій, системи цінностей і

ціннісних орієнтацій, переконань і життєвих стратегій в умовах інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів на свідомість і психіку, цивілізаційної ідентифікації соціуму та особистості, соціокультурних трансформацій суспільства [4, с. 56]. За таким розумінням сутності інформаційної безпеки особистості у структурі інформаційної безпеки виділяються: світоглядно-ментальна складова (знання, переконання, цінності і ціннісні орієнтації, життєві позиції та ідеали); когнітивна складова (уміння аналізувати та оцінювати інформацію, процеси суспільної життєдіяльності); культурологічна складова (знання технологій інформаційних та інформаційно-психологічних впливів, культура користування сучасними технічними засобами інформації та комунікації) [4, с. 56].

На стан та ефективність функціонування інформаційної безпеки особистості діють інформаційно-пропагандистські та інформаційно-психологічні впливи, процеси життєдіяльності світового співтовариства та українського суспільства, рівень сформованості свідомості і сталість функціонування психіки особистості, здатність особистості існувати в сучасному інформаційному просторі [5, с. 144].

До факторів гомеостазису інформаційної безпеки особистості належать: рівень сформованості світоглядно-ментальної складової інформаційної безпеки особистості, що базується на світогляді особистості, системі гуманітарних і соціально-економічних знань особистості, переконаннях особистості, системі цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, її життєвих позиціях та ідеалах; рівень сформованості когнітивної складової інформаційної безпеки особистості, що виявляється у вміннях особистості аналізувати й оцінювати інформацію, процеси суспільної життєдіяльності; рівень сформованості інформаційної культури особистості, що виявляється в опануванні знань щодо технологій інформаційних та інформаційно-психологічних впливів, формуванні культури користування сучасними технічними засобами інформації та комунікації [5, с. 144].

Наведені розуміння сутності особистості військового професіонала, сутності і змісту інформаційної безпеки особистості, факторів гомеостазису інформаційної безпеки особистості дозволяють стверджувати, що основу інформаційної безпеки особистості складає рівень сформованості її світоглядно-ментальної складової, що базується на світогляді особистості, системі гуманітарних і соціально-економічних знань особистості, переконаннях особистості, системі цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, її життєвих позиціях та ідеалах.

Світоглядно-ментальна складова інформаційної безпеки особистості не забезпечує рівень сформованості когнітивної складової інформаційної безпеки особистості та рівень сформованості інформаційної культури особистості, але

формує неприйняття інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів противника, ставлення до його засобів інформації та комунікації.

У свою чергу світоглядно-ментальна складова інформаційної безпеки особистості військового професіонала, що базується на світогляді особистості, системі гуманітарних і соціально-економічних знань особистості, переконаннях особистості, системі цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, її життєвих позиціях та ідеалах є проявом патріотичних якостей особистості.

Патріотичні якості особистості військового професіонала – це інтегративні якості, що відображають ставлення до Батьківщини, культури і традицій, історії і національно-історичних цінностей народу, виявляються у виконанні свого громадянського і військового обов'язку, готовності і здатності до самопожертви заради захисту свободи, незалежності і територіальної цілісності країни свободи і незалежності країни, її національних інтересів. За ступенем загальності в патріотичних якостях особистості військового професіонала виділяються:

- загальногромадянські патріотичні *якості* (ставлення до Батьківщини, ставлення до культури і традицій народу, історії і національно-історичних цінностей народу, готовність і здатність до праці на благо рідної країни);

- військово-патріотичні якості військовослужбовців (ставлення до виконання військового обов'язку, готовність і здатність до самопожертви заради захисту свободи, незалежності, територіальної цілісності і незалежності країни, її національних інтересів);

- військово-професійні патріотичні якості особистості військового професіонала (ідентифікація зі своєю країною, своїм народом і захисниками Вітчизни, усвідомлення власної відповідальності за долю Батьківщини; вірність у вірності Вітчизні, високій повазі до символів держави і Збройних Сил; присвячення військової кар'єри народові, його захисту, охороні та збереженню миру і спокою рідної землі; жертвність, відданість народові і військовій справі, безкорисливе виконання всіх обов'язків заради забезпечення національних інтересів України у мирний та воєнний час; готовність і здатність до виконання свого службового обов'язку за будь-яких обставин і умов; відданість традиціям захисників Батьківщини попередніх поколінь, збереження, примноження і пропаганда святого скарбу воїнського духу).

Таким чином, основою і системостворюючим елементом інформаційної безпеки особистості військового професіонала як готовності і здатності зберігати цілісність і сталість світоглядних позицій, системи цінностей і ціннісних орієнтацій, переконань і життєвих стратегій в умовах інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів на свідомість і

психіку, цивілізаційної ідентифікації соціуму та особистості, соціокультурних трансформацій суспільства є патріотичні якості особистості.

Список використаних джерел

1. Микрюков В. Моральный фактор на войне. *Армии*. 03.04.2015. URL: https://nvo.ng.ru/forces/2015-04-03/1_moral.html
2. Тоффлер Э. Война и антивоенная: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 412 с.
3. Квіткін П.В. Особистість сучасного військового керівника: формування у навчально-виховному процесі вищих військових навчальних закладів. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях*: Матеріали Третньої Всеармійської науково-практичної конференції. Київ: НУОУ, 2011. С. 104-106.
4. Квіткін П.В., Дятлова І.В., Петрова Л.О. Інформаційна безпека особистості: теоретико-методологічний аналіз. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків : Право, 2021. Вип. 4 (51). С. 46-62.
5. Квіткін П.В., Петрова Л.О., Дятлова І.В. Інформаційна безпека особистості: фактори гомеостазису. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*: зб. наук. пр. Харків : Право, 2022. Вип. № 1 (52). С. 136-148.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК (СИЛ)**

В. Лук'яненко, полковник, заступник начальника університету з морально-психологічного забезпечення – начальник відділу

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Оцінювання ефективності заходів морально-психологічного забезпечення військ є не тільки вкрай актуальним питанням в умовах російсько-української війни, але й недостатньо вирішеною науковою проблемою.

Морально-психологічне забезпечення спрямоване на досягнення єдиної мети – виконання підрозділом (військовою частиною) бойового завдання. Тому під ефективністю морально-психологічного забезпечення прийнято вважати ступінь безпосереднього впливу цього виду забезпечення на результат виконання поставленого завдання. Проте складність визначення ступеня безпосереднього впливу морально-психологічного забезпечення на кінцевий

результат, а також невизначеність вихідних даних, параметрів, конкретних показників, спонукають дослідників до пошуків нових підходів, які б забезпечили повноту та об'єктивність оцінки.

Одним із можливих шляхів оцінювання ефективності морально-психологічного забезпечення є визначення рівня зміни морально-психологічного стану військовослужбовців частини (підрозділу). Виконання, невиконання поставленого бойового завдання або часткове його виконання передусім визначається безпосередньою діяльністю особового складу, його морально-психологічним станом, що є метою морально-психологічного забезпечення як виду всебічного забезпечення. Саме тому вихідним положенням під час визначення ефективності морально-психологічного забезпечення має бути ступінь реалізації його мети. Отже, під ефективністю морально-психологічного забезпечення слід вважати співвідношення між його метою і досягнутим результатом – рівнем сформованості морально-психологічного стану особового складу. Проте варто зробити певні застереження:

- зміна морально-психологічного стану і відповідно зміна поведінки особового складу у бойових умовах, не завжди є результатом проведених заходів морально-психологічного забезпечення;

- наявність розбіжностей між установками, мотивами «хочу, можу і треба» та поведінкою особового складу в конкретній ситуації.

Визначення дієвості впливу заходів морально-психологічного забезпечення на морально-психологічний стан особового складу, і відповідно на його поведінку є досить складним завданням і потребує високої фахової підготовки експертів (оцінювачів). Критеріями оцінювання ефективності морально-психологічного забезпечення можуть бути зміни в поведінці та діях військовослужбовців: їх активність або пасивність, ініціативність або безініціативність, спроби ухилення від участі в бойових діях виведенням з ладу бойової техніки, симулюванням, намаганням під різними приводами покинути місце ведення бойових дій, поширення серед військовослужбовців панічних чуток або повне їх несприйняття, розуміння або нерозуміння мети війни, бойових дій, поставленого бойового завдання тощо. Ці дії свідчать про рівень сформованості морально-психологічного стану особового складу і можуть бути критеріями оцінювання ефективності морально-психологічного забезпечення. На основі аналізу відповідних змін поведінки військовослужбовців можна зробити висновок не лише про зміни морально-психологічного стану особового складу, а й про ефективність морально-психологічного забезпечення. Для цього на практиці використовують такі методи і методики:

- спостереження за поведінкою особового складу, якістю виконання підлеглими навчальних та бойових завдань;

- аналіз результатів попередньої бойової діяльності особового складу, частин та підрозділів;
- аналіз доповідей, донесень, інших службових документів;
- опрацювання матеріалів різноманітних соціологічних досліджень та психологічних опитувань;
- вивчення, аналіз та оцінювання характерних тенденцій, змін у поведінці та ставленні особового складу до виконання поставленого бойового завдання;
- визначення категорій особового складу з нестійкою психікою, низьким рівнем сформованості морально-бойових якостей;
- виявлення підрозділів з низьким рівнем згуртованості;
- аналіз подій, злочинів, грубих порушень військової дисципліни;
- аналіз результатів бойової підготовки тощо.

Однак, використовуючи окремо кожний із цих методів можна отримати різні, іноді навіть суперечливі результати. Аналіз різних підходів до оцінювання ефективності морально-психологічного забезпечення дає підстави стверджувати, що найбільш раціональними та прийнятними є експертне і факторно-критеріальне оцінювання морально психологічного стану особового складу, який кількісно виражається показниками рівня сформованості морально-бойових якостей особового складу (рис. 1). Саме ці якості є базовими під час оцінювання рівня сформованості морально-психологічного стану, адже мотиви, рівень бойового досвіду, психологічна готовність і фізичний стан визначають поведінку особового складу в бойових умовах. Водночас реальне оцінювання ефективності будь-якого виду діяльності має бути комплексним і порівнювальним.

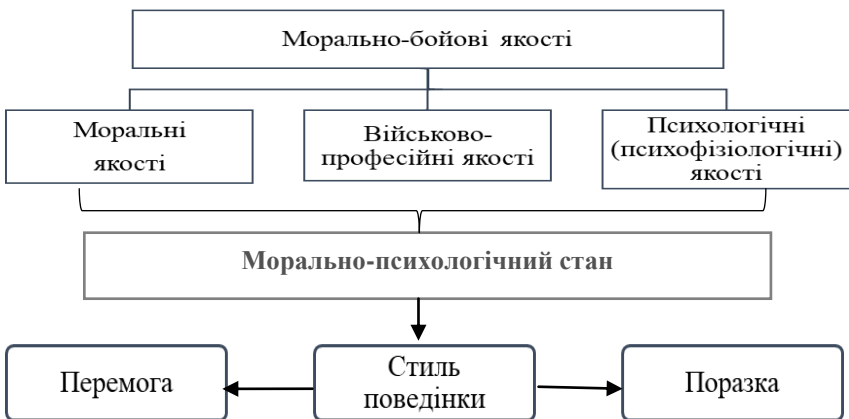

Рис. 1. Структура морально-психологічного стану та можливого стилю поведінки особового складу

Ефективність морально-психологічного забезпечення визначають за допомогою математичних методів у вигляді співвідношення між фактично досягнутими результатами і запланованими. При цьому необхідно спиратися на кількісні та якісні характеристики цього виду забезпечення. При кількісному підході під ефективністю морально-психологічного забезпечення слід вважати співвідношення реальної кількості особового складу, який було охоплено заходами морально-психологічного забезпечення, і планової:

$$E_{\text{кіл}} = \frac{P_{\text{кос}}}{P_{\text{кос}}} 100\%,$$

де $E_{\text{кіл}}$ – кількісний показник ефективності морально-психологічного забезпечення;

$P_{\text{кос}}$ – кількість особового складу, охопленого заходами морально-психологічного забезпечення;

$P_{\text{кос}}$ – планова кількість особового складу, що мала бути охоплена заходами морально-психологічного забезпечення.

Цей підхід застосовується під час визначення ефективності морально-психологічного забезпечення, але є недосконалим і не відображає мети морально-психологічного забезпечення. Військові аналітики стверджують, що босздатність військових частин і підрозділів на 65 % обумовлена функціональним (морально-психологічним) станом особового складу. Тому у військовій діяльності важливою і завжди актуальною є задача якісного оцінювання ефективності морально-психологічного забезпечення, в основу якого покладено результат досягнення мети морально-психологічного забезпечення – рівень морально-психологічного стану особового складу. У цьому разі під ефективністю морально-психологічного забезпечення можна вважати співвідношення чисельності особового складу, морально-психологічний стан якого внаслідок проведених заходів морально-психологічного забезпечення перебуває на рівні, необхідному для якісного виконання поставленого бойового завдання, до планової чисельності особового складу, що мав бути охоплений заходами морально-психологічного забезпечення:

$$E_{\text{як}} = \frac{P_{\text{мпс}}}{P_{\text{кос}}} 100\%,$$

де $E_{\text{як}}$ – якісний показник ефективності морально-психологічного забезпечення;

$P_{\text{мпс}}$ – кількість особового складу, морально-психологічний стан якого після проведених заходів морально-психологічного забезпечення перебуває на рівні, необхідному для якісного виконання поставленого бойового завдання;

Ркос – планова кількість особового складу, що повинен бути охоплений заходами морально-психологічного забезпечення.

Загалом ефективність морально-психологічного забезпечення буде оцінена правильно коли її результати розглядатимуться у розвитку, тому попередня формула потребує незначного удосконалення, тому що використання в ній показника, який свідчить про планову, а не реальну чисельність особового складу, охопленого заходами морально-психологічного забезпечення, дещо не відповідає дійсності і призводить до завищення реального показника ефективності. Надалі, під ефективністю морально-психологічного забезпечення будемо розуміти співвідношення чисельності особового складу, морально-психологічний стан якого перебуває на рівні, необхідному для якісного виконання поставленого завдання, до чисельності особового складу, який реально охоплений заходами морально-психологічного забезпечення.

Отже, математичний вираз ефективності морально-психологічного забезпечення набуває такого вигляду:

$$E_{мпз} = \frac{Рмпс}{Ркос} 100\% ,$$

де $E_{мпз}$ – загальний показник ефективності морально-психологічного забезпечення;

$Рмпс$ – кількість особового складу, морально-психологічний стан якого після проведених заходів морально-психологічного забезпечення перебуває на рівні, необхідному для якісного виконання поставленого бойового завдання;

$Ркос$ – реальна кількість особового складу, що був охоплений заходами морально-психологічного забезпечення.

Ця формула достатньо повно відображає ефективність морально-психологічного забезпечення, адже внесений до формули порівняльний аналіз змін рівня сформованості морально-психологічного стану особового складу забезпечує цілком достовірне оцінювання ефективності цього виду забезпечення.

Отже, проведений аналіз методик оцінювання ефективності функціонування системи морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) дає підстави стверджувати, що оцінювання ефективності морально-психологічного забезпечення є складним процесом, який потребує детального методичного розроблення. Ефективність морально-психологічного забезпечення може бути визначена як співвідношення між поставленою в конкретних умовах обстановки метою і ступенем її реалізації при оптимальному використанні наявних можливостей. Перший підхід базується на рівні охоплення особового складу заходами морально-психологічного забезпечення, другий – на переході від одного якісного стану об'єкта до іншого у зіставленні з охопленням

особового складу заходами морально-психологічного забезпечення. Використання морально-психологічного стану особового складу як одного із показників ефективності дає можливість отримати реальний показник ефективності морально-психологічного забезпечення, тобто висновок про ефективність морально-психологічного забезпечення можна робити за зміною морально-психологічного стану особового складу, який є основним критерієм готовності до виконання бойових завдань.

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

***В. Кротюк**, кандидат філософських наук, доцент*

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

***Є. Староконь**, кандидат психологічних наук, доцент*

Житомирський військовий інститут імені Сергія Корольова

Російське вторгнення в Україну призвело до великих людських жертв і страждань, масового переміщення населення, масштабних економічних збитків та інфраструктурних руйнувань.

За оцінками ООН, на сьогодні близько 18 мільйонів українців в той чи інший спосіб потерпають від наслідків російської агресії. З них біля 5 мільйонів потребують допомоги у сфері психічного здоров'я. Реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України стає питанням національної безпеки країни.

Психологічна реабілітація – комплекс заходів, спрямованих на збереження, відновлення або компенсацію порушених психічних функцій, якостей та спрямована на сприяння психосоціальної адаптації. У свою чергу соціально-психологічна реабілітація допомагає в соціалізації особистості та відновленні її до колишнього рівня життя, що включає не тільки здоров'я, а й соціальний статус особистості, морально-психологічну рівновагу, впевненість у собі.

Питання психологічної реабілітації учасників бойових дій є предметом значної кількості досліджень та доробок вчених. Зокрема, О. Тополь у своїх роботах розглядає причини воєнно-травматичного стресу та прояви девіантної поведінки учасників бойових дій [4]; В. Алещенко у своїх роботах розглядає наслідки посттравматичного стресового розладу (ПТРС) у військовослужбовців, аналізує досвід застосування психологічної реабілітації в умовах бойової обстановки [1]. О. Сафін у своїх роботах досліджує питання психологічної реадaptaції учасників бойових дій та соціально-психологічні моделі наслідків військового полону [5]. А. Шумейко приділяє увагу реадaptaції та психологічній реабілітації учасників бойових дій, та створенню моделі психологічної реабілітації та реадaptaції ветеранів [6].

Від початку російсько-української війни видано чимало нормативно-правових актів щодо різних форм реабілітації учасників бойових дій. Зокрема,

був покликаний розв'язати проблему реабілітації Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» №150/2015 від 18.03.2015.

Наказами Міністерства оборони України були затверджені «Інструкція про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України» (наказ МОУ № 591 від 04.11.2016) та «Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах» (наказ МОУ № 702 від 09.12.2015 (у редакції від 11 грудня 2019 року № 629).

Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців із числа осіб льотного складу, персоналу з керування безпілотними авіаційними комплексами, персоналу з управління повітряним рухом та інженерно-технічного складу визначені «Правилами медичного забезпечення польотів державної авіації України», затвердженими Наказом Міністерства оборони України 30.09.2015 № 519.

Продовженням пошуку шляхів розв'язання проблеми соціально-психологічної реабілітації учасників боєвих дій стала Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 №1338 «Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України».

Метою психологічної реабілітації учасників бойових дій є:

- збереження або відновлення їх фізичного та психічного здоров'я;
- відновлення рівня психологічної безпеки особистості;
- зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій;
- попередження суїцидальної поведінки.

Основними завданнями проведення психологічної реабілітації учасників бойових дій є:

- нормалізація та діагностика психологічних функцій учасників бойових дій;
- надання допомоги у відновленні конструктивних відносин у сім'ї та колективі;
- психокорекція особистості;
- опанування методами саморегуляції та керування стресом (релаксація);
- запобігання розвитку психічних розладів;

- психопрофілактична робота із сім'ями ветеранів війни;
- формування позитивних соціальних установок на життя.

Серед основних показань до проведення психологічної реабілітації військовослужбовців фахівці Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України виділяють комбінацію декількох психологічних чинників, серед яких:

- зниження пристосованості, тривожність, песимізм, депресія або інші негативні результати;
- посилення симптомів слабкості, втоми, когнітивний спад, зниження пам'яті, прокрастинація;
- прогресивна замкнутість (замкнутість, прагнення самотності, зменшення кола спілкування з друзями, родичами), відсутність інтересу до хобі;
- невмотивоване посилення соціальної або іншої активності після повернення з зони бойових дій;
- суб'єктивна оцінка самих солдатів, серед яких погіршення самопочуття, зміна працездатності, тривога, внутрішня напруга;
- ознаки посиленої психологічної дезадаптації, які проявляються у зниженні якості та кількості виконання бойових завдання, в тому числі щоденних обов'язків [3].

За наявності таких показань тривалість психологічної реабілітації військових має тривати не менше 14 діб. У випадку складніших симптомів або поєднання двох або більше негативних ознак до психологічної реабілітації варто додати санаторно-курортне лікування в центрах (санаторіях), тривалість якого становить не менше 21 календарного дня:

- гостра реакція на ситуацію у вигляді депресії, хвилювання, або паніки;
- тривалий стан емоційного стресу, тривоги, занепокоєння, неодноразові переживання травматичних подій та прив'язаність до них, які відображаються у думках, розмовах з колегами та родичами;
- підвищена дратівливість та невмотивована агресія, конфлікти, помірні зміни особистості, що призводить до тимчасового порушення соціальної та службової адаптації;
- погіршення здоров'я, яке виникає під час короткотривалого навантаження у вигляді: аритмії, коливань артеріального тиску, ознобу або лихоманки, судоми, запаморочення або головні болі, нудота, задишка, несвідомі, неприємні відчуття в різних частинах тіла, або почуття тривоги у вісцеральній ділянці;
- значне зменшення маси тіла в порівнянні з початковими даними (від 15 %);
- мігруючі болі після фізичних навантажень, які зберігаються на значний період без об'єктивних на те причин;
- больові синдроми після перенесених раніше захворювань, або поранень які не викликають стійкого порушення функції та не мають змін в місцях пошкоджень або органів;
- стани після впливу несприятливих погодних умов у період виконання службових завдань [3].

Психологічна реабілітація, як правило, складається з чотирьох етапів:

1. Діагностичного – вивчаються наявні у військовослужбовця психологічні проблеми, оцінюється ступінь їх впливу на психічне здоров'я:

а) визначення складу та вираженості негативних психологічних наслідків бойового стресу;

б) дослідження причин їх виникнення та прояви рецидивів;

в) встановлення ефективності способів саморегуляції військовослужбовця з психологічними наслідками бойового стресу;

г) визначення психологічних методів та доцільності їх використання конкретному військовослужбовцю;

2. Психологічний етап – використання конкретних методів впливу на психіку реабілітованих військовослужбовців.

3. Реадаптаційний етап – необхідний для проведення специфічної реабілітації.

4. Етап супроводу – спостереження за військовослужбовцями, їх консультування та, при потребі, надання їм додаткової психологічної допомоги після етапу психологічної реабілітації [2].

Психологічна реабілітація може проводитись із залученням членів сім'ї ветерана/учасника бойових дій, а також інших осіб (з урахуванням інтересів і потреб такого учасника та за його згодою), зокрема тих, які разом з ним проходили або проходять військову службу. Психологічні та реабілітаційні заходи ветеранів/учасників бойових дій та членів їх родин здійснюються індивідуально або в складі групи в залежності від психоемоційного стану та психологічних особливостей кожного учасника. Психологічні та реабілітаційні заходи можуть включати в себе:

– загальну діагностику;

– індивідуальне психологічне консультування щодо наявності психологічних проблем;

– групову психотерапію;

– символдраму;

– піскову терапію;

– когнітивно-поведінкову терапію;

– роботу з МАК «Стрес стоп» (О. Блінов);

– аутотренінги в групах та індивідуально;

– навчання методам саморегуляції психічних станів;

– тестування (за запитом/потребою);

– взаємодія з психіатрами (за необхідністю).

Окрім наведеного переліку заходів у центрах соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій можна отримати різну фахову допомогу: медичну реабілітацію військовослужбовців (поранених, інвалідів); соціально-психологічну адаптацію учасників бойових дій та членів їх сімей; соціально-психологічну підтримку військовослужбовців і членів їх сімей; профконсультування, підвищення кваліфікації за цивільними спеціальностями, професійна перепідготовка; сприяння в працевлаштуванні; соціально-правовий захист [7].

Результати проведеної роботи конфіденційні та надаються іншим особам виключно за згодою особи, відносно якої проводилися відповідні заходи.

Отже, погіршення психологічного здоров'я військовослужбовців відбувається у зв'язку зі станом постійного стресу, зміни звичного способу життя, загрозою смерті або поранень, переживаннями за життя і здоров'я членів сім'ї тощо. Психологічна реабілітація учасників бойових дій розглядається як комплекс заходів, спрямованих на збереження, відновлення або компенсацію порушених психічних функцій, якостей та спрямована на сприяння психосоціальної адаптації. Вона передбачає супровід фахівців різних напрямків, які сприяють психологічній допомозі, медичній реабілітації, правовій підтримці та соціальному захисту, і сприянню у працевлаштуванні. Тому, саме комплексний підхід та психологічна підтримка, сприятимуть успішній реабілітації учасників бойових дій.

Список використаних джерел

1. Алещенко В.І. Психологічна реабілітація учасників бойових дій: теоретико-методологічне обґрунтування моделі. Психологічний журнал. 2019. Вип. 3. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/issue/view/11893> (дата звернення: 03.06.2022).
2. Буряк О.О., Гіневський М.І., Катеруша Г.Л. Шляхи та методи реабілітації осіб з «військовим синдромом» та посттравматичним стресовим розладом. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2015. № 3(44). С. 137–141.
3. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення: методичний посібник / Кокун О. М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
4. Тополь О.В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015., вип. 124 Т. 1. С. 230-233.
5. Сафін О.Д., Тімченко О.В., Ширококов Ю.М. До питання про соціально-психологічну модель наслідків військового полону. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrn_2019_2_8 (дата звернення: 03.06.2022).
6. Шумейко А.П. Види реадаптації і психореабілітації учасників бойових дій. Проблеми екстремальної і кризової психології. 2017. № 21. С. 220.
7. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.А. Основні напрямки реабілітації учасників бойових дій. Україна. Здоров'я нації. 2018. № 3/1(51). С. 59–61.

PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY DOWODZENIA-WNIOSKI ZE WSPÓLCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH¹.

Bogusław Pacek, Prof. dr hab.

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Wstęp

Dowodzenie jest szczególnym rodzajem kierowania, realizowanym przez dowódców oraz sztaby wobec podległym tym dowódcom żołnierzy ugrupowanych w oddziałach i pododdziałach². Dowodzenie wojskami dotyczy zarówno przygotowania, jak i prowadzenia działań bojowych. Każda armia, które chce wygrywać wojny musi przygotować do tego swoje siły w czasie pokoju, a wśród tego przygotowania najważniejsze jest przygotowanie dowódców. Umiejętne dowodzenie, to podejmowanie trafnych decyzji, wydawanie właściwych w danej sytuacji rozkazów. Dowódcy muszą panować nad sytuacją, reagować w wypadkach zaskakujących, motywować żołnierzy do wypełniania rozkazów, dbać o odtwarzanie gotowości bojowej. To od dowódcy zależy, jak będą wykorzystani w działaniach bojowych ich podwładni – żołnierze oraz przydzielone siły i środki wojskowe. Dlatego tak ważne jest, by dowódca miał odpowiednie cechy osobowościowe, wiedzę i posiadał umiejętności zapewniające sprawne dowodzenie.

Ważne, aby dowódca był charyzmatyczny, aby potrafił przekonywać podwładnych do słuszności podejmowanych działań. Działanie wojska to umiejętność realizacji zadań zespołowo. Istotne jest, aby cały zespół (czyli całe pododdziały i oddziały) miał świadomość i utożsamiał się z celami określonymi przez dowódcę. Ułatwia to bardzo realizację, wynikających z celów, zadań, wykonywanie rozkazów z pełnym przekonaniem o ich słuszności. Realizacja wynikających z celów zadań powoduje określone skutki. Ważną funkcją dowodzenia jest przewidywanie mogących wystąpić zdarzeń. Wiąże się to z koniecznością podejmowania ryzyka, z umiejętnością jego oceny i podejmowaniem decyzji, które to ryzyko zamienią w szansę i sukces a nie w zagrożenie i klęskę.

1. Rozkaz a motywowanie podwładnych

Czy żołnierz, dowódca odpowiednio zmotywowany, wyszkolony, dysponujący nowoczesną techniką bojową, na polu walki jest zdolny do wielkich czynów i poświęceń, a wspomagany przez przygotowanie moralne i psychologiczne może mu pomóc w odniesieniu zwycięstwa? Historia wojen zawiera wiele przykładów gdy w starciu z liczniejszym przeciwnikiem, mniejsze siły, ale odpowiednio zmotywowane i

¹ Opracowano przy wykorzystaniu badań i artykułu : B. Pacek, O. Turinskyi, Psychologiczne uwarunkowania dowodzenia w czasie konfliktów zbrojnych.

² Dowodzenie to specyficzne kierowanie wojskami (pojedynczymi żołnierzami, pododdziałami, oddziałami), które jest związane z wydawaniem rozkazów, zmierza do przygotowania wojsk w czasie pokoju oraz do działania w czasie kryzysu i wojny.

dobrze dowodzone, co jest warunkiem bardzo ważnym, potrafiły odnieść sukces. Warunkiem było, dziś nazywane psychologiczne przygotowanie żołnierza do walki, wysokie morale, wiara w zwycięstwo, szeroko pojmowane postawy patriotyczne, dobre wykształcenie, wiara w możliwości posiadanego sprzętu bojowego itp.

Najtrudniejszą funkcją jest samo decydowanie-rozkazodawstwo. Każdy rozkaz, każda podjęta decyzja poprzedzona jest analizą posiadanych informacji, oceną sytuacji i analizą zadania oraz przygotowaniem propozycji decyzji³. Rozkaz wydaje dowódca jednoosobowo i sam ponosi za niego odpowiedzialność.

Obok wielu innych, jedną z istotnych funkcji dowodzenia jest motywowanie podwładnych. Polega ona na ustawicznym pobudzaniu żołnierzy do oczekiwanych działań, realizacji odpowiednich zadań. Funkcja ta jest wypełniana przez samych dowódców, szczególnie na poziomie taktycznym. Celem podejmowanych działań jest kształtowanie takich postaw żołnierzy, które powodowałyby w ich psychice aktywność do występowania dużej motywacji do oczekiwanego działania. Najbardziej pożądane postawy to odwaga i determinacja w wykonywaniu rozkazów, nawet przy realizacji najtrudniejszych zadań.

Dowódcy motywują swoich podwładnych poprzez ich pobudzenie⁴, wywoływanie bodźców działających na psychikę. Często zwiększają motywację żołnierzy poprzez przymus⁵, choć dużo lepszym sposobem jest zachęcanie⁶.

Właściwe motywowanie żołnierzy wymaga odpowiedniej wiedzy psychologicznej dowódców a w sytuacji bojowej wsparcia także przez profesjonalnych psychologów. Wiedza psychologiczna dowódcy ma szczególne znaczenie na polu walki, w warunkach zagrożeń. Analiza prowadzona w tym zakresie, na przykładzie współczesnych konfliktów militarnych na Ukrainie, w Iraku i Afganistanie wskazuje, że w zakresie psychologicznej charakterystyki pola walki niewiele zmieniło się od II wojny światowej. Współcześni dowódcy nadal muszą liczyć się z nastrojami paniki⁷.

2. Postawa dowódcy na polu walki

Na psychikę żołnierzy ogromny wpływ ma osobista postawa dowódcy. Im większe jest jego doświadczenie i zdecydowanie poparte mądrymi, rozważnymi

³ Rozkaz jest poleceniem bezwarunkowego działania, realizacji lub zaniechania jakiegoś działania. Może być wydany tylko przez osobę do tego uprawnioną ustnie lub pisemnie albo sygnałem. Rozkazodawstwo to wydawanie rozkazów.

⁴ Pobudzenie to aktywizowanie, dynamizowanie, mobilizowanie, zachęcanie, wzmaganie działań. Szerzej zob. [www.https://synonim.net/synonim/pobudzane+dzialania](https://synonim.net/synonim/pobudzane+dzialania) (dostęp 10.09.2017).

⁵ Przymus to zmuszanie kogoś do podporządkowania się, wywieranie presji na żołnierzy, często to nielegalny nacisk, aby zmusić do określonego działania.

⁶ Zachęcanie w warunkach działań wojskowych to inspirowanie, nakłanianie, namawianie, stymulowanie, mobilizowanie, aktywizowanie.

⁷ Objaw zachowania psychofizycznego o charakterze patologicznym wynika z silnego lęku lub też z zaburzeń psychotycznych. Pojawia się nagle. Zwykle dotyczy grupy.

decyzjami, tym większa szansa na bezwzględnie i chętne wykonywanie rozkazów. To, co najtrudniejsze dla dowódców podczas prowadzonych działań bojowych, to opanowanie paniki. Jest ona powodowana wzmożonym strachem⁸, który gwałtownie rośnie i w momencie krytycznym powoduje panikę. Panika objawia się w postaci zbiorowych zachowań (najczęściej ucieczki z pola walki), brakiem kontroli nad swoim postępowaniem. Często ta forma strachu powodowana jest faktycznym zagrożeniem, ale zdarza się, że żołnierze ulegają panice.

Jedną z najważniejszych kwestii jest posiadanie przez dowódcę wysokiego autorytetu, co oznacza jego wysoką ocenę i uznanie podwładnych. Wysoki autorytet znacznie ułatwia sprawne dowodzenie. W warunkach wojska istotne znaczenie ma zarówno autorytet formalny (zewnętrzny), jak i nieformalny, wynikający z osobistych ocen, wewnętrznego przekonania żołnierzy⁹. Autorytet formalny w wojsku wynika z posiadanego stopnia wojskowego i zajmowanego stanowiska. Jest on w armii bardzo ważny. Upoważnia bowiem do podejmowania decyzji, wydawania rozkazów. Z niego wynika konieczność podporządkowania się. Jednak, jak wskazują doświadczenia, szczególnie, konfliktu na Ukrainie, niezwykle istotny jest także autorytet nieformalny, który wynika z wiedzy, zdolności, cech i doświadczenia dowódcy. Podwładni na bieżąco oceniają jego walory moralne, umiejętność współzycia z ludźmi i przede wszystkim umiejętność dobrego dowodzenia.

3. Przygotowanie żołnierza na czas wojny

Czy i jak można przygotować żołnierza, jego odporność na wysiłek, na próby opanowania stresu, na w pełni racjonalne działanie na polu walki. W warunkach pokojowych, poligonowych można stworzyć pewną namiastkę pola walki. Czy zatem w warunkach poligonowych można przygotować żołnierza do działań na polu walki. Prowadzone ćwiczenia zapewne przygotują żołnierza do pewnych zachowań, wyrobienia nawyków, umiejętności poruszania się na polu walki. Jednak to będą tylko ćwiczenia, w których stwarzane sytuacje pozorujące pole walki, będą jednak tylko pozorowane, by nie narazić życia żołnierza na śmierć, czy kalectwo. Z drugiej strony każdy żołnierz i dowódca musi być świadomy tego, że nawet najlepiej przygotowane i zabezpieczone ćwiczenia mogą stwarzać sytuacje zagrażające zdrowiu i życiu żołnierzy. Czy takie wydarzenia i sytuacje mogą być stresujące lub uodparniać żołnierzy na stres pola walki?

Do najważniejszych niezamierzonych skutków w czasie działań podczas konfliktów militarnych należą:

- nadmierne wyczerpanie żołnierzy,
- zniszczenie własnych urządzeń i środków walki,

⁸ Strach to silne emocjonalne napięcie, najczęściej powodowane realnym lub wyimaginowanym zagrożeniem z jednoczesnym napięciem mięśni.

⁹ Szerzej zob. Zieleniewski J., Organizacja i zarządzanie, Warszawa 1969; Weber M., Racjonalność, władza, odczarowanie, Poznań 2004.

- duża ilość ofiar i rannych po własnej stronie,
- wypadki,
- dezorientacja¹⁰.

Mają one negatywny wpływ na gotowość bojową i dalsze działania wojskowe.

Dla sprawnego dowodzenia ogromne znaczenie ma posiadanie informacji, stąd tak istotne jest ich zbieranie, przekazywanie, analizowanie i wyciąganie wniosków. Szczególnie istotne są informacje o przeciwniku (jego planach, siłach, zasobach itp.). Pozyskiwaniem informacji we współczesnych konfliktach zajmują się wyspecjalizowane służby specjalne oraz pododdziały i oddziały wojskowe. Jednak nadal znaczenie ma także pozyskiwanie informacji przez każdego żołnierza. Stąd ważne jest kształtowanie i rozwijanie zdolności do zapamiętywania ważnych zjawisk, zdarzeń, faktów o rzeczywistości istotnej z punktu widzenia prowadzonych działań,

Ważną funkcją dowodzenia jest przewidywanie mogących wystąpić zdarzeń. Wiąże się to z koniecznością podejmowania ryzyka, z umiejętnością jego oceny i podejmowaniem decyzji, które to ryzyko zamienią w szansę i sukces a nie w zagrożenie i klęskę.

Na psychikę żołnierzy ogromny wpływ ma osobista postawa dowódcy. Im większe jest jego doświadczenie i zdecydowanie poparte mądrymi, rozważnymi decyzjami, tym większa szansa na bezwzględnie i chętnie wykonywanie rozkazów.

Więszego znaczenia we współczesnych konfliktach nabrała dbałość dowódców o warunki, w jakich mają żołnierze walczyć i odpoczywać, a więc jedzenie, spanie, higiena osobista, pomoc medyczna. Pomagają one w podnoszeniu wiary w siebie, zachowaniu dobrego nastroju.

To, co nowe, to działanie nie tylko na rozkaz, ale i wyzwalenie przez dowódców u żołnierzy większej samodzielności w działaniach, większej inicjatywy i pomysłowości. Wprowadzane przez Amerykanów w trakcie operacji ISAF w Afganistanie zbiorowego (dowódca i żołnierze razem) omawiania przebiegu zrealizowanych działań bojowych, ze wskazywaniem na pozytywy ale i błędy, czyni żołnierzy bardziej odpowiedzialnymi za przebieg całej operacji. Z psychologicznego punktu widzenia bardzo ważna jest bowiem dbałość dowódców o zachowanie jak najlepszych relacji pomiędzy samymi żołnierzami jak i ich stosunków służbowych z bezpośrednimi przełożonymi. Tzw. zwartość zespołów żołnierskich, gdzie przekonanie, że nikt nie zostawia w potrzebie innego żołnierza ma duże znaczenie dla realizacji zadań.

W trakcie konfliktów zbrojnych u żołnierzy często pojawia się uczucie osamotnienia. Szczególnie dokuczliwa jest rozłąka z rodziną, brak kontaktu z

¹⁰ Szerzej zob. Przyczyny i skutki konfliktów zbrojnych by Greta Machała on Prezi w: <https://prezi.com/.../przyczyny-i-skutki-konfliktów-zbrojnych>, (dostęp 10.10.2017).

rodzicami, żoną, mężem, dziećmi. Stąd potrzebna wiedza i odpowiednie działanie, aby to osamotnienie nie powodowało nadmiernych stresów, by nie prowadziło do depresji.

Jak wynika z powyższego dowódcy winni nie tylko sami być przygotowani pod względem psychicznym do trudnych zadań, wielu ekstremalnych przeżyć i sytuacji, ale także muszą mieć wiedzę i umiejętności z zakresu podstaw psychologii pozwalające im na prawidłowe kierowanie zespołami ludzkimi i wspieranie swoich podwładnych.

4. Cechy dowódcy we współczesnym konflikcie zbrojnym

Pole walki wymaga posiadania szczególnych cech od dowódców wszystkich szczebli. To oni przede wszystkim muszą być wiarygodni, przekonani do realizowanych celów i zadań. Także oni muszą pokazywać, że możliwe jest przezwyciężenie niebezpieczeństw wojennych. Zachowanie dowódcy musi być pewne, poparte wiedzą i szczególnie istotnym na wojnie doświadczeniem. Oddziałując na swoich podwładnych dowódcy muszą potrafić łagodzić napięcie nerwowe u siebie samych. Obserwując żołnierzy, dowódca musi umieć odkryć u nich przejawy symulowania czy wręcz tchórzostwa i natychmiast reagować. Doświadczony dowódca stawia na aktywnych żołnierzy, śmiało podejmujących działania ofensywne, choć współpracuje ze wszystkimi, pamiętając o ich indywidualnych cechach. Dobry dowódca potrafi także pracować nad sobą. Nie tylko doskonalą profesjonalne mistrzostwo, ale dba o dobrą kondycję fizyczną i psychiczną.

Każdy dowódca winien posiadać cechy przywódcze, bowiem od nich w dużym stopniu zależy skuteczność dowodzenia. Do najważniejszych cech dobrego dowódcy należą:

- umiejętność przewidywania zdarzeń i zjawisk,
- zdolność do motywowania podwładnych, zachęcania ich do aktywnej realizacji zadań,
- odpowiedzialność za decyzje własne i działanie podwładnych,
- posiadanie inicjatywy i umiejętności podejmowania szybkich decyzji,
- umiejętność ponoszenia rozważnego ryzyka,
- obiektywizm w ocenie podwładnych, umiejętność tworzenia pozytywnych relacji międzyludzkich,
- odwaga,
- kreatywność,
- umiejętność radzenia sobie w trudnych życiowych sytuacjach i wspierania innych połączona z empatią,
- umiejętność słuchania podwładnych¹¹.

Jedną z najważniejszych kwestii jest posiadanie przez dowódcę wysokiego autorytetu, co oznacza jego wysoką ocenę i uznanie podwładnych. Wysoki autorytet

¹¹ Szerzej zob. Kręcikij J., Wolejszo J., *Podstawy dowodzenia*, Warszawa 2007.

znacznie ułatwia sprawne dowodzenie. W warunkach wojska istotne znaczenie ma zarówno autorytet formalny (zewnętrzny), jak i nieformalny, wynikający z osobistych ocen, wewnętrznego przekonania żołnierzy¹².

Autorytet formalny w wojsku wynika z posiadanego stopnia wojskowego i zajmowanego stanowiska. Jest on w armii bardzo ważny. Upoważnia bowiem do podejmowania decyzji, wydawania rozkazów. Z niego wynika konieczność podporządkowania się. Jednak, jak wskazują doświadczenia, szczególnie, konfliktu na Ukrainie, niezwykle istotny jest także autorytet nieformalny, który wynika z wiedzy, zdolności, cech i doświadczenia dowódcy. Podwładni na bieżąco oceniają jego walory moralne, umiejętność współżycia z ludźmi i przede wszystkim umiejętność dobrego dowodzenia.

Historia wojen, także współczesnych pokazuje przypadki, że żołnierze odmówili posłuszeństwa dowódcom o autorytecie formalnym, ale o znikomym lub żadnym nieformalnym. Zdarzały się przypadki nieposłuszeństwa dowódcom bojaźliwym, niezorganizowanym, nie posiadającym doświadczenia bojowego. Sami żołnierze wówczas wybierali na dowódcę spośród siebie kogoś o charyzmatycznych cechach i wyraźnych umiejętnościach bojowych.

Zakończenie

Dowodzenie wojskami wymaga prowadzenia przez dowódców i ich sztaby ustawicznych analiz. Część z nich ma charakter typowo wojskowy i dotyczy analizy treści wykonywanych zadań, przydzielonych środków walki, techniki, metod i sposobów prowadzenia walki, warunków działania wojsk na polu walki. Niezbędne jest jednak prowadzenie analiz dotyczących zachowań i postaw żołnierzy.

Doświadczenia konfliktów zbrojnych XX i XXI wieku wskazują, że w zakresie psychologicznych aspektów działań bojowych niewiele zmieniło się od czasów II wojny światowej.

Zarówno sama psychologia dowodzenia, wszystko to, co jest związane z rolą dowódców, jak też uwarunkowania dotyczące działań pojedynczych żołnierzy wciąż powodowane są przez te same lub podobne czynniki.

Słowa kluczowe: osobowość dowódcy, psychologia dowodzenia, rozkaz, postawy żołnierzy, sytuacje stresowe.

Bibliografia

Publikacje zwarte

1. Adair John, *Rozwijanie umiejętności przywódczych*, Kraków 2007.
2. Antonowicz Volkogonov Dmitrij, *Wojna psychologiczna*, Warszawa 1986.

¹² Szerzej zob. Zieleniewski J., *Organizacja i zarządzanie*, Warszawa 1969; Weber M., *Racjonalność, władza, odczarowanie*, Poznań 2004.

3. Balcerowicz Bolesław, O pokoju i o wojnie. Między esejem a traktatem, Warszawa 2013.
 4. Cendrowski Jerzy, Swebocki Stefan, Psychologia walki i dowodzenia, Warszawa 1973.
 5. Goldstein Frank, L., Findley Benjamin Jr, Psychological Operations, Principles and Case Studies, Alabama 1996,
 6. Jeńczyk Łukasz, Radziszewski Przemysław, Sadowski Sławomir, Nowacki Gabriel, Organizacja i prowadzenie działań psychologicznych w wybranych państwach, Toruń 2004.
 7. Keegan John, Historia wojen, Warszawa 1998.
 8. Jereńczyk Łukasz, Radziszewski Przemysław, (red.) Sadowski Sławomir, Konflikty zbrojne i obronność na przełomie XX i XXI wieku, Bydgoszcz 2019.
 9. Konieczny Stanisław, Panika wojenna, Warszawa 1969.
 10. Konieczny Stanisław, Wieczorek Z., Psychologia i pedagogika wojskowa, Warszawa 1971.
 11. Kręcikij Janusz, Wolejszo Jarosław, Podstawy dowodzenia, Warszawa 2007.
 12. Łoś Robert, Regina-Zacharski Jacek, Współczesne konflikty zbrojne, Warszawa 2019.
 13. Matthews Lloyd, J. (red.), Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically: Can America be defeated? U.S. Army War College Strategic Studies Institute Carlisle Barracks, Pennsylvania 1998.
 14. Modrzejewski Z., Operacje informacyjne, Warszawa 2015.
 15. Mueller K., P., Precision and Purpose, Airpower in the Libyan Civil War, ebook, 2015
 16. Murray Leo, Psychologia wojny. Strach i odwaga na polu bitwy, Warszawa 2016.
 17. Pacek Bogusław, Wojna hybrydowa na Ukrainie, Warszawa 2018.
 18. Pieter Józef, Strach i odwaga, Warszawa 1971.
- Artykuły
1. Anuta C., Old and New in Hybrid Warfare, [w:] Countering Hybrid Threats: Lessons
 2. Learned from Ukraine, red. N. Iancu, A. Fortuna, C. Barna, IOS Press, Amsterdam 2016.
 3. Berzins J., Russia's New Generation Warfare in Ukraine. Implications for Latvian Defense Policy, National Defence Academy of Latvia. Policy Paper nr 2 z 2014, s. 6. Za Techikinov i Bogdanov 2013.
 4. Blank Stephen, Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency, «American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy» 2013, nr 35,

5. Doctrine for Joint Psychological Operations, «Joint Publication 3-53», Waszyngton 2003.
6. Gierasimow Walerij, Nowyje wyzowy trebujut pierieosmyslenija form i sposobow wiedenija bojowych diejstwij, *Wojenno-Promyslennyj Kurier*, nr 8 (476), 2013.
7. Hoffman Frank, G., Hybrid Warfare and Challenges, *Joint Force Quarterly*, JFQ wyd. 51 2009.
8. Topolski Jerzy, Wojna jako przedmiot badań historycznych w: «Pax et bellum», red. K. Olejnik, UAM Poznań 1993.
9. Kacała Tomasz, Współczesne działania psychologiczne – Stany Zjednoczone, «Zeszyty Naukowe AON», nr 2(95), 2014.
10. Korkuś Tomasz, Operacje informacyjne w Bundeswehrze, „Przegląd Sił Zbrojnych», nr 3, Warszawa 2014.
11. Pacek Piotr, Wojna informacyjna jako istotny element zbrojnego konfliktu na Ukrainie, [w:] *Konflikt hybrydowy na Ukrainie - Aspekty teoretyczne i praktyczne*, [red.] Pacek B., Grochocka J. A., Piotrków Trybunalski
12. Wojnowski Michał, Koncepcja «wojny nowej generacji» w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, «Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego» nr 13, 2015.
13. Wojnowski Michał, Zarządzanie refleksyjne jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w., «Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego», nr 12/15, Warszawa 2015.

ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦЯ В УМОВАХ ГІБРИДНІЙ ВІЙНИ

В. Алещенко, доктор психологічних наук, професор

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Головна ознака гібридної війни – це поєднання широкого арсеналу воєнних і невоєнних засобів впливу, різноманітність форм і способів їх застосування. Її концепція ґрунтується на особливостях сучасного періоду, якими є стрімкий розвиток технологій, особливо інформаційно-комунікаційних, наростання глобалізаційних процесів.

Важливим завданням сучасних гуманітарних наук є дослідження змісту інформаційно-психологічних впливів та їх класифікація в умовах ведення гібридній війни. Зрештою, всі воєнні конфлікти є гібридними, оскільки протиборство здійснюється шляхом застосування всього спектра наявних інструментів.

Отже, досліджуючи явища гібридної війни із застосуванням різноманітних впливів, фахівці, експерти поділяють їх на інформаційно-психологічні та інформаційно-технічні, відповідно до цього класифікуються об'єкти впливу. Однак у гібридній війні, яка ведеться за психологічний стан суспільства, технічні засоби при всій їх показній могутності все-таки є засобом, а не метою. Крім того, чим більше інформаційна система поширюється у світі, розкидаючи свої мережі, тим більше вона стає технічно вразливою в будь-якій точці цієї мережі. Але не технічна поразка є метою гібридної війни, їх мета - глобальний контроль над простором шляхом контролю свідомості людей.

Розглянемо інформаційно-психологічні впливи. Зміст поняття «інформаційно-психологічний вплив» (ІПВ) у наукових працях розкрито недостатньо. Під ІПВ розуміється весь спектр форм, методів і способів цілеспрямованого (відкритого та прихованого) впливу на індивідуальну, групову та суспільну свідомість через засоби масової інформації і спеціальні канали комунікації (у тому числі міжособистісні) за допомогою створення й поширення спеціальної інформації з метою зміни поведінки об'єкта впливу.

Важливим є дефініції об'єкту, цілей та завдань ІПВ, змісту інформаційного повідомлення, технологій, каналу комунікації, які мають бути покладені в основу функціонування сфери свідомості під час інформаційної агресії. Модель інформаційно-психологічного впливу в умовах ведення гібридної війни представлена на рис. 1.

Визначаючи очікувані результати ІПВ слід звернути увагу на роль та суттєве значення технологій ІПВ (застосування засобів, методів та прийомів ІПВ) під час ведення гібридної війни. За допомогою інформаційно-психологічних впливів через засоби масової інформації здійснюється селективний відбір аудиторії, яка найбільш вразлива до здійснюваних дій із сторони агресора. Таким чином, формується категорія людей, з якими в подальшому проводяться більш активні дії щодо створення потрібного психологічного стану.

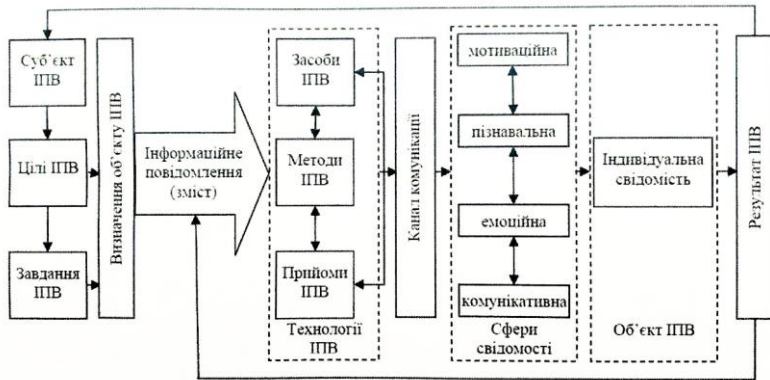

Рис. 1. Узагальнена модель інформаційно-психологічного впливу

Розглянемо концепцію Effects-Based Operation (ЕВО), щодо її використання у процесі застосування ІПВ. Центральним завданням ведення всіх «мережевих війн» є проведення «Операції Базових Ефектів» («Effects-Based Operations»). «ЕВО» визначаються військовими теоретиками мережевих воєн як «сукупність дій, вкладених у формування моделі поведінки друзів, нейтральних сил і ворогів у ситуації миру, кризи та війни». Ця концепція була детально розроблена Е. Смітом «ЕВО» означає явне встановлення повного і абсолютного контролю над усіма учасниками актуальних чи можливих бойових дій і тотальне маніпулювання ними у всіх ситуаціях - і тоді, коли ведеться війна, і тоді, коли вона назріває, і тоді, коли панує мир. У цьому суть «мережевий війни»: вона не має ні початку ні кінця, ведеться постійно, і її мета полягає у забезпеченні тим, хто її веде, здатності всебічного управління всіма діючими силами людства.

Інформаційно-психологічні впливи(ІПВ) можуть проявлятися не одразу, а через деякий час. Саме на цьому побудована концепція Effects-Based Operations, Людська свідомість налаштована сприймати тільки найближчі наслідки, а вони можуть бути і віддаленими в часі.

Отже, суть концепції ЕВО викладена у послідовності – «механізм», «дія», «ефект». Тобто завершальною стадією є саме ефект, який буде створений певним інформаційно-психологічним впливом, і результат відображення встановленого ефекту на психологічний стан ворогуючої сторони інформаційного конфлікту.

Такий підхід використовується при довгостроковому плануванні і зазвичай випереджує відкриту інформаційну агресію. Найменш захищеними проти цього залишається інформаційно-психологічна складова суспільства певної держави, яка стала об'єктом інформаційної агресії.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що існують різні класифікації ППВ, а саме:

- за видами зв'язків між об'єктами та суб'єктами ППВ поділяються на: міжособистісне спілкування (спілкування типу «face to face») і опосередковане (масове) спілкування з використанням технічних засобів передачі інформації;

- за класами ППВ поділяють на: екологічний вплив, пов'язаний із впливом факторів навколишнього середовища (біотичних і абіотичних) на психіку і особистість людини; соціальний вплив, обумовлений приналежністю людини до суспільної системи та включеністю її в контакти і взаємозв'язки з іншими людьми; культурологічний вплив, обумовлений наявністю історично вироблених засобів матеріального і духовного виробництва; аутовплив, пов'язаний з можливостями психічної саморегуляції людини як щодо автономної системи;

- за тривалістю ППВ може бути тривалим, середньої тривалості і короткочасним;

- за методами впливу ППВ поділяють на: переконування, навіювання, психічне зараження, приклад і наслідування, примушування (санкціонування);

- за видами використовуваних комунікативних каналів ППВ здійснюються із залученням телебачення, радіомовлення, преси, інформаційних систем (Internet), телефону, мистецтва (кіно, театри, виставки), літератури (документальної, мемуарної, художньої й т.д.), освітніх установ, а також за допомогою чуток, листівок та у ході особистого спілкування;

- за формою прояву ППВ може бути явним і прихованим;

- за масштабами ППВ поділяється на: глобальний, котрий здійснюється для досягнення глобальних цілей і проводиться у всіх сферах діяльності держави; локальний, який проводиться в окремому регіоні (сегменті інформаційно-психологічного простору) і вибірний, що проводиться з метою впливу на певний об'єкт;

- ППВ впливає на конкретні сфери психіки окремої людини, груп людей і суспільної свідомості в цілому, а саме: на потребово-мотиваційну, інтелектуально-пізнавальну, емоційно-вольову і комунікативно-поведінкову сфери;

- за широтою перебудови психіки ППВ може викликати порціональні зміни і загальні зміни (зміни низки психологічних якостей особистості, групи);

- за навмисністю ППВ може здійснюватися навмисно, тобто з метою досягнення певних цілей і ненавмисно, якщо цілеспрямований вплив не здійснювався, а поведінка об'єкта змінилася;

- за змістом ППВ підрозділяються на дезінформування, лобіювання, маніпулювання, пропаганду, керування кризами і шантаж;

– ПІВ здійснюється за допомогою різних прийомів, а саме: очевидних, непереконливих, прийомів уповільненого сприйняття, повтору, аргументованих прийомів і прийомів рішучих висновків;

– за дією на свідомість ПІВ поділяється на індивідуальний, груповий та масовий;

– ПІВ здійснюється власне інформаційно-психологічними, військовими та політичними засобами, а також з використанням системи торговельних і фінансових санкцій;

– за механізмами ПІВ поділяються на: інформаційні (інформаційно-пропагандистські), психогенні, психоаналітичні (психокорекційні), нейролінгвістичні, психотронні (парапсихологічні, екстрасенсорні) і психотропні;

– за умовами ПІВ можуть проводитися як у мирний, так і у воєнний час, післявоєнний або загрозовий період.

Наведене вище свідчить, що боротьба в інформаційно-психологічній сфері стає невід'ємною частиною вирішення будь-якого конфлікту ззовні, у тому числі військового, практично на всіх його фазах (зародження конфлікту, початок конфліктних дій, загострення напруженості, криза, безпосередньо бойові дії) та всередині держави. Тому в мирний час і особливий період з метою забезпечення сприятливих інформаційно-психологічних умов з виконання завдань військовими формуваннями проводяться заходи інформаційно-психологічної протидії зовнішньому ПІВ.

Висновки. У теперішньому етапі розвитку гібридної війни в його основу вкладенні інформаційно-психологічні впливи. Таким чином здійснюються наступні дії:

- підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами;

- нанесення збитку життєво-важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах.

- дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету, дискредитація органів управління;

- маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості;

- створення атмосфери бездуховності й аморальності, негативного відношення до культурної спадщини противника;

- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрілості, загострення політичної боротьби;

- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади й управління, інспірація помилкових управлінських рішень;

Отже, інформаційно-психологічні впливи у гібридній війні під час інформаційного протиборства займають важливу роль у протистояннях сучасності. Однак найголовніше полягає в тому, що нові інформаційні технології, якщо їх розглядати як зброю, здатні обернутися для людства тотальною катастрофою, оскільки, як інструмент політики, гібридна війна означає існування одного суспільства ціною виключення іншого, за рахунок знищення культурних цінностей та свідомості членів цього суспільства.

Список використаних джерел

Алещенко В.І. Інформаційно-психологічний вплив у ході збройної боротьби. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, № 1 (38)/2018р. С.6–11.

Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. № 4 (33). 2014. С. 5-12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna>.

Копан О.В. Інформаційно-психологічна війна як засіб маніпулювання людською свідомістю “Інформація і право” № 2(17)/2016. с 92-98

Корнієнко С. Путін веде в Україні гібридну війну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/>.

Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад Національної гвардії України в умовах масових заворушень: монографія / І.І. Ліпатов, Г.А. Дробаха, К.Ю. Гунбін та ін. – Х. : Нац. акад. НГ України, 2015. – 229 с.

ВІЙНА ЯК ФОРМА СВІТОГЛЯДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

О. Данильян, доктор філософських наук, професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Війна є вираженням не тільки економічних, політичних, геостратегічних, але й ментально-світоглядних протиріч, які знаходять свій прояв у трактуванні історичних й сучасних подій, розумінні напрямків розвитку окремих народів й людства, у напрацюванні можливих варіантів захисту національних інтересів та ін. Як відомо, війна – це не тільки зіткнення армій на полі бою, це й боротьба ціннісних систем, світоглядних настанов, фактично різних картин буття. Здійснюючи агресію, ворог намагається не тільки захопити певну територію, оволодіти ресурсами, а й духовно підкорити народ – об’єкт нападу. У зв’язку з цим успішний захист національних інтересів, державності, культурного

надбання напряду залежить від духовно-ціннісної стійкості українського народу, загальнонаціональної консолідації на всіх рівнях у цей складний період розбудови України.

Аналізуючи сутність світоглядного протистояння, визначимо його базові характеристики у загальному розумінні. На думку М. Халіман, до атрибутів світоглядного протистояння можна віднести:

– «Ексклюзивність». Під цією ознакою світоглядного протистояння розуміється монологічність конкуруючих дискурсів його суб'єктів, кожен з яких виявляється зосередженим переважно на зміцненні власних світоглядних уподобань, і водночас, на знеціненні, перекручуванні або цілковитому ігноруванні позиції іншої сторони протистояння. Звичайно, такий однобічний характер комунікації спотворює її та робить проблематичним (або взагалі неможливим) встановлення діалогічних відносин, без яких врегулювання світоглядного протистояння стає, в свою чергу, дедалі все більш складним.

– «Редукаціонізм». Цей атрибут апелює не стільки до певного статичного стану речей при світоглядному протистоянні, скільки до певної його тенденції, до якої тяжіє будь-яке подібне відношення у своїй внутрішній динаміці. Мається на увазі тенденція до редукування будь-яких складних, неоднозначних характеристик до однозначних. При цьому характеристики позитивні зазвичай асоціюються із власною стороною, у той час як негативні характеристики, навпаки, приписуються іншій стороні світоглядного протистояння. Зокрема, важливим випадком такого деструктивного редукування виявляється відмова (далеко не завжди свідомо) від розрізнення між відносинами протиріччя (контрадикторності) та протилежності (контрарності): перше зводиться до другого, а будь-які «півтони» і опосередковуючі поняття ігноруються, ніби їх взагалі не існує. Все це природно і неминує призводить до посилення напруги між суб'єктами світоглядного протистояння, при тому, що можливість «зворотного руху» стає дедалі все більш проблематичною – внаслідок цієї ж самої фатальної тенденції до невиправданого спрощення дійсності та редукування її до набору жорстких дихотомій.

– «Ригідність». Цей атрибут характеризує властивість світоглядного протистояння, що полягає у порушенні (частковому або, у крайніх випадках, повному) здатності його суб'єктів змінювати власні світоглядні орієнтації відповідно до вимог дійсності та резонів здорового глузду. Такий стан справ багато в чому обумовлюється вищезазначеною монологічністю дискурсів, що продукуються суб'єктами світоглядного протистояння, їхньою закритістю перед світом, а також вже згаданою тенденцією до редукування складної соціальної дійсності (комплексної за самою своєю природою) до занадто спрощених та ідеологізованих її копій, створених зі стереотипних наборів жорстко фіксованих дихотомій.

– «Радикалізм». Цей останній з виявлених нами атрибутів світоглядного протистояння також може бути розглянутий як самостійний елемент його

інваріантної структури, яка не залежить принципово від історико-культурного і політичного контексту. Звичайно, конкретні обставини можуть мати – і мають – певний вплив на кожен з атрибутів, але цей вплив завжди залишається частковим і стосується лише кількісної міри його проявлення, не відмінюючи наявності того чи іншого атрибуту світоглядного протистояння, яке завжди може розглядатися у його незмінній базовій структурі [1, с. 263-264].

У цілому поділяючи думки вищеозначеного дослідника, спробуємо їх розвинути й доповнити у контексті сьогодення. В умовах війни вищенаведені риси світоглядного протистояння максимально радикалізуються, проявляють себе найбільш рельєфно і трансформуються з латентних форм існування у більш відкриті. Також вони можуть набувати інших смислових відтінків у порівнянні з мирною фазою світоглядного протистояння і у зв'язку з конкретно-історичними обставинами їх реалізації. Розглянемо окремі риси цього феномена у контексті війни, що точиться в Україні.

Визначаючи прояви «ексклюзивності» як риси світоглядного протистояння, варто зауважити, що Україна однозначно й чітко заявила про свої національні інтереси, значно посилила міжнародну активність щодо їх захисту, що сприяло зміцненню суб'єктності нашої держави на міжнародній арені. У свою чергу Росія наочно продемонструвала свої імперські амбіції, а вплив її пропагандистських компаній та маніпулятивних технологій у світі щодо популяризації ідей «русського миру» почав стрімко знижуватись.

Характеризуючи «редукціонізм» у світоглядному протистоянні під час війни, зазначимо, що він є необхідною складовою донесення чітких й зрозумілих ідей до всіх верств населення країни задля консолідації нації. В умовах жорсткого протистояння з загарбниками, необхідності повсякчасного захисту Батьківщини складні, затеоритизовані пояснення подій та явищ лише ускладнюють процес комунікації між владою й громадянами.

«Ригідність» у світоглядному протистоянні під час війни може інтерпретуватись у двох значеннях: як світоглядна стійкість держави та суспільної свідомості щодо негативних зовнішніх впливів на національні цінності й пріоритети, а також як нездатність сторін (або окремої сторони) до компромісу заради досягнення миру. Відповідно для України, яка стала об'єктом зухвалого нападу, компроміси задля забезпечення захисту національного суверенітету є вкрай болісними, а у окремих варіантах неприйнятними.

Відповідно «радикалізм» світоглядних позицій суб'єктів протистояння під час війни є природнім явищем, оскільки кожна з сторін конфлікту намагається максимально ефективно відстоювати своє бачення ситуації, донести свій варіант інтерпретації причин, перебігу та наслідків війни до міжнародної спільноти. Також «радикалізм» у світоглядному протистоянні є засобом внутрішньої консолідації громадян для боротьби з загарбниками. У стані самого загарбника «радикалізм» висловлювань й оцінок є однією з технологій виправдання своїх дій, мобілізації населення для їх продовження.

На нашу думку, світоглядне протистояння активно проявляється не тільки під час класичної війни, а й в умовах інформаційних війн та не силових сценаріїв гібридних війн. Світоглядне протистояння у вищенаведених війнах набуває особливої інтенсивності, оскільки маніпулятивні технології, інформаційна зброя та ін. спрямовані саме на нав'язування (або відстоювання) відповідних цінностей, ідеалів, принципів суб'єктів протиборства.

З точки зору В. Бебика, протистояння України та Росії потрібно розглядати в контексті:

- цивілізаційного, ідейно-політичного протистояння тоталітарних форм організації суспільства (в даному випадку у формі «російської квазі-імперії») і демократичних форм організації суспільства;
- особливостей формування глобального інформаційного суспільства та української національної моделі інформаційного суспільства, особливостей становлення і функціонування глобального інформаційного простору та українського національного інформаційного простору [2, с. 10-11].

Отже, війна є крайньою, антигуманною формою світоглядного, цивілізаційного, культурно-ціннісного, духовно-ментального, інформаційного протистояння різних світів й форм організації людського буття.

На переконання науковців, конфлікт цивілізаційно-ціннісних систем у XXI сторіччі лише посилюється. З точки зору С. Хантінгтона, якщо XX ст. – це століття ідеології, яке характеризувалося боротьбою між ідеологемами комунізму, фашизму та ліберальної демократії, то тепер ми вступаємо в епоху, де культура та культурні фактори відіграватимуть найважливішу роль у формуванні світової політики [3, с. 276].

Україна, здійснивши європейський духовно-ціннісний та геополітичний вибір, стикнулась з необхідністю його захисту, який потребує різноспрямованих стратегій забезпечення національного суверенітету.

Продовжуючи вищезначену логіку автори ґрунтового дослідження «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл» констатують, що у контексті імперського дискурсу росіянам видається цілком виправданим порушувати міжнародні угоди та вести війни, наводити брехливі пояснення та погоджуватись із корупцією влади, зневажати моральні принципи та ставити релігію на службу владі. Саме проти подібних настанов виступив український народ і його держава, існування якої принципово руйнує всю філософію імперії. У дискурсах щодо національної державності та імперської конструюються дві реальності, між собою несумісні, що означає наявність глибокого онтологічного конфлікту, а на поверхні – виливається у жорстке протистояння, загострення якого означає справжню війну на знищення. В основі онтологічного конфлікту лежить своєрідна війна світів, різних за своїм устроєм, організацією, принципами існування реальності [4, с. 299].

Таким чином, війна як форма світоглядного протистояння за своєю сутністю є боротьбою цінностей, принципів, ідеалів функціонування різних

вітів, протилежних картин буття, варіантів майбутнього як для окремих народів, так і для людства загалом.

Список використаних джерел

- 1.Халіман М. А. Світоглядне протистояння: атрибути та форми. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 98. С. 261-265.
- 2.Бєбик В. М. Теоретичні та праксеологічні засади гібридних війн. Гібридна війна: сутність, виклики та загрози: зб. матер. Круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ : НА СБУ, 2021. С. 10-14.
- 3.Хантінгтон С. Новий світовий порядок у XXI столітті: тенденції та європейський вимір. Виступ Семюела Хантінгтона на круглому столі в Національному інституті стратегічних досліджень 18 жовтня 1999 року. URL: http://www.uis.kiev.ua/strategy/hunt_world.html (дата звернення: 23.05.2022).
4. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

**ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПОНЯТІЙНІ ЗАСАДИ
СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

*О. Дзьобань, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Небачена раніше динаміка розвитку розв'язаної Росією проти України повномасштабної війни визначає специфіку інформаційної війни як її складової. Сьогодні чималі ефективності набули інформаційна зброя та власне інформаційна війна, які виступають засобами реалізації спроб досягнення глобального домінування Росії.

Інформаційна війна Росії проти України має свої особливості, тож усвідомлення її специфіки необхідно з'ясувати її концептуально-понятійні підстави.

Першою концептуально-понятійною основою є концептуальний каркас співвідношення війни і миру, за яким війна – це масштабний конфлікт із застосуванням насильства. Бурхливий розвиток сучасного суспільства, яке в літературі кваліфікується як інформаційне, або «суспільство знань», зумовлює появу доктрини нової, інформаційної війни, яка базується на стратегії знання, що передбачає використання нових інформаційних технологій (комп'ютерів та мереж передачі даних). У цій війні стала однією з ключових саме інформаційна складова, яка продовжує збільшуватись. Війна сьогодні ведеться не лише на землі, в морських акваторіях та повітрі, а й в інформаційній сфері. Тут використовується поняття інформаційної зброї, з якою нерозривно пов'язані поняття інформаційної переваги, інформаційного протиборства та інформаційної війни, що є неоднозначним, та інформаційної безпеки.

Відмінність видів та технологій інформаційної зброї від звичайної летальної зброї полягає в акцентуванні уваги на використанні алгоритмів та технологій, які зосередили у собі базові знання, необхідні для несилової поразки супротивника. У такому разі інформаційна війна – це боротьба світоглядів та культур за виживання (Україна) та за тотальне ресурсне та політичне домінування (Росія).

Іншою концептуально-понятійною основою специфічності сучасної інформаційної війни Росії проти України є синергетична парадигма, що описує нелінійні динамічні нерівноважні системи, схильні до дії флуктуацій, завдяки чому дуже мала кількість інформації, введеної в систему супротивника, потягне за собою величезні наслідки, будь це фінансові системи, фондовий ринок, системи охорони здоров'я або системи протиповітряної оборони.

У контексті цього йдеться про змістовну інформацію, яка позначається словом «сенс». Це дає можливість розглянути можливі небезпеки, що виникають у зв'язку з розвитком та використанням комп'ютерних та інших інформаційних технологій в інформаційному протиборстві, або інформаційній війні, націленій на руйнування систем інформаційної безпеки супротивника.

Отже, інформаційна війна – це цілеспрямоване широкомасштабне оперування суб'єктів смислами: створення, знищення, модифікація, нав'язування та блокування носіїв смислів інформаційними методами задля досягнення поставлених цілей.

Сучасна інформаційна війна Росії проти України має комплексний характер. Сьогодні на полях боротьби України за свою незалежність від зазіхань Росії відбувається становлення нового світового порядку, існування якого неможливе без потужних інформаційних ресурсів.

З точки зору концепції структурно-синергетичної соціодинаміки загарбницька війна Росії проти України (інформаційна її складова) – це за своєю суттю є варіаціями війни, спрямованої на надання проросійській владі так званих ЛНР та ДНР квазідемократичної форми за допомогою інформаційних технологій, що використовуються у сфері політики. Крім традиційних бойових дій широко застосовуються інформаційно-психологічні методики та технології інформаційної війни, коли протиборство відбувається у символічному просторі, ефективно впливаючи на індивідуальну та суспільну свідомість.

Сучасна інформаційна війна Росії проти України має комплексний характер, що виявляється у: 1) володінні ситуацією та контролю над битвами; 2) захисті інформації; 3) кібернетичній війні; 4) електронній війні; 5) інформаційному тероризмі; 6) інформаційних блокадах; 7) війну засобів; 8) психологічну війну; 9) всіляких видах та способах шпигунства; 10) застосуванні методів ідеологічного протиборства; 11) мережевій війні; 12) інтелектуальній війні.

Дії Російської Федерації є спробами реалізації заздалегідь спроектованих соціокультурних процесів, метою яких є штучна внутрішня дестабілізація

України та різних регіонів пострадянського простору з метою залучення їх до орбіти впливу Росії. Саме така дестабілізація за допомогою набору технологій інформаційної війни націлена на зміну векторів розвитку держав, що виникли після розпаду Радянського Союзу і активно будують свою незалежність, що значною мірою впливає на динаміку світової історії. Перед нами якісно нове явище: метагра світової політики, яка змінює правила її реалізації, тоді як «стара» світова політика застосовувала встановлені правила гри.

Спроби детального аналізу повномасштабної війни Росії проти України показують, що Україна має дуже велике значення у сучасних геополітичних процесах. Фундаментальне значення домінування над Україною виходить за межі територіального володіння її територією – воно дозволяє контролювати величезний геополітичний простір. Багатовіковий досвід війни, а також соціальних, економічного та інформаційно-психологічного протиборства ключових гравців на території України показує стратегічну значущість саме несилових, інформаційних методів протиборства, оскільки виключно озброєними засобами бажаних результатів Росія досягти практично не може.

Заслугує також на увагу та важлива обставина, згідно з якою в епоху глобалізації традиційна імперія поступається місцем «імперії постмодерну», що має мережеву структуру. Саме в контексті постмодерну Росія практично стала авторитарною імперією зі своїм єдиним стратегічним простором та етнокультурною різноманітністю. У разі здійснення своїх імперських проєктів Росія зможе тиснути як на нинішній Європейський Союз, так і на інші стратегічно важливі геополітичні простори.

Однак цей вельми трагічний для цивілізованого світу шанс може бути реалізований лише в тому випадку, якщо Росія зможе виграти інформаційне протиборство в Україні, що є ключем до її існування. Значущість місця України у глобальних проєктах Росії важко переоцінити.

Росія використовує різні технології інформаційного протиборства, щоб дестабілізувати суспільно-політичну та міжнетічну ситуацію як в Україні, так і в інших регіонах світу. Однією з таких маніпулятивних технологій є «інформаційні шуми» або «інфологеми», які є міфологізованою, спотвореною, деформованою інформацією.

Росія розпочала свою експансію під приводом боротьби з українським націоналізмом та «мілітаризмом» та сприяння демократичним процесам у так званих ЛНР та ДНР, хоча її реальна мета полягає у встановленні контролю над величезними геополітичними ресурсами Східної Європи, зокрема України.

Інформаційне протиборство (інформаційна війна) Росії проти України відбувається відповідно до нової теорії війн («emerging theory of war») – мережецентричної війни. Ця нова концепція війни заснована на тезі Е. Тоффлера і Х. Тоффлера, згідно з яким «спосіб ведення війни відображає спосіб створення багатства». У сучасному розвиненому суспільстві спосіб створення багатства пов'язаний із моделлю нової інформаційної та високотехнологічної економіки.

Відповідно, і мережецентричні війни становлять основу війн нового покоління, чия ефективність визначається інформаційними ресурсами. Ці війни перевершують колишні покоління війн як і економіка постмодерну перевершує економіку індустріальної цивілізації (модерну). Важливу роль при цьому відіграє таке ключове поняття теорії мережецентричних або мережевих війн, як «мережа», що використовується у соціологічній теорії мережевого суспільства. Засоби мережевої теорії мають пізнавальну силу і гнучкість у процесі пояснення цілої низки рис сучасного мережевого соціуму, що описується елементами мережі. Мережева теорія має чималий інтерпретативний потенціал, що проявляється і щодо інформаційних війн, які розгортаються у глобальному інформаційно-комунікативному просторі. Саме у цьому просторі здійснюються основні стратегічні операції розвідувального й військового плану, а також мас-медійне, дипломатичне, економічне та технічне забезпечення, що їх супроводжує.

Центральне завдання всіх мережевих війн полягає у здійсненні «операцій базових ефектів» («Effects-based operations»), що є основною концепцією цієї теорії. Запланованим результатом таких операцій є досягнення Росією повного та абсолютного контролю за діяльністю всіх учасників актуальних чи потенційних військових дій та тотальне маніпулювання ними у ситуаціях миру, дозрівання війни та здійснення бойових дій.

У даний час технології мережевої війни в повному обсязі апробуються Росією як в Україні, так і на всьому пострадянському просторі, причому вони націлені на значне зниження геополітичного, економічного та соціального потенціалу суверенних держав, аж до їхнього розпаду.

Координатором мережецентричних операцій є Росія, однак нею використовується досить різноманітний набір таких інструментів, як, наприклад, неурядові організації, fake-структури, різноманітні фонди, благодійні організації, етнічні рухи та організації, кримінальні угруповання, російська православна церква, мас-медіа, сайти в Інтернеті тощо. Усі ці різноманітні елементи не завжди навіть знають про те, що вони беруть участь в операціях мережевої війни (інформаційного протиборства).

Таким чином, інформаційна війна є однією з ключових складових повномасштабної війни Росії проти України. Відтак, незважаючи на визначальну роль летальної зброї і традиційних форм ведення війни, збройне протиборство з Росією можна виграти і за допомогою мережевих технологій, адаптувавши при цьому до власних умов і цілей ці ефективні та бурхливі технології.

ВПЛИВ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ

*І. Поліщук, доктор політичних наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабна агресія Російської Федерації проти України під виглядом «спеціальної військової операції». Вона виступає показовим маркером масштабних трансформацій у світовому порядку. Як відомо, агресія (від лат. *aggressio* - напад) – поняття сучасного міжнародного права, яке охоплює будь-яке незаконне з погляду Статуту ООН застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності іншої держави чи народу (нації). Війна у центрі Європи у ХХІ столітті ще донедавна виглядала малоімовірною перспективою з огляду на гуманітарні досягнення сучасної людської цивілізації та політичний світогляд демократичного ареалу країн. Але на практиці виявилось, що недемократичні країни з комплексом фантомних пережитків імперіалізму самі для себе визначають правила поведінки та у варварський спосіб намагаються досягати свої геополітичні цілі. У цьому контексті Росія представляє з себе анахронічний феномен панування людоненависницького напівтоталітарного, клептократичного режиму В. Путіна, який ґрунтується на вигадуванні зовнішніх ворогів та агресії проти них з метою відволікання уваги медіа зомбованого населення від суцільного розкрадання національних ресурсів з боку правлячої кліки. Країна, яка є постійним членом Ради безпеки ООН, демонструє тотальне ігнорування норм міжнародного права та відверто робить ставку на військову силу та ядерний шантаж усього світу. Використовуючи продаж газу та нафти – простих корисних копалин, як головне джерело поповнення державного бюджету, Росія висуває примітивні ультиматуми найбільш розвинутих демократичним країнам.

Головна поточна небезпека для сучасного світу полягає у тому, що деякі тиранічні лідери, насамперед В.Путін, вважають для себе цілком припустимим ігнорувати усі правила міжнародної поведінки, які склалися після II світової війни та безкарно атакувати слабші за ресурсною базою країни з метою відновлення у тому чи іншому вигляді імперських проєктів. Історія участі українців у створенні та розбудові російської, а потім радянської імперії зіграла з нами злий жарт. Саме без України, без родючих чорноземних ґрунтів Російська імперія, а потім і Радянський Союз не змогли б побудувати свою могутність. Значний внесок у підвищення обороноздатності СРСР внесли Південномаш, завод Антонова, Миколаївський суднобудівний завод, інші підприємства. Тому і сьогодні Росії важливо нав'язати українцям свої імперські міфи, щоб перетворити їх на «сіру масу», інертних малоросів, які сліпо будуть виконувати волю Кремля.

Позаяк російська імперсько-шовіністична загроза створює перманентну небезпеку усьому світовому порядку, який опиняється у безперервній загрозі чергової світової війни.

Відкрита агресія Росії та безчинства її армії на нашій території унеможливила проросійську орієнтацію України та зробила європейський вибір безальтернативним геополітичним пріоритетом. Геополітичне розташування України в Європі є більшою мірою перспективним та вигідним для самої української держави. Природні багатства, чисельність населення, розміри території, науковий та інтелектуальний потенціали, змушують сприймати Україну як вагому європейську державу. Крім того, саме її розташування винятково вигідне, оскільки робить країну ключовим субрегіоном, що з'єднує своїми транспортними артеріями Захід і Схід, Північ і Південь континенту. Чорноморські порти створюють сприятливі умови для безпосередніх зв'язків із країнами інших континентів.

Україна, як і будь-яка інша держава не може існувати в світі сама по собі, спираючись лише на власне розуміння своїх інтересів. Країна має усвідомити себе в геополітичному контексті й у контексті розвитку світової цивілізації. Таке самоусвідомлення має зважено враховувати і весь спектр сприйняття її цивілізованим світом взагалі та її дій на міжнародній арені. Визначення геополітичних інтересів нашої держави потребує ретельного вивчення складної системи інтересів різних країн, глибокого аналізу розкладу сил – економічних, політичних, військових, духовних – у певному конкретному регіоні; особливо це стосується близького оточення України.

Стратегічним національно-державним інтересам України відповідає в першу чергу повноправне членство в ЄС. Країни Центральної та Східної Європи, нагадаємо ще раз, йшли до ЄС через два послідовні етапи – асоційоване членство в ЄС і переговори про умови вступу в ЄС. Це зайняло щонайменш 12-14 років – у залежності від специфіки конкретної держави. Зараз керівні органи ЄС намагаються примусити Україну пройти такий же тривалий шлях інтеграції до європейської спільноти.

Для України, яка тривалий час перебувала за відомою "залізною завісою" і у спотвореному вигляді сприймала загальноцивілізаційні процеси, необхідним є вироблення спеціальних механізмів засвоєння європейського досвіду. Цей досвід не може бути сприйнятим одномоментно не лише з погляду технологічної неможливості цього, а й з погляду необхідності врахування складних механізмів людської психіки. Отже, потрібен певний адаптаційний період, за який крок за кроком український народ засвоюватиме надбання Європи.

На даний час велику роль у розвитку інтеграції в Україні відіграє її співпраця з такими міжнародними організаціями як Європейський Союз, Митний союз, країни СНД, СОТ, ООН, а також такими фінансовими

інституціями як МВФ та Світовий Банк. Щодо ЄС, то в останні роки відбулися позитивні зміни в співпраці даного об'єднання з Україною. ЄС виступає найбільшим надавачем двосторонньої підтримки Україні. Сфера співробітництва між ЄС та Україною дуже різноманітна: наука і технологія, вища освіта, промисловість, сільське господарство, енергетика, транспорт, телекомунікації тощо.

Європейський Союз надає гранти, економічну, технічну та фінансову допомогу у формі позик для підтримки платіжного балансу, а також виступає найбільшим інвестором в Україні. Заходи, що здійснюються у сфері інституційної реформи і розвитку, зосереджуються на адаптації інституційної структури, яка сприяє розвитку суспільства на базі демократичних принципів та ринкової економіки

Схема зовнішньополітичних пріоритетів України є досить простою, логічно вибудованою у відповідності до національних інтересів нашої держави, прагнень українського народу та існуючих реалій у міжнародних та регіональних відносинах. На нинішньому етапі українські національні інтереси вимагають спрямування наших зусиль на:

1) реалізацію внутрішніх реформ, метою яких є забезпечення демократичного розвитку держави та суспільства, верховенства права та ринкової економіки;

2) економічний розвиток та досягнення високого рівня життя громадян;

3) забезпечення стабільності та безпеки в державі і регіоні.

Зазначені цілі визначають пріоритети зовнішньої політики України, якими є:

- інтеграція до європейських та євроатлантичних інституцій;

- розбудова співробітництва з державами-сусідами та стратегічними партнерами;

- активна регіональна політика, спрямована на забезпечення демократії, стабільності та економічного процвітання у Східній Європі;

- розширення частки України у світовому ВВП.

Таким чином, долаючи величезні труднощі, викликані агресією РФ, Україна продовжує процес розширення своєї дипломатичної присутності у світі, поступово стаючи впливовою європейською та світовою державою, дедалі більше перетворюючись на реального та активного суб'єкта міжнародних відносин, який має свої національні інтереси і вирішує їх в колі європейських народів.

ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ ТА ЇЇ ФОРМИ

В. Кривошеїн, доктор політичних наук, професор

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Бурхливий розвиток інформаційних технологій, інформаційне переваження, прискореність процесів подання та зникнення певних відомостей, невміння розпізнавати інформацію за ознаками упередженої та / або недостовірної подачі, відсутність навичок у пошуку альтернативних джерел та звички критичного мислення, необережність та / або необізнаність користувачів інформаційних ресурсів, низька інформаційна культура, стрімка віртуалізація життя, а також подання засобами масової інформації винятково агресивного контенту новин, фрустрація населення через заангажовані політичні шоу-програми, штучна поляризація суспільної думки у кіберпросторі – все це сприяє посиленню в сучасному суспільстві інформаційної агресії.

Інформаційна агресія є різновидом інформаційного протиборства (суперництва в інформаційній сфері щодо впливу на соціально значущі відносини та / або встановлення контролю над джерелами стратегічних ресурсів), яке, у свою чергу, є різновидом будь-якого протиборства, і полягає у посяганні на свідомість та світосприйняття людини, формування цілісної картини оточуючого простору, а в окремих аспектах державного рівня – на національну безпеку країни в інформаційній сфері з метою нанесення істотної шкоди в окремих сферах життєдіяльності суспільства [3, с. 59].

Саме під час інформаційної агресії відбувається побудова альтернативної (зомбі-) реальності, усередині якої стає можливим перетворення свого співвітчизника (колеги, друга, навіть члена родини) на ворога, «карателя», нелюда, якого треба фізично знищити. Глибинною сутністю інформаційної агресії є ідентоцид, тобто знищення та доведення національної – державної – громадянської ідентичності країни-суперника до такого стану, коли про нього можна сказати одне – ворог; переконання частини народу країни, а в ідеалі й частини народу супротивника в злих намірах іншої частини щодо своїх [1, с. 6].

Можна виокремити такі форми інформаційної агресії:

- інформаційна війна – це широкомасштабний комплекс організаційних, політичних та інформаційних заходів, який залучає широке коло учасників і має на меті моральну, економічну або політичну ліквідацію одного із значимих суб'єктів економічного або соціально-політичного процесів;

- інформаційна операція – це узгоджений комплекс інформаційних та інших заходів, що мають на меті усунення з економічної, політичної або інформаційної арени одного з учасників конкурентної боротьби;

- інформаційна атака – це така зміна змісту й спрямованості (знака відносини) інформаційних потоків, що наносить (або здатне нанести)

моральний, політичний, соціальний або економічний збиток конкретним публічним фігурам, організаціям і відомствам, соціальним інститутам, державам.

Усі ці форми інформаційної агресії відрізняються від інших форм комунікації принциповим ставленням до адресата як до супротивника, стосовно якого дозволені всі засоби впливу.

Між собою ці форми розрізняються за масштабом, колом учасників, використовуваними ресурсами і наслідками.

Із визначених форм інформаційної агресії більшим за логічним обсягом поняттям є інформаційна війна, під яким розуміється будь-яка дія із: використання, руйнування, перекручування ворожої інформації та її функцій (1); захисту власної інформації проти подібних дій (2); використання власних інформаційних функцій (3).

З цього визначення випливають такі наслідки.

По-перше, інформаційна війна – це комплексне спільне застосування сили і засобів інформаційної й збройної боротьби.

По-друге, інформаційна війна – це комунікативна технологія із впливу на інформацію й інформаційні системи супротивника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії, при одночасному захисті власної інформації й своїх інформаційних систем. Інформаційна перевага є інструментом, що дозволяє командуванню у вирішальних операціях застосовувати найпоширеніші побудови різнорідних сил, забезпечувати захист військ і уведення в бій угруповань, склад яких максимальною мірою відповідає завданням, а також здійснювати гнучке й цілеспрямоване матеріально-технічне забезпечення.

По-третє, інформаційна війна – це тільки засоби, а не кінцева мета, подібно до того, як бомбардування – це засіб, а не мета. Інформаційну війну можна використовувати як засіб для проведення стратегічної атаки (комплекс наступальних операцій) або протидії (комплекс оборонних операцій).

О.В. Литвиненко визначає інформаційну війну як, по-перше, форму конфлікту, в якій відбувається атаки на інформаційні системи як засіб для впливу на знання або припущення противника, а, по-друге, збройні дії, спрямовані проти будь-якої частини систем знань або припущень ворога [2, с. 11]. По суті, інформаційна війна – це «вид протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними або іншими структурами), який здійснюється з метою досягнення односторонніх воєнних, соціально-політичних чи економічних переваг над противником» [4, с. 11].

У гуманітарному значенні термін «інформаційна війна» розуміється як ті чи інші активні методи трансформації інформаційного простору. В інформаційних війнах цього типу мова йде про певну систему (концепції)

нав'язування моделі світу, що покликана забезпечити бажані типи поведінки, про атаки на структури породження інформації, процеси міркувань.

У цілому термін «інформаційна війна» є занадто широким, не прояснює сутність інформаційних дій. Тому наприкінці ХХ ст., зокрема, у «Об'єднаній доктрині інформаційних операцій» Міністерства оборони США, було уведено в обіг поняття «інформаційні операції», які визначалися як «дії, що виконуються з метою впливу на інформацію супротивника та його інформаційні системи, а також для захисту своїх власних» [5].

Інформаційні операції як окремі дії інформаційної війни можна визначити як комплекс широкомасштабних інформаційних заходів, що здійснюються суб'єктом інформаційного впливу та / або його союзниками за єдиним задумом для вирішення певних стратегічних або тактико-оперативних завдань. Вони орієнтовані на формування умов для прийняття вигідних для держави та її ділових кіл рішень у військовій, політичній, економічній та інших областях у країнах чи групах-мішенях, що є об'єктами інформаційного впливу.

У найзагальнішому вигляді інформаційну операцію можна розглядати як складний узгоджений комплекс заходів політичного, економічного, організаційно-технічного й військового характеру, а також розвідувально-підривних та інформаційно-пропагандистських акцій, що здійснюються для надання інформаційного впливу на окремих осіб і різні категорії населення, особовий склад збройних сил, працівників структур державної влади й управління країною або окремими регіонами, членів політичних партій, громадських організацій і рухів з метою зміни їхніх почуттів, психічних станів, думок, відносин і поведінки таким чином, що це сприяє досягненню цілей, вигідних для окремих осіб, груп, соціальних організацій, певних державних або інших структур країни-суб'єкта цих операцій. Причому об'єктами інформаційних операцій можуть бути як громадяни країни супротивника та її союзників, так і свої співвітчизники й союзники.

Інформаційні операції можуть проводитися у формі інформаційно-пропагандистських, політичних, економічних, військових та інших акцій. Якщо ці дії набувають наступального характеру, то йдеться про інформаційні атаки. Останні розглядаються як цілеспрямовані дії з використанням технічних і програмних засобів з метою порушення інформаційної безпеки системи, що дають змогу впливати на її вміст. Об'єктом такої атаки можуть бути державні установи, підприємства, політичні та громадські угруповання, окремі особи тощо. Типовим прикладом інформаційної атаки є дії у веб-середовищі, коли на вебсайті, на якому деякий час оприлюднюють цілком достовірну інформацію, в певний момент (під час інформаційної атаки) публікують відомості (достовірні або сфальсифіковані), які мають вплинути на об'єкт інформаційного впливу в результаті розповсюдження іншими інтернетвиданнями з посиланням на цей

сайт як на першоджерело.

Таким чином, інформаційна агресія є різновидом інформаційного протиборства (суперництва в інформаційній сфері щодо впливу на соціально значущі відносини та / або встановлення контролю над джерелами стратегічних ресурсів), яка проявляється в трьох основних формах – інформаційна війна, інформаційна операція і інформаційна атака, які відрізняються від інших форм комунікації принциповим ставленням до адресата як до супротивника, стосовно якого дозволені всі засоби впливу і розрізняються між собою за масштабом, колом учасників, використовуваними ресурсами і наслідками.

Список використаних джерел

1. Курило В.С., Савченко С.В. Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на сході України. Освіта та педагогічна наука. 2017. № 2 (167). С. 5-13.
2. Литвиненко О.В. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси. К.: НІСД, 2003. 240 с.
3. Радутний О.Е. Поняття та ознаки інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері. Інформація і право. 2015. № 2 (14). С. 58-63.
4. Соціально-правові основи інформаційної безпеки / за ред. В.В. Остроухова. К.: Росава, 2007. 496 с.
5. Joint Doctrine for Information Operations. Chairman of the Joint Chiefs of Staff. Joint Pub 3-13. Washington: US Government Printing Office, 1998. October 9.

THE CONTENT OF INFORMATION WARS CONCEPTS IN PSYCHOLOGICAL APPROACH

Ruslan Hula, Doctor of Historical Sciences, Professor

Iryna Diatlova, PhD in Philosophy

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

The psychological approach determines information war essence as psychological influence ways and means system on the individual and mass consciousness in order to direct it in a direction favorable for the subject of influence. The approach includes the concepts of «conspiratorial» war and «strategic communications».

Conspiracy war concept is based on the principles of building a networked society and logically linked to the principles of network-centric and preemptive wars and the theory of «collision of civilizations» by S. Huntington. The essence of the endpoint is revealed through the concept content definition of «self-identification of the individual» as the conspiracy war impact main object, that is, through the active

information-psychological pressure of the information and communication networks, the given ethno-religious identity of the individual, value orientations, life style , cultural preferences [1]. Consciousness certain types «are displaced» beyond the limits of civil-law norms [2].

In the opinion of the Belarusian researcher V. Makarov, «under the consciential war, in the meanings sphere, one should understand the psychological warfare in a form, a civilized in content and informational means, where the influence object is the demolition or destruction of the intellectual resource of the nation and population universal guidelines destruction» [3]. Thus, considering the close connection between human values and culture, one can consider the main object of the culture, history, mentality and identity war destruction as a kind in conscience war. The main purpose of the conspiratorial war is the nation's diaspora, the fragmentation of regional and social-strata communities due to the crisis of existing identities through special mechanisms of influence.

During wars of the XXI century NATO armed forces, especially the United States, are paying a lot of attention to the role of «non-lethal weapons» and related technologies, primarily information weapons and psycho-propaganda operations that significantly change the nature of the land, air and navy forces in battle ground military operations and the geopolitical and civilizational confrontation of the multi polar world main centers. In September 2006, US Secretary of Defense D. Rumsfeld launched the Strategic Communications (SC) concept, which supplemented the preliminary concept of information warfare as «informational operations of indirect action» concept.

Information warfare in the form of «strategic communications» is a set of purposeful influence measures on military-political leadership, social and political movements and forces, international organizations (so-called target audience), government organizations through information campaigns, economic and humanitarian aid to create an ideal image of the United States in order to persuade or coerce the target audience to adopt decisions and actions that ensure the national interests of the United States.

Literature

1.Gromyko Yu. Konscyentalnoe oruzhye i konscyentanye vojny, available online:<https://gtmarket.ru/library/articles/782>, last visit:13.09.2018.

2.Gromyko Yu. (1997), Oruzhie, porazhayushee soznanie, – chto eto takoe? Komu budet prinadlezhat konscientalnoe oruzhie v XXI veke? Moscow, Rossiya 2010, pp. 7-8.

3.Makarov V. (2011), Vojna v sfere smyslov, Referativnyj zhurnal sociokulturnogo i politicheskogo analiza, Vol. 1, pp.40-46. 2011.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

В.Пасічник, кандидат психологічних наук, доцент

В.Афанасенко, кандидат психологічних наук, професор

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Виконання бойових завдань в екстремальних умовах ніколи не проходить безслідно для психічного здоров'я людини. Питання тільки в ступені важкості та часі виникнення психогенних розладів. Це можуть бути як непатологічні психоемоційні реакції людини на екстремальну ситуацію, так і патологічні – психогенії.

Участь у бойових діях в ході відсічі широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, за наявності значної вітальної загрози та впливу бойових стрес-факторів спричиняє отримання певною частиною військовослужбовців бойових психічних травм, що ведуть до часткової або й повної втрати їхньої боєздатності. У зв'язку з цим актуально постає питання якісного надання адекватної та оперативної психологічної допомоги учасникам бойових дій, які її потребують.

Для встановлення організаційно-методичних аспектів забезпечення якісного надання психологічної допомоги учасникам бойових дій доцільно розглянути основні науково-теоретичні положення, які їх детермінують.

У загальному плані поняття «психологічна допомога» відображає певну психосоціальну практику, полем діяльності якої є сукупність питань, які виникають у результаті ускладнень та проблем, що стосуються психічного життя людини. Метою психологічної допомоги є збереження психічного здоров'я особистості та запобігання небажаних явищ у її поведінці і розвитку.

Таким чином, психологічна допомога в діяльності військ спрямовується, перш за все, на підтримання та поновлення психічного і соматичного здоров'я військовослужбовців, запобігання їх професійній деформації, девіантній поведінці, а також на вирішення широкого кола психологічних проблем, які виникають в умовах службової діяльності.

Психологічна допомога є напрямком психологічного забезпечення діяльності військ, тому зрозуміло, що мета психологічної допомоги реалізується у єдиній системі морально-психологічного забезпечення військових частин і з'єднань складових сектору безпеки та оборони нашої країни.

Надання психологічної допомоги військовослужбовцю чи групі військовослужбовців включає реалізацію *трьох блоків-етапів*: діагностичного (виявлення їх об'єктивного стану), психологічного впливу на них і подальшого психологічного супроводу (виконання рекомендацій психолога).

Діагностичний етап включає:

- визначення суті проблеми військовослужбовця, групи військовослужбовців, члена родини військовослужбовця, цивільного працівника військової частини;
- всебічне вивчення особистості чи групи, постановку первинного психологічного діагнозу;
- аналіз отриманих даних, остаточне формулювання психологічної проблеми (діагнозу), вироблення стратегії та тактики надання психологічної допомоги.

Етап психологічного впливу планується на основі результатів психодіагностики та передбачає цілеспрямовану взаємодію з військовослужбовцем (групою) щодо надання допомоги у вирішенні психологічної проблеми.

Етап психологічного супроводження включає:

- регулярне спостереження з боку психолога за поведінкою та службовою діяльністю військовослужбовця (групи);
- проведення за необхідності додаткових психологічних консультацій;
- інструктування та навчання найближчого соціального оточення військовослужбовця правилам поведінки з ним, способам та формам надання йому психологічної підтримки;
- контроль за виконанням рекомендацій психолога.

Психологічна допомога носить психопрофілактичну та психокорекційну спрямованість.

Психопрофілактична спрямованість передбачає:

- систематичну та погоджену роботу психолога, інших посадових осіб щодо попередження несприятливих психологічних явищ та станів у військовослужбовців, військових колективах, членів сімей та цивільного персоналу;
- створення та контроль умов, сприяючих життєдіяльності військовослужбовців, попередження необґрунтованого психологічного перевантаження особового складу;
- формування здорового соціально-психологічного клімату у військових підрозділах та частинах;
- надання психологічної підтримки військовослужбовцям, особливо молодим, у період адаптації до військової служби.

Психокорекційна спрямованість передбачає організований психологічний вплив на військовослужбовців, які мають відхилення від соціальної чи психічної норми з метою усунення несприятливих психічних утворень та формування якостей, необхідних для військової служби.

Комплексний підхід до реалізації психокорекційної спрямованості

психологічної допомоги включає *психологічну, організаційну та педагогічну складову*. Психологічна складова здійснюється психологом за допомогою спеціальних методів психологічного впливу. Педагогічна та організаційна складова реалізуються командирами, їх заступниками з морально-психологічного забезпечення (МПЗ) на основі рекомендацій психолога. Ці рекомендації мають бути чіткими, конкретними та зрозумілими. Відповідальність за їх обґрунтованість несе психолог.

Результати наукових досліджень та практика військ свідчать, що *ефективність надання психологічної допомоги* досягається єдністю дій та погодженістю заходів, які проводяться командирами, штабами, органами морально-психологічного забезпечення, психологами, медичною службою.

Командир (начальник) має здійснювати загальне керівництво як морально-психологічним забезпеченням діяльності особового складу, так і психологічним забезпеченням, як складовою МПЗ, а відповідно і роботою з надання психологічної допомоги, як одного з напрямків психологічного забезпечення. Він ставить завдання підлеглим з організації та проведення психологічної роботи, спрямованої на підтримання психічного здоров'я військовослужбовців та вирішення їх актуальних психологічних проблем, попередження відхилень у їх поведінці та психофізіологічному функціонуванні. Здійснює контроль за якістю виконання цих завдань. Він у тому числі має право знайомитися з основними висновками психологічних досліджень, які проводять психологи.

Штаби разом з органами МПЗ забезпечують єдність планування та погодженість проведення заходів психологічної роботи, спрямованих на підтримання та відновлення психічного здоров'я військовослужбовців, приймають участь у здійсненні відповідних заходів.

Заступники командирів підрозділів та частин з МПЗ відповідають за організацію, планування, методичне забезпечення та якість роботи з надання психологічної допомоги військовослужбовцям, членам їх родин, цивільному персоналу.

Медична служба у взаємодії з командирами, посадовими особами органів МПЗ і психологами приймає участь у плануванні та проведенні заходів психогієни та психопрофілактики з метою збереження психічного здоров'я особового складу, а також у виявленні військовослужбовців з нервово-психічною нестійкістю та відхиленнями від психічної норми.

У загальному плані надання психологічної допомоги військовослужбовцям включає *два основні напрямки роботи*:

1) психолого-педагогічна робота з особовим складом командирів усіх рівнів та їх організаторська діяльність зі створення у військовій частині і

підрозділах умов, які запобігають розвитку несприятливих психологічних станів військовослужбовців та явищ у військових колективах;

2) проведення психологом військової частини спеціального психологічного впливу.

Відповідно до наведених вище напрямків, надання психологічної допомоги реалізується на двох *методичних рівнях*:

1) на рівні заходів, реалізованих *посадовими особами* в рамках традиційної організаторської діяльності, роботи з особовим складом та на основі врахування інформації, отриманої від психолога;

2) на рівні застосування спеціалізованих методів і процедур психологічного вивчення й впливу, здійснюваних *кваліфікованими фахівцями*, що мають відповідну психологічну освіту й досвід діяльності.

Зміст психологічної допомоги в бойових умовах детермінується психічною стійкістю військовослужбовця і конкретно отриманими ним психічними та психофізіологічними травмами й *включає* комплекс психологічних, організаційних, медичних та інших заходів, спрямованих на забезпечення успішного подолання травмуючи обставин сучасного бою для збереження боєздатності і попередження розвитку посттравматичних психічних розладів. Психологічна допомога в бойових умовах *включає психологічну підтримку і психологічну реабілітацію*.

Психологічна підтримка спрямована на активізацію наявних психічних ресурсів та на створення додаткових, які забезпечують активні дії особового складу в умовах сучасного бою. Здебільшого вона має профілактичний характер і скерована на попередження розвитку негативних психічних явищ. Психологічна підтримка спрямовується на весь особовий склад.

Психологічну реабілітацію можна визначити як комплекс психофізіологічних, психотерапевтичних, організаційних та медичних заходів, спрямованих на відновлення порушених психічних функцій та корекцію соціального статусу військовослужбовців, які отримали бойові психічні травми. Вона націлена на відновлення психічного здоров'я й може здійснюватись як в бойовій обстановці, так і в стаціонарних медичних закладах.

Таким чином, на основі наведеного вище матеріалу можна зазначити наступні *організаційно-методичні аспекти забезпечення якісного надання психологічної допомоги учасникам бойових дій*.

1. Чітка визначеність у посадових обов'язках та усвідомленість кожною посадовою особою військових частин і підрозділів своєї ролі та рівня відповідальності за організацію якісного надання психологічної допомоги підлеглим, які її потребують, а також використання методів та прийомів психологічної самопомоги у повсякденній практиці.

2. Забезпечення єдності дій та погодженості заходів, які проводяться командирами, штабами, органами морально-психологічного забезпечення, психологами, медичною службою для досягнення ефективності надання психологічної допомоги особовому складу.

3. Сформованість необхідного рівня професійної компетентності посадових осіб військових частин і підрозділів щодо сутності, змісту етапів, форм здійснення психологічної допомоги підлеглим, принципів і способів практичної реалізації психологічної підтримки та реабілітації особового складу в бойових умовах.

4. Якісне кадрове забезпечення фахівцями органів психологічної роботи, які мають відповідну психологічну освіту й досвід діяльності, потреб військ щодо ефективного застосування спеціалізованих методів і процедур психологічної допомоги військовослужбовцям в бойових умовах.

5. Належне інформаційно-методичне забезпечення формування навичок командирів усіх рівнів щодо надання оперативної та адекватної психологічної допомоги підлеглим у бойових умовах (експрес діагностики проявів психогенних розладів у військовослужбовців, вибору відповідних підходів та способів впливу, психологічного супроводу психотравмованих).

6. Реалізацію в системі бойової та психологічної підготовки заходів щодо засвоєння усім особовим складом правил і алгоритмів надання екстреної (первинної) психологічної допомоги та здійснення кризового втручання при виникненні у членів військових колективів дезадаптивних станів чи психогенних розладів.

7. Використання передового бойового досвіду армій провідних країн світу щодо здійснення ефективної психологічної допомоги особовому складу, який її потребує.

ГЕНЕРУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ НАРАТИВІВ ЯК ПРОПАГАНДИСТСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ОПЕРАЦІЯ

*І. Ковальська-Павелко, кандидат історичних наук, доцент
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

У війні сучасного типу (гібридній війні) інформаційна безпека виступає одним із ключових чинників. У контексті російської агресії проти України інформаційна безпека є одним із важливих пріоритетів у справі захисту державного суверенітету і незалежності нашої країни, її національних інтересів, консолідації суспільства та відновлення територіальної цілісності [5, с. 148-149]. І хоча Україна – не перша країна, що зіштовхнулася з кремлівською

dezinformaцією, яка вражає своєю абсурдністю та емоційністю, але тут інформаційні атаки відбуваються на фоні прямої військової агресії [6, с. 226].

У боротьбі за громадську думку та у пропаганді останнім часом почали використовувати інформаційні операції. Можна констатувати, що із збільшенням інформаційних потоків у сучасному суспільстві посилюється роль пропаганди, адже вона допомагає зосередити увагу громадян на визначеній проблемі, використовуючи низку прийомів. Поширення власної інформації та висвітлення своїх дій у засобах масової інформації є важливими компонентами стратегії суб'єктів інформаційного впливу.

Пропаганда може розглядатися як процес передачі певних ідей, думок, уявлень. Комунікатор має враховувати певні особливості реципієнта, формувати ідеї і позиції так, щоб вони максимально сприймалися аудиторією. Тобто пропаганда є способом інформаційного забезпечення цілей актора, механізмом, котрий здатен концентрувати його політичні зусилля. Від характеру цілей актора залежить якість інформації та тип пропаганди. Відповідно до цього, пропаганда може змінювати політичну ситуацію, її сила може бути спрямована на реалізацію позитивного політичного проекту або мати руйнівні напрями дії.

Пропагандистська інформація має низку власних особливостей, серед яких можна виокремити: ціннісний характер повідомлень, певне ставлення до цінностей, які проklamуються, інтеріоризація (засвоєння, прийняття як власної позиції) реципієнтом інформації, що міститься в повідомленні. Якщо розглядати пропагандистське повідомлення, то воно є не просто інформаційним об'єктом, а інформаційно-психологічним. Таке повідомлення може викликати зміни різного характеру, адже діє на рівні відкритих та на рівні прихованих смислів [4, с. 19].

Носіями пропагандистського змісту, в основному, є відомості про факти чи їх інтерпретація, тобто це інформація про інші факти, що прямо чи опосередковано пов'язуються з даною подією. Основним матеріалом пропаганди є впорядкований потік інформації, що йде від комунікатора до реципієнта. Повідомлення, що передаються можуть бути новими для того, хто їх сприймає, а можуть мати певні інтерпретації раніше відомих фактів. Але відмінністю пропаганди як інформаційного процесу є те, що вона має впливати на поведінку людей та їх ставлення до дійсності. Таким чином, на перший план виходить певна інтерпретація події або явища [1, с. 98].

Пропаганда є одним з видів з комунікації, для якої надзвичайно важливим є контекст повідомлення – тільки так можна виявити дійсну суть пропаганди. Супровід фактів певною ціннісною позитивною чи негативною позицією щодо об'єкта є необхідною передумовою впливу, тобто пропаганда потребує взаємопорозуміння, емоційності, резонансності між комунікатором та аудиторією.

Але в той же час не слід ототожнювати пропаганду та комунікацію, оскільки пропаганда містить цілі, які не входять в інтереси реципієнта. Взагалі, комунікативний процес включає в себе три сторони: інформаційну, перцептивну, інтерактивну. Вони є взаємопов'язаними між собою, і не завжди їх можна відокремити одна від одної [3, с. 94]. Всі ці три сторони відображаються у політичній пропаганді.

Ряд дослідників оцінюють комунікативний аспект пропаганди як визначальний. Зокрема, Дж. Еллюль визначав пропаганду як комунікацію, що використовується організованою групою, яка хоче брати активну або пасивну участь у його масовій чи індивідуальній діяльності за допомогою психологічного маніпулювання і включення в організацію [8, р. 61]. Продовжуючи цю думку П. Кескеті намагається поєднати два аспекти маніпулятивний та комунікаційний, тому розглядає пропаганду як «потік маніпулятивних комунікацій від віддаленого джерела, що прагне викликати резонанс в настроях аудиторії з метою навіювання нової точки зору, який пропагандист віддає перевагу» [10, р. 844].

Важливим також є результат проведення пропагандистської кампанії, яка має відповідати конкретним обставинам та слідувати стратегічній меті. Т. Квалтер зазначає, що пропаганда як «комунікація набуває значення лише в контексті. Ефект пропаганди є результатом взаємодії комунікатора й аудиторії через специфічні засоби, в певному культурному та ідеологічному оточенні, у визначений час і в конкретному місці. Всі ці змінні повинні розглядатися як одиниці аналізу» [11, р. 110].

Як зазначає Н.І. Яковлева, за своїм змістом пропаганда як технологія є поєднанням інформаційної й ціннісно-нормативної моделей дійсності, що реалізуються у відтворенні деяких зразків поведінки – реальних або уявних соціальних ситуацій, які проєктуються пропагандистом на свідомість аудиторії. Усі комунікаційні технології націлені на активізацію включеності реципієнта в інформаційний обмін, апелюють до стереотипів і норм, прагнуть переструктурувати ідеї та установки об'єкта на свою користь, налагодити контроль за позитивними і негативними стимулами інформування [7, с. 184].

У контексті інформаційної війни пропаганда розглядається як специфічний різновид інформаційної операції. Пропагандистська інформаційна операція передбачає управління стратегічно спроектованими комунікаційними актами з метою керування емоціями окремих індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому. За допомогою таких інформаційних операцій пропагандистський процес здійснюється через повідомлення в ЗМІ. Всі такі повідомлення передаються в межах культури, що входить у певний соціоісторичний контекст. Потік пропаганди від мас-медіа до аудиторії має декілька каналів, які мають зворотній зв'язок від і до ЗМІ та цільових аудиторій

(див.: [9, р. 260-265]).

В основі пропагандистської інформаційної операції лежить певний історичний наратив – (від лат. *narrare* – розповідати). Під останнім розуміють історично і культурно обґрунтовану інтерпретацію деякого аспекту світу з певної позиції. Цей термін запозичений з історичної науки в рамках концепції «нарративної історії», що трактує зміст історичної події не як обґрунтований об'єктивною закономірністю історичного процесу, але як такий, що виникає у контексті розповіді про подію, і нерозривно зв'язаний з інтерпретацією. Розповідаючи історії, людина створює свій власний світ, узгоджуючи його з подіями реального життя. Ставлячи себе в центрі подій, вона будує власну суб'єктивну реальність, включає туди спогади, враження, все пережите, побачене і почуте. Тим самим людина ідентифікує себе в об'єктивному світі, оформлює власний життєвий досвід. За допомогою окремих оповідей людина створює власну життєву історію, яка часто відрізняється від перебігу реальних подій, що мали місце в її житті. За своєю природою наратив має дискурсивний статус: він виступає не стільки описом певної онтологічно-артикулятивної реальності, скільки інструкцією для конституювання цієї реальності. У межах дискурсивної реальності феномен наративу взаємодіє із суб'єктом, де останній не тільки конструює ідентичність власного життя, але й усю соц. дійсність, тобто засобами нарації суб'єкт перетворює одиничні події на єдине ціле, здійснює обмін смислами й пояснює світ через свою дискурсивну природу [2, с. 223-224].

Отже, пропагандистські інформаційні операції доцільно розглядати як специфічну форму інформаційних операцій. Останні визначаються як комплекс широкомасштабних інформаційних заходів, що здійснюються суб'єктом інформаційного впливу та / або його союзниками за єдиним задумом для вирішення певних стратегічних або тактико-оперативних завдань, вони орієнтовані на формування умов для прийняття вигідних для держави та її ділових кіл рішень у військовій, політичній, економічній та іншій областях у країнах чи групах-мішенях, що є об'єктами інформаційного впливу. Ключовими напрямками пропагандистських інформаційних операцій є ті інформаційні заходи, які використовуються в боротьбі за громадську думку та у пропаганді, орієнтовані на роботу із медіа. В основі такої інформаційної операції знаходиться певний історичний наратив.

Список використаних джерел

1. Войтасик Л. Психология политической пропаганды: пер. с польск. М.: Прогресс, 1981. 280 с.
2. Ковальська-Павелко І.М. Наратив. *Соціологія: терміни і поняття*: Навч. словник-довідник / за заг. ред. В.М. Пічі. Львів: Новий Світ – 2000, 2018.

С. 223-224.

3. Ляпина Т.В. Политическая реклама. К.: Альтерпрес, 2000. 152 с.
4. Почепцов Г.Г. Пропаганда и контрпропаганда. М.: Центр, 2004. 256 с.
5. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки / П.П. Гай-Нижник (наук. ред.). К.: МП Леся, 2018. 435 с.
6. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер.: філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 30. С. 226-232.
7. Яковлева Н.І. Комунікаційний аспект політичної пропаганди. *Гілея: науковий вісник*. 2008. Вип. 16. С. 181-188.
8. Ellul J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. N.Y.: Vintage Books, 1973. xxii, 320 p.
9. Jowett G.S., O'Donnell V. Propaganda and persuasion. Newsbury Park: Sage, 1992. 380 p.
10. Kecsckemeti P. Propaganda. Chicago: University of Illinois Press, 1973. 924 p.
11. Qualter T.H. Opinion control in the democracies. N.Y.: St. Martin's, New, 1985. 479 p.

СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (весна 2022 р.).

*О. Курбан, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Центр протидії інформаційним агресіям «AM&PM» (ВІКНУ)*

В умовах широкомасштабної відкритої російської агресії проти України, що почалася 24 лютого 2022 р., відбулося часткове переформатування інформаційного поля та основної добірки наративів, які протидіюють сторони використовують в роботі. Також дещо змінилися інструменти збирання, обробки та поширення контенту, що застосовуються в цьому аспекті.

Здійснюючи постійний моніторинг та аналіз українського та російського інформаційного простору, Центр протидії інформаційним агресіям «AM&PM», визначив кілька важливих тенденцій.

Перш за все, слід зауважити певні проблемні аспекти в роботі української сторони. Передусім це стосується питання координації зусиль у здійсненні інформаційної відсічі російським агресорам. Слід зазначити, що станом на весну 2022 року, рівень професійної підготовки українських фахівців, глибина та охоплення цільових аудиторій противника, кількість та якість використовуваних технологій перейшли на принципово новий рівень. Сьогодні

українські фахівці з інформаційно-психологічних операцій, вже на рівних, а іноді й краще ніж російські фахівці, досягають відповідних результатів. Відчувається суттєве зростання знань та навичок у питаннях використання новітніх технологій управління інформаційними процесами у соціальних он-лайн мережах та питаннях комплексу кібербезпеки.

Дуже важливий внесок в розвиток українського сектору кібербезпеки зробили протягом останніх місяців, компанії Microsoft та Google, які фактично взяли шефство над Україною [1]. Зокрема щодо питань захисту від кібератак програмно-апаратних засобів об'єктів критичної інфраструктури та державних органів влади.

Разом з тим, слабким місцем української сторони є майже відсутня координація міжвідомчої взаємодії та недостатня горизонтальна співпраця на рівні профільних підрозділів. Через це іноді відбувається ситуативно надмірна, погано скоординована концентрація зусиль на окремих напрямках, в той час як інші, не менш важливі, залишаються без уваги. Також, до негативних наслідків, подекуди, призводять ситуації, коли наші відомства й підрозділи заважають один одному. Типовим прикладом цьому є робота із формування та використання баз даних по російських військовослужбовцях задіяних у нападі й перебуваючих на території України. Створені численні спеціальні кол-центри для здійснення психологічного впливу нерівномірно охоплюють увесь масив об'єктів, подекуди кілька разів обробляючи один і той самий об'єкт, тим самим зменшуючи ефективність.

З боку відповідних російських структур, останнім часом простежується значне збільшення обсягів деструктивних дій в українському інформаційному полі. Це зрозуміло й логічно з огляду на теперішню ситуацію. Разом з тим, зазначене кількісне збільшення не має відповідного якісного зростання. Не помітно фактів використання принципово нових технологій та підходів. Наративи та прийоми їх поширення у нашому інформаційному просторі, мало чим відрізняються від періоду 2014-2021 рр.

Також, проблема відсутності чіткої міжвідомчої координації наочно прослідковується й у лавах противника. Особливо предметно це можна було бачити при аналізі зусиль російських спецслужб щодо демотивації громадян України у питаннях мобілізації [2]. Важливим перешкоджаючим фактором для російських підрозділів відповідаючих за інформаційно-психологічні операції стали несистемні дії командування у питаннях оперативного-тактичного та тактичного планування. Так, під час активізації дій противника на Ізюмському напрямку у травні місяці поточного року, мало місце втручання представників командування стратегічного рівня у планування локальних операцій. На цю ділянку фронту прибув начальник ГШ ЗС РФ, В. Герасімов у супроводженні групи найвищих офіцерів та групи фахівців з інформаційно-психологічних

операцій від ГШ. Горизонтальна співпраця в цьому випадку не відбулась й непоганий задум здійснення інформаційно-психологічного впливу спрямований проти підрозділів 93-ї ОМБ («Холодний яр») та 110-ї ОБ ТрО, провалився.

В цілому, протягом квітня-травня 2022 р., російські підрозділи з інформаційно-психологічних операцій, в переважній більшості випадків, використовували такі меседжі, як:

- Командування сектору кидає в бій підрозділи ЗСУ без протитанкової зброї, арtpідтримки та прикриття ППО;

- Підрозділи ЗСУ тривалий час стоять на бойових позиціях без ротації, належного забезпечення харчів та усього необхідного;

- Міністерство оборони України припинило видавати військовослужбовцям грошове забезпечення;

- Підрозділи ЗСУ несуть великі втрати, але командування відмовляється надсилати підкріплення.

На широкий загал трансливалися такі меседжі, як:

- ЗС РФ прискорюють наступ, українські військові несуть великі втрати та відступають;

- Мобілізують до лав ЗСУ усіх, кого тільки можна;

- Здійснюється вибіркова мобілізація, переміщених осіб хапають в першу чергу або навпаки, місцевих беруть, а переселенців не чіпають;

- Умови служби в ЗСУ погані, нема харчів, зброї, техніки, амуніції.

Сьогодні підбивати підсумки ще зарано, але певні висновки вже можна робити. Зокрема такі, що допоможуть покращити роботу профільних підрозділів ЗСУ. Головна проблема на сьогодні – чітка координація зусиль та розподіл наявних ресурсів, яких українській стороні поки що бракує.

Список використаних джерел

1. Ignatius David. How Russian's vaunted cyber capabilities were frustrated in Ukraine(21.06.2022). Washington Post. URS: https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/06/21/russia-ukraine-cyberwar-intelligence-agencies-tech-companies/?fbclid=IwAR3-sxZSQRosoEbbaauXYPAtHlGnIvjUZuUrORzGDZOrgon2Y2R4Im_MZQ (дата звернення: 26.06.2022).

2. Курбан О. Потужна інформаційно-психологічна атака проти ЗСУ: Ізюмський напрямок. Comments.ua. URL: <https://comments.ua/blog/potuzhna-informaciyno-psihologichna-ataka-proti-zsu-izyumskiy-napryamok-1848.html> (дата звернення: 26.06.2022)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ФРОНТ РОСІЙСЬКО-УКРАНСЬКОЇ ВІЙНИ

*В. Кротюк, кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба*

Українське суспільство в умовах збройного протистояння російській навалі не тільки не зламалося, не розкололося, але й вийшло на якісно новий рівень самовизначення і свідомості. Не останню роль у цьому становленні відіграв волонтерський рух – без перебільшення унікальне соціальне явище в Україні, яке сьогодні вражає світову спільноту.

Український волонтерський рух – відносно молоде явище. Вперше волонтерську діяльність було офіційно визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». Поштовхом для подальшого законодавчого впорядкування волонтерської діяльності стало Євро - 2012 – у ході підготовки до його проведення, у 2011 році, Верховною Радою було ухвалено Закон України «Про волонтерську діяльність». Відповідно до статті 1 цього Закону волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Попри сплеск волонтерського руху під час Євро-2012, до 2014 року він розвивався у нашій країні досить повільно. За даними рейтингу «World Giving Index» у 2010 р. Україна посідала лише 150-те місце у світі (тільки 5% населення було залучено до волонтерської роботи). Ситуацію змінили Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі. Волонтерський рух піднісся на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України. Згідно з висновками дослідження, яке проводила відома соціологічна та маркетингова компанія «GfK Ukraine», українці визнавали велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62 % визнали роль волонтерів у політичних змінах 2014 року, 85 % вважали, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81 % схильні були вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. Такі дані свідчили, що волонтерський рух в Україні став невід'ємною частиною глибоких соціальних змін у структурі українського суспільства. У тому ж рейтингу «World Giving Index» Україна піднялася зі 150-го на 81-ше місце й випередила такі країни, як Польща, Естонія та Грузія.

Друга хвиля підйому волонтерського руху в Україні пов'язана з повномасштабним вторгненням російської федерації. Сьогодні волонтерські організації значною мірою спеціалізуються і компенсують неповну інституційну

спроможність держави у сферах: матеріального й технічного забезпечення бійців на фронті; надання медичної допомоги пораненим та постраждалим; матеріального забезпечення та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам у тилу. Отже, волонтерські організації відіграють роль маркетингових компаній, які вивчають потреби фронту на локальному рівні, здійснюють мозаїчний збір коштів з різних джерел, опікуються пошуком, замовленням та придбанням як в Україні, так і за кордоном певного обладнання, продуктів тощо та працюють як логістичні компанії, які забезпечують завезення, оформлення й транспортування до споживача.

Окрім того, є численні волонтерські організації, які не працюють з фронтом, а допомагають у тилу – від забезпечення притулку для домашніх улюбленців, що втратили господарів під час бойових дій, до закупівлі та забезпечення ліками і продовольством соціально незахищених громадян. Тобто зараз волонтерський рух в Україні є мережевим і складається не з членів, а з прихильників. На відміну від політичних партій та громадських організацій ґрунтується на добровільних внесках громадян з долученням допомоги міжнародних організацій.

Волонтерство в Україні є одним із небагатьох проявів реальних демократичних рухів, які мають мозаїчне фінансування «знизу» і спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства. Деякі волонтери є публічно відомими людьми та блогерами і в цьому сенсі конкурують з представниками державної влади в публічному просторі. Але сам волонтерський рух є винятково соціальним і не формує нових викликів внутрішній політиці в умовах воєнного стану. Ніл Вокер, Координатор системи ООН в Україні, відзначав, що волонтерство є важливим явищем, яке допомагає вирішувати важливі соціальні та економічні проблеми. «Волонтерство – це більше, ніж просто внесок однієї людини. Основоположні цінності волонтерської роботи мають вирішальне значення для розвитку України та побудови її майбутнього. Політична воля сама по собі не є достатньою підставою для трансформації, люди повинні також брати в цьому участь задля здійснення змін. Ефективне законодавство є дуже важливим для забезпечення розвитку волонтерства» – зазначив пан Вокер.

Український парламент, зважаючи на широкомасштабну військову агресію російської федерації, продовжив удосконалювати чинне законодавство, що сприяло розвитку волонтерського руху через розширення напрямів волонтерської діяльності, а саме:

- сприяння центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям, об'єднанням громадян, а також фізичним особам, які здійснюють соціальний патронаж, у проведенні заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк,

а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом;

- надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та рятуванням тварин.

Нові норми законодавства також забезпечують можливість для розробки та імплементації загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства та інших заходів з метою підтримки волонтерської діяльності в Україні. Волонтерська допомога може здійснюватися в онлайн-режимі за допомогою мережі Інтернет та інших телекомунікаційних мереж. В Україні планується створення інформаційно-аналітичної платформи для інформування про можливості волонтерства в Україні та за її межами, підтримки інститутів громадянського суспільства у залученні волонтерів та для розміщення іншої інформації з метою сприяння розвитку волонтерського руху в Україні.

Беручи до уваги те, що волонтерська діяльність є проявом добровільної допомоги, її історичні форми відображаються у вигляді чотирьох типів соціальної підтримки, в основі яких лежать: сім'я, громада, державні структури та громадські об'єднання. Зокрема, дослідники волонтерства вважають, що воно існуватиме допоки: державні структури будуть неспроможні задовольняти соціальні потреби громадян, існуватимуть категорії людей, які потребують допомоги, і тих, хто готовий цю допомогу надати, будуть наявні методологічні та практичні розробки у галузі волонтерства.

Становлення і динамічний розвиток волонтерського руху в Україні на сучасному етапі відбувається за рахунок внутрішніх (відродження традицій добровільної допомоги) і зовнішніх ресурсів (привнесені з-за кордонів нашої держави основи інституту міжнародного волонтерства). Крім того ця динаміка спровокована загальнонаціональним кризовим станом, в якому опинилось українське суспільство внаслідок різких політичних, економічних і соціальних перетворень, що відбувалися в Україні. Важливо розуміти, що в реаліях соціальної нестабільності українського суспільства потреба в добровольчій праці загострилася. Для її розв'язання зусиль і фінансових вкладень держави стає замало, тому соціальні державні служби й організації потребують допомоги населення, готового на безкорисну працю.

Останнім часом волонтери починають надавати нашим військовим послуги якісного нового типу, які потребують інтелектуальних зусиль, знань, умінь і навичок, а саме: створення унікальних систем управління військами, систем зв'язку між військовими підрозділами, навчальних військових програм для підготовки кадрів, розроблення інших системних програмних рішень тощо. Примітною особливістю становлення новітнього інституту волонтерства можна вважати збільшення масштабів наявних волонтерських фондаций. Серед них і такі відомі всеукраїнські організації та об'єднання, як «Повернись живим», БФ Сергія Притули, «Народний тил», «Армія SOS», і менш публічні регіональні

проекти, як, наприклад – «Львівський лицар», БФ «Волонтерська сотня Львова», ГО «Львівський оборонний кластер», «Медичний корпус Львівщини».

Через російсько-українську війну для багатьох волонтерство стало сенсом життя. Для прикладу, Юрій Дмитришин, керівник Медичного центру «Стоматологія майбутнього», поєднує свою лікарську практику з закупівлею спорядження бійцям місцевої бригади територіальної оборони, з постачанням автівок для військових на фронт. Клініка неодноразово надавала безкоштовні стоматологічні послуги бійцям, які проходили лікування та реабілітацію у Львові.

Зауважимо, що в умовах війни волонтерство може слугувати і засобом психотерапії. Зі слів близької мені людини, коли її час від часу накриває хвиля депресії, вона починає донатити на ЗСУ. Буває так захопиться цим процесом, що стає суцужно до наступної зарплати, однак психічний стан при цьому нормалізується.

Забюрократизована система та недосконале законодавство у секторі громадянського суспільства встановлюють певні перепони для діяльності волонтерів. Але, попри труднощі, волонтерський рух загартовується та стає однією з рушійних сил в процесі глибоких змін українського суспільства. Сьогодні в нашій країні з'являється нове розуміння волонтерства. Все більше людей виявляють соціальну активність і свідомість. Суспільство бере участь в акціях допомоги військовим, учасникам бойових дій, їх сім'ям, дітям-сиротам та людям з обмеженими можливостями, активісти-добровольці евакуюють цивільне населення із районів бойових дій, розчищають місця руйнувань і здають донорську кров. Волонтерська діяльність у сучасних умовах ґрунтується на таких основоположних засадах, добровільність та добротинність, законність, гуманність та гідність, спільність інтересів і рівність прав її учасників.

Волонтерський рух в Україні сьогодні розвивається за кількома основними напрямками та має такі особливості:

1. Добровільна безкоштовна робота волонтерів у громадських та некомерційних організаціях – наданням допомоги різним категоріям населення у будь-яких видах діяльності, навчання, розвитку. Таке спрямування волонтерів будь-якого віку сприяє їхній творчій і соціальній самореалізації, саморозвитку та самоспостереження.

2. Добровільна систематична або епізодична допомога державним установам реалізувати соціальну політику – допомога сім'ям військовослужбовців у вирішенні соціально-побутових питань, допомога закладам освіти в освітній діяльності, установам соціального забезпечення – в роботі з дітьми та молоддю з особливими потребами та людьми похилого віку.

3. Волонтерська діяльність є наслідком творчого саморозвитку, навчання інших, але ця діяльність не є професійною.

4. Педагогічно спрямована волонтерська діяльність, по суті, виступає механізмом розвитку особистості, її соціалізації і духовного становлення. Цей

напрямок розвивається в дитячих та молодіжних об'єднаннях, в різних групах при Центрах соціальних служб сім'ї і молоді.

5. Військова волонтерська спрямованість, по суті, виступає забезпеченням функціонування військових сил предметами життєдіяльності, захисту здоров'я і матеріально допомагає їм і їхнім сім'ям.

Інститут волонтерства продовжує активно розвиватися, збільшуються масштаби волонтерської діяльності з її поширенням в урядові структури, в тому числі найвищих рівнів, на підставі розвитку інституціоналізованого різновиду довіри. Збільшується вплив волонтерської діяльності на стан країни, її розвиток і майбутнє. Розвиток волонтерського руху формує тренди. Так за останні роки в Україні сформувалися три основні тренди волонтерства: перший – люди всередині маргіналізованих груп почали допомагати один одному; другий – розвивається професійне (pro bono) волонтерство; третій – волонтерство стало більш уживаним і престижним. Ці тренди особливо помітні серед молоді та людей, які хочуть змінити сферу діяльності.

Висновки. Від початку російсько-української війни волонтерський рух в Україні став без перебільшення світовим відкриттям. Сьогодні в часи повномасштабної військової агресії РФ – це один із символів віри та незламності духу нашого народу. Сьогодні волонтери сприяють перемозі України та збереженню її державності, не чекаючи за це винагороди.

Проаналізувавши процес виникнення та становлення волонтерства в основі трансформаційних перетворень в соціальній структурі суспільства, потрібно зазначити, що на сучасному етапі розвитку України є вкрай необхідним розширення можливостей дослідження такого соціального явища як волонтерський рух.

Волонтерство стало рушійною силою якісної еволюції українського суспільства. Допомога ближньому, безкорисливість – стали основою нашого співіснування в умовах війни. Вижити часом у дуже нежиттєздатних обставинах нам допомагає усвідомлення того, що тільки разом ми зможемо подолати труднощі та досягти результату.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В. Чалапко, аспірант кафедри філософії

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Збройна агресія розпочата РФ проти України спричинила суттєві зміни у бутті різноманітних суспільних феноменів, державних й безпекових систем, способів відтворення соціальної практики тощо. Не виключенням є й система інформаційної безпеки, яка була адаптована до невійськової фази гібридної

війни. В умовах війни, на нашу думку, стратегія інформаційної безпеки та засоби її реалізації мають набути суттєвих змін.

Загалом, заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки українського суспільства мають відповідати логіці розгортання етапів гібридної війни суб'єктом та об'єктом якої вже декілька років є Україна. Експерт латвійської Академії національної оборони Я. Берзіньш, проаналізувавши сучасні концепції гібридної війни, визначив наступні етапи її розгортання:

- 1) використання психологічних, інформаційних, дипломатичних та економічних важелів тиску для підготовки інтервенції;
- 2) посилення пропаганди та інформаційного маніпулювання громадською думкою;
- 3) залучення на свій бік зрадників серед високопосадовців і військових протилежної сторони конфлікту;
- 4) поява нерегулярних військових формувань, які захоплюють державні установи і здійснюють диверсії;
- 5) встановлення зони заборони польотів;
- 6) завдання точкових ударів по ключових об'єктах інфраструктури і опору опонента;
- 7) повномасштабна інтервенція [1].

У сучасних умовах методи забезпечення інформаційної безпеки Української держави мають стати проактивними, більш системними, цілеспрямованими та агресивними щодо захисту національних інтересів. В наш час особливої уваги потребують заходи щодо створення власної національної моделі інформаційного простору та забезпечення розвитку інформаційного суспільства; модернізації усієї системи інформаційної безпеки держави та формування й реалізація ефективної інформаційної політики; удосконалення законодавства з питань інформаційної безпеки, розвиток національної інформаційної інфраструктури; впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій у процеси державного управління; реалізація упереджувальної стратегії та тактики (превентивні заходи); здійснення реагуючої стратегії (оперативне реагування на інформаційні атаки супротивника та активний наступ) тощо [2, с. 92-93].

В умовах війни проблема захисту національного інформаційного простору набуває особливої важливості. Україна має домінувати на «інформаційному фронті» добиваючись медійної переваги в інформаційному просторі регіонального та міжнародного масштабів. Заходи щодо посилення інформаційної безпеки нашої держави мають стати пріоритетними для відповідних державних структур у співпраці з громадським сектором. Також, з нашої точки зору, під час війни має посилитись контроль з боку держави за якістю інформаційного контенту (без порушення норм демократії) та

посилитись боротьба з фейками. У вітчизняному інформаційному просторі має бути представлена як офіційна точка зору на певні події, так і фахові коментарі експертного середовища виключного проукраїнського спрямування.

Оперативне реагування на фейки, вміння підбирати якісні медіа-ресурси у цьому контексті вкрай важливе для перемоги України на «інформаційному фронті». Фахівці застерігають, що небезпечними є анонімні телеграм-канали та сторінки, а також агрегатори новин і медіа-«ноунейми», які не повідомляють нічого про свою команду і публікують непідписані матеріали, – це ще вищий рівень небезпеки дезінформації. Багато з них сприймають війну як чудову нагоду збільшити аудиторію, яка зараз росте як на дріжджах, якщо пропонувати їй будь-які повідомлення про перебіг бойових дій та «воєнно-розважальний» контент – підбиті танки, польоти літаків тощо. Ще небезпечніше джерело інформації – немодеровані групи в соцмережах або вайбер-чати. Сюди росіяни закидають чимало навмисної дезінформації, наприклад, аби посіяти паніку, видурити в українців дані про пересування військової техніки або коригувати вогонь своєї артилерії. Крім того, чимало неправдивих повідомлень циркулюють там за принципом вірусів [3].

Таким чином, інформаційна безпека українського суспільства під час війни має вийти на якісно новий рівень, який відповідає сучасним загрозам й небезпекам щодо функціонування вітчизняного медіа-простору. Задля цього інформаційна політика держави має стати більш активною, оперативною та гнучкою.

Список використаних джерел

1. Гибридная война России с Украиной вступила в шестую фазу из восьми – польские СМИ. URL: www.facenews.ua/articles/2014/199090/. (дата звернення: 10.06.2022).

2. Brzhevska Z., Dovzhenko N., Kyrychok R., Gaidur G., & Anosov A. Інформаційні війни: проблеми, загрози та протидія. *Електронне фахове наукове видання "Кібербезпека: освіта, наука, техніка"*. 2019. № 3(3). С. 88-96.

3. Довженко О. Як добирати джерела інформації під час війни. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29225/2022-03-24-yak-dobyraty-dzherela-informatsii-pid-chas-viyny/> (дата звернення: 11.06.2022).

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДИКУ ЛЬОТНОГО НАВЧАННЯ

В. Кислий, кандидат психологічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

А. Куртов, кандидат технічних наук, доцент
Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Створення військової авіації у 1912 році актуалізувало завдання підготовки професійних кадрів. Методика льотного навчання на етапі зародження характеризувалась активним впровадженням передового досвіду видатних льотчиків-інструкторів та подоланням ненаукових педагогічних підходів. Починаючи з 20-х років ХХ століття, методика льотного навчання формувалась на науковій основі у тісному взаємозв'язку з формуванням авіаційної медицини та авіаційної психології. Почала оформлюватись концепція тренажерної підготовки. Удосконалення методики льотного навчання з другої половини ХХ віку та по теперішній час визначається тенденціями технічного прогресу, тому для сучасної методики підготовки льотчика характерні: висока технологічність, цілісність, комплексність, міжнародна стандартизація, а для військових обов'язковим є виконання завдань за призначенням. Крім того необхідно враховувати появу тенденцій до переносу збройної боротьби у аерокосмічну сферу.

За останні місяці війни ми бачимо масоване використання (з обох боків) різноманітних безпілотних літальних апаратів, що ставить питання про необхідність удосконалення методики льотного навчання при взаємодії (через наземні центри управління) безпілотних апаратів з тими що літують, а також при отриманні та аналізі військовим льотчиком інформації про стан повітряного простору для прийняття оперативних рішень з метою безпеки польоту та виконання бойових завдань.

Методика льотного навчання є невід'ємною частиною педагогічної науки та має тісні міжпредметні зв'язки з науками, що забезпечують надійність людини у польоті (авіаційні медицина та психологія). Методика льотного навчання складається з наступних видів підготовки: теоретична, тренажерна, наземна (загальна, попередня, передпольотна) та безпосередньо у польоті. Застосування на всіх етапах підготовки досягнень авіаційної педагогіки та психології дозволяє підвищувати ефективність процесу формування професійних якостей льотчиків та їх психологічну підготовку до участі та успішного ведення повітряного бою.

В останні роки методика льотного навчання або переучування на інший літак все більш включає підготовку на різних тренажерах. Від простих симуляторів дошки приладів і обладнання до повної подоби виконання усіх

етапів підготовки і виконання польоту в різних умовах, в процесі всього професійного життя льотчика питома вага тренажерної підготовки значно зростає. На наш погляд найбільш дискусійним питанням сьогодення є ефективність тренажерної підготовки для прийняття рішень в особливих умовах польоту.

Сутність безпосередньо тренажерної підготовки полягає у вирішенні трьох видів завдань: процедурних, плануючих, рецептуально-моторних. Процедурні – управління системою зв'язку, робота з навігаційним обладнанням, управління паливною системою, робота з датчиками. Плануючі – планування польоту, дії в екстремальних умовах, визначення порядку операцій, розподіл обов'язків між членами екіпажу. Рецептуально-моторні – географічне орієнтування, керування літаком, ведення зв'язку, визначення та ідентифікація небезпеки.

За останні три десятиріччя розвитку авіації широке застосування отримали тренажери на основі комп'ютерних технологій: тактичні (для військової авіації і відпрацювання завдань бойового застосування), процедурні і комплексні (повна імітація роботи екіпажу на землі і в повітрі). Низька собівартість одного часу польоту на подібному тренажері у порівнянні з витратами на ортодоксальне навчання призвела до ідеї про повну заміну навчання на реальному літаку комп'ютерним. На наш погляд сучасні комп'ютерні технології не повинні повністю підміняти традиційні види підготовки з обов'язковим ручним керуванням літаком як під час початкового навчання, так і у процесі подальшої професіоналізації льотчиків. Ми вважаємо, що «затренованість» льотчиків на тренажерах і виконання польотів лише з використанням автоматичного режиму керування (транспортна авіація) таїть у собі серйозну загрозу безпеці польотів.

У зв'язку з експлуатацією у військовій авіації нового покоління авіаційних комплексів деякі дослідники відмічають низку негативних наслідків впливу пілотажних перевантажень багатовекторного напрямку на сучасних надманеврених літаках-винищувачах: від бокових перевантажень збільшується можливість виникнення зорово-вестибулярних ілюзій; від швидкої зміни векторів перевантаження з'являється загальна дезорієнтація; на кутах атаки в районі 90 градусів та при енергійному гальмуванні спостерігаються запаморочення та нудота. Науковці вважають, що необхідно удосконалювати засоби захисту від несприятливих факторів польоту та забезпечити ергономічну оптимізацію взаємодії екіпажу з інформаційно-керуючим полем кабіни, системами керування літаком та озброєнням [1].

Сучасні зарубіжні дослідження, що проводились в умовах підготовки на спеціалізованому тренажері «GYRO-IPT flight simulator», підтверджують вплив візуальної і вестибулярної просторової дезорієнтації на пізнавальні процеси

військових льотчиків. До сценаріїв польоту входили три візуальні ілюзії та три вестибулярні ілюзії. Вимірювались помилки уваги та пам'яті при отриманні звукових сигналів. З'ясувалось, що точність функціонування відповідних пізнавальних процесів зменшилась при виникненні у польоті ілюзій крену та тангажу, а також ілюзії горизонту і соматогравітаційної ілюзії. Виявлено факт суттєвого послаблення вибірковості уваги і роботи оперативної пам'яті при вестибулярній ілюзії крену та тангажу [2].

Крім того при вивченні спеціалізованої літератури нам зустрілось дослідження, яке змушує замислитися. Так в дослідженні присвяченому оцінці ефективності початкового льотного навчання курсантів в умовах порівняння підсумків навчання за програмою, в якій 25 відсотків навчального часу займало навчання на тренажерах, що імітували польоти, і навчанням за програмою до введення такої підготовки, виявлено два факти. По-перше, має місце невелика кількість скорочення часів на навчання в реальному польоті, а по-друге зафіксовано значне збільшення загального часу навчання після включення навчання на основі тренажерної підготовки. Отже, позитивні результати для ефективності навчання та економічної вигоди гарантуються не завжди [3].

Взагалі однією з важливих умов ефективного застосування тренажерної підготовки є наявність методичного та програмно-технічного забезпечення, що відповідає інтелектуальному рівню розвитку сучасних тренажерних технологій. Аналіз науково-методичної літератури дозволив з'ясувати, що питання професійної підготовки військових льотчиків до дій в умовах бойових польотів розроблені недостатньо. Внаслідок чого формування у курсантів спеціальних професійних здібностей до ведення повітряного бою, як найскладнішої форми бойового застосування тактичної авіації потребує оновлення науково-методичної бази та її подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Lyssakov N. D. & Lyssakova E.N. (2019). The main stages of the formation of light training methods. *Perspectives of Science and Education*, 39 (3), 448-460.
2. McLean Gregor M.T., Lambeth S., Mavin T. The Use of Simulation in Ab Initio Pilot Training // *The International Journal of Aviation Psychology*. 2016. Vol. 26. P. 36-45.
3. Stozak P., Francuz P., Lewkowicz R., Augustynowicz P., Fudali-Czyz A., Bataj B. & Truszczynski O. Selective Attention and Working Memory Under Spatial Disorientation in a Flight Simulator // *The International Journal of Aerospace Psychology*. 2018. Vol. 28. P. 31-45.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ
КУРСАНТІВ ВВНЗ**

О. Савчук, кандидат психологічних наук

Л. Петрова, кандидат філософських наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Російсько-українське протистояння, яке має тривалу історію, було актуалізовано російською федерацією ще в процесі розпаду Радянського Союзу. Зокрема, чітко були заявлені претензії на Крим та Донбас. З того часу постійно та системно здійснювались заходи щодо послаблення суб'єктності України та посилення її залежності (керованості) від російської федерації. Боротьба, яку розгорнула російська федерація на культурному, історичному та мовному фронтах, гальмувала як процеси формування та консолідації української політичної нації, так і розвиток її самосвідомості. Використання в цій боротьбі внутрішніх проросійських агентів впливу дозволило загальмувати вироблення та впровадження чіткої проукраїнської концепції патріотичного виховання. Що, в свою чергу, негативним чином проявилось у 2014 році, на самому початку розв'язаної російською федерацією проти України гібридної війни. Зокрема в Криму, де вирішальну роль відіграла не влучність стрільби, а здатність спрямувати зброю у бік агресора.

З 2014 року, за вісім важких років, українська політична нація в своєму розвитку зробила якісний стрибок. Єдність та героїзм, які українці проявили з початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України це підтверджують. Але це, ні в якому разі, не може бути доказом того, що проблема патріотичного виховання втратила свою актуальність. Сьогодні лише виникли передумови для суспільно-консолідованого чесного та правдивого, а головне, проукраїнські позиціонованого викладення історії України. Крім того, в контексті світової культури потребує принципової переоцінки значення російської культури, яка і в XXI столітті виступає в якості засобу гібридної війни проти українського народу. Засобу, що використовується для знищення української культури та асиміляції українців. Саме з таких позицій ми розглядаємо російсько-українську війну як війну культурну. Поняття «культурна війна» містить в собі саме широке розуміння сучасної війни. Решта, зокрема інформаційні чи збройні війни, є лише різновидами її прояву.

З вищевикладеного ми робимо висновок про те, що патріотичне виховання курсантів ВВНЗ повинно ґрунтуватись на міцному фундаменті знань гуманітарних та суспільних наук. Цей висновок дотичний до майбутніх офіцерів незалежно від їх спеціальностей. До аналогічного умовиводу ми приходимо під час пошуку шляхів розв'язку ще одного ключового завдання, а саме: розвитку військового лідерства в Збройних Силах України. Очевидно, що ідеальним

результатом впровадження військового лідерства є ситуація, коли командир, як формальний керманіч, спроможний бути неформальним лідером у підпорядкованому йому підрозділі. Ми погоджуємося із тим, що для набуття статусу неформального лідера необхідно бути професіоналом своєї справи. Але ми наголошуємо на тому, що для цього необхідними умовами також є засвоєння принципів моралі, усвідомлення значущості людського життя, понять добра і справедливості, честі, гідності та обов'язку, а також сформованість соціально корисних мотивів діяльності. Все це повинно бути сприйнято та засвоєно молодією людиною під час навчання у ВВНЗ, у період, коли відбувається формування її світогляду. До речі, часто у військових частинах чекають саме на вихованого офіцера, якого готові продовжити навчати. Тому, на нашу думку, спочатку необхідно формувати усвідомленого громадянина-патріота з активною громадянською позицією, з негативним ставленням до корупції, з бажанням навчатись та вимагати знань від викладачів. В подальшому ж на цій основі варто формувати сучасного офіцера-лідера, який розуміє цілі, бере на себе відповідальність, надихає та веде за собою підлеглих. Можливо, саме такі акценти у вихованні створять умови для подальшої самореалізації більшого числа офіцерів у цивільному житті, зокрема після звільнення у запас, як соціально активних громадян з високими моральними стандартами.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо доцільним проведення аналізу складу та обсягу гуманітарних та суспільних навчальних дисципліни в освітньо-професійних програмах підготовки курантів всіх спеціальностей на предмет збільшення їх загального обсягу. Останнє може бути актуальним навіть для фахівців морально-психологічного забезпечення. Наприклад, необхідно дослідити мету, яка обумовила включення навчальної дисципліни «Фізика» до освітньо-професійної програми з підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення у Харківському національному університеті Повітряних Сил. На нашу думку, математика та статистична теорія мають прикладне значення в контексті підготовки, проведення та аналізу психологічних досліджень. Можливо ми не все розуміємо, і фізика має для фахівця морально-психологічного забезпечення прикладне значення, наприклад, для розрахунку сил тяжіння між тілами психолога та клієнта.

Звертаючись до царини психологічної науки, ми погоджуємось, що важливим результатом підготовки курсанта є засвоєння теоретичних знань з загальної психології; опанування основ психології лідерства та розуміння особливостей військового лідерства; набуття практичних вмінь та навичок з надання психологічної допомоги та самопомоги під час виконання бойових завдань. Але вважаємо за необхідне зацентувати увагу на обов'язковому та свідомому вирішенні завдання щодо формування курсанта як особистості, здатної до саморозвитку, для якої останній є життєвою потребою. Очевидно, що

до процесу виконання цього завдання залучений весь блок гуманітарних та суспільних навчальних дисциплін, а також виховна складова та якість занять зі спеціальних (технічних) навчальних дисциплін. І тут доречним буде підкреслити вирішальний вплив на підсумковий результат виконання такого завдання особистостей самих викладачів, який є непересічним.

Вищеокреслені психолого-педагогічні проблеми виховання та навчання курсантів ВВНЗ носять критично важливе значення для подальшої розбудови Збройних Сил України, розвитку українського суспільства та зміцнення України як держави в цілому. Якість вирішення цих психолого-педагогічних проблем під час навчання у ВВНЗ проявляється з перших результатів роботи молодого офіцера.

ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

С. Соболева, кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

О. Пауфілов, доктор філософських наук, професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Реалії російсько-української війни свідчать, що психологічна війна, як невід’ємна її складова, є не менш трагічною та руйнівною для суспільства та окремої людини зокрема, ніж застосування зброї та фізичного насильства.

Термін «психологічна війна» не є новим. Методи ведення психологічної війни відомі з давніх часів. Ще давньокитайський філософ, стратег та полководець Сунь-Цзи у своєму трактаті про військову стратегію «Мистецтво війн» надавав поради щодо ведення війни, які не втратили актуальності й сьогодні:

- руйнуйте все, що є в країні вашого супротивника;
- заважайте всіма способами роботі уряду; підривайте авторитет керівництва супротивника та виставляйте його у потрібний момент на ганьбу громадськості, використовуючи з цією метою співпрацю з найпідлішими та мерзенними людьми; залучайте відомих діячів супротивника до злочинних дій;
- розпалюйте сварки та провокуйте зіткнення серед громадян ворожої вам країни; підбурюйте молодь проти людей похилого віку;
- перешкоджайте всіма способами необхідному забезпеченню ворожих військ та підтриманню у війську порядку;
- робіть все можливе, щоб знецінити традиції ваших ворогів і підірвати їхню віру у своїх богів;
- будьте щедрі на пропозиції та подарунки задля отримання інформації та спільників. Взагалі не заощаджуйте ні на грошах, ні на обіцянках, тому що вони дають чудові результати.

Поняття «психологічна війна» активно почали використовувати після Другої світової війни, коли особливо актуальним стало питання щодо зміни

поведінки та настроїв людей в різних країнах шляхом пропаганди та нагнітання ситуації з метою послаблення та контролю над цими країнами.

Дослідження психологічних аспектів війни проводяться вже тривалий час. Перші результати були відображені в роботах К. фон Біндер-Крігельште та Ф. фон Ліхтенште, які звернули увагу на використання різних методів пропаганди під час Першої світової війни країнами-учасницями.

Пізніше Гарольд Лассвел у своїй книзі «Техніка пропаганди у світовій війні» (1927) розглянув умови, методи, організацію, цілі, засоби та способи поширення пропаганди.

Сучасні науковці поняття психологічної війни визначають як спеціально організований та здійснюваний вплив на почуття, свідомість, волю противника для досягнення політичних цілей.

На думку американського вченого Пола Лайнбарджера відмінність психологічної війни від звичайної полягає у тому, що вона починається задовго до оголошення бойових дій та триває після їх закінчення, а особливість її методів і завдань не вписуються у звичайні концепції війни («Психологічна війна. Теорія і практика обробки масової свідомості», 1948 р.).

У мирний час психологічна війна має назву «холодна війна». Вона ведеться правлячими колами та може бути спрямована як проти свого власного народу, так і проти народів ворожих, нейтральних і, навіть, дружніх держав.

Головною метою будь якої психологічної війни є підготовка та ведення агресивних воєн в політико-ідеологічному, моральному і психологічному аспектах. Це відбувається шляхом тривалого впливу на почуття людей, формування панічного страху та ненависті до інших народів, перетворення людей на слухняне знаряддя для здійснення своїх військових планів. Саме це ми спостерігаємо останні роки у сучасній Росії.

Відомо, що значення та масштаби ведення психологічних воєн безперервно зростали протягом ХХ – початку ХХІ століття. На даному етапі психологічну війну можна вважати найбільш ефективним засобом не лише міждержавної, а й міжпартійної, міжрелігійної та міжетнічної боротьби. Вона є обов'язковим компонентом будь-якої війни та збройного конфлікту, а її зброєю є пропаганда, що передбачає вплив як на військових, та і на мирне населення реального супротивника.

Пропаганда вважається своєрідною зброєю масового знищення, оскільки позбавляє людей сміливості та сіє паніку, знищує патріотизм і змушує прислуховуватися до думки ворога. Кінцевою метою психологічної війни є зміна масової свідомості та масових настроїв. На особистісному рівні (переважно це стосується цивільних) – це атака на ідентичність та «Я-образ».

Сучасна психологічна війна є високотехнологічною. Вона не може відбуватися без поширення певної інформації. Але поняття «інформаційна війна» та «психологічна війна» не є тотожними. Перше є ширшим та відрізняється за методами, формами та об'єктами впливу. Основними формами інформаційної війни є радіоелектронна боротьба, кібератаки тощо, які передбачають перешкоджання роботі зв'язку, управління, розвідки. А об'єктами її впливу, на відміну від психологічної війни, є не лише свідомість, психіка та поведінка людини, а й інфраструктура.

Головними заходами впливу на населення під час психологічної війни є:

- психологічний вплив на соціальні групи з метою делегітимації населенням чинного політичного режиму;
- розповсюдження компрометуючої та викривленої інформації щодо політичних лідерів із метою їх зганьбити, позбавити довіри та підтримки;
- формування серед населення протилежних ідеологічних розбіжностей та провокування конфліктів;
- поширення сепаратизму, екстремізму та революціонізму під хибними гаслами тощо.

Варто зазначити, що під час психологічної війни використовується не лише пропаганда, але й чимало інших методів, що сьогодні в умовах російсько-української війни наочно демонструє країна-агресор.

Так із метою зниження морально-психологічного стану населення застосовуються такі засоби, як: знищення чи викрадення продовольства, руйнування інфраструктурних, стратегічних та індустриальних об'єктів, убивства мирного населення, терор, саботаж та інші.

В умовах російсько-української війни кожна людина в Україні в більшій, чи меншій мірі відчуває на собі весь її тягар. Можна визначити основні показники наслідків (ефектів) психологічного впливу, що вимірюються психологами та підлягають аналізу, серед яких:

- адаптація до стресових станів, що прослідковується у здатності адекватно реагувати на складну ситуацію, поширювану інформацію та протистояти емоційній напрузі;
- рівень психологічної життєстійкості, що пов'язаний з інтересом людини до життя, здатністю відчувати себе корисним для оточення, приймати адекватні рішення, будувати плани на майбутнє, позбавлятися жалю за минулим. Саме в умовах війни, коли навколо багато смерті та руйнувань, використовуються всі можливі резерви психіки людини, з'являється жага до життя. Індекс життєстійкості складається із психологічної стійкості людини та її здатності підтримувати своє фізичне здоров'я;
- рівень психологічного виснаження, який у більшості людей проявляється у пригніченому настрої, зниженні довіри до інших людей, думках про власну безпорадність та очікування небезпечних подій.

Підсумовуючи, зазначимо, що психологічна війна в сучасних умовах воєнного стану в Україні є дуже жорсткою, у якій агресор використовує всі доступні засоби задля прискорення отримання вигідного результату. Важливо враховувати, що головною небезпечкою психологічної війни є її здатність не лише змінити свідомість населення, але й трансформувати політичний режим, нівелювати існуючі демократичні цінності суспільства, як то цінності свободи та, перш за все, свободи слова.

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННИХ ДІЙ: МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Г. Воржевітіна, кандидат юридичних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Джерелами права збройних конфліктів є сукупність міжнародно-правових принципів і норм, що регулюють відносини держав та інших суб'єктів міжнародного права в період ведення військових дій, що забороняють чи обмежують засоби ведення війни, які передбачають гуманізацію її методів з метою захисту жертв збройних конфліктів [1, с. 231].

Міжнародне гуманітарне право – галузь міжнародного права, що являє собою сукупність принципів і норм, що регулюють відносини держав у період збройних конфліктів [2].

Важливим аспектом в регулюванні міжнародних збройних конфліктів є прийняття Петербурзької Декларації 1868 р. про скасування вживання вибухових і запалювальних куль і комплексу Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр., в тому числі про невживання певних видів куль і снарядів, про закони і звичаї сухопутної і морської війни [1, с. 210].

Норми міжнародного права, що регламентують ведення військових дій, були значною мірою кодифіковано в результаті роботи двох Гаазьких конференцій світу в 1899 і 1907 рр.. Ці норми в міжнародному гуманітарному праві отримали назву «право Гааги».

У 1949 р. в Женеві було прийнято чотири конвенції про захист жертв війни. Норми цих конвенцій, а також двох додаткових протоколів до них 1977 р. у міжнародному гуманітарному праві отримали назву «право Женеві» [2].

Істотний внесок у становлення і розвиток міжнародного гуманітарного права вніс і продовжує вносити Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – неурядова міжнародна організація. Багато в чому з ініціативи МКЧХ вдосконалюється міжнародне гуманітарне право. Члени організації проводять велику практичну роботу із захисту жертв збройних конфліктів у різних регіонах світу [2].

Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни: 1) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; 2) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі; 3) про поводження з військовополоненими; 4) про захист цивільного населення під час війни;

Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 8 червня 1977: про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), про захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) є широким зведенням принципів і норм, які в систематизованому та кодифікованому

вигляді регулюють визначену сферу людських взаємин і стали основою сучасного міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті [3].

Довідково: до країн, що ратифікували (а отже і несуть відповідальність за порушення згідно, в тому числі, власного законодавства) Женевські конвенції належать: протягом 1950-х років – 74 держави, в 1960-х – 48 держав, в 1970-х – 20 держав і ще 20 держав – у 1980-х роках. На початку 1990-х років, в основному після розпаду Радянського Союзу, Чехословаччини та колишньої Югославії, Конвенції ратифікували ще 26 держав.

Після 2000 року Конвенції ратифікували ще сім держав: таким чином загальна кількість їх учасників склала 196, а Женевськими конвенціями тепер офіційно керуються всі країни світу.

Водночас є країни, які цих конвенцій не дотримуються.

Росія належить до держав-учасниць Женевських конвенцій про захист жертв війни, але її збройні сили систематично порушують норми міжнародного гуманітарного права в Україні.

Нещодавно ми були свідками того, як російська федерація свідомо порушила Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни. Це проявлялося в свідомому обстрілі цивільної інфраструктури українських міст та гуманітарних коридорів, окупанти позбавляють цілі регіони гуманітарної допомоги, що призводить до гуманітарної катастрофи.

Також російська федерація порушує зобов'язання у рамках третьої Женевської конвенції з дотримання прав військовополонених. Норми цього договору забороняють фізичне та психологічне катування й негуманне поводження з полоненими. Водночас російські окупанти вчиняли тяжкі злочини проти українських полонених – широкого розголосу набули випадки згвалтувань.

Застосування російськими військовими фосфорних босприпасів також порушує вимоги Конвенцій, а саме в частині про конкретні види звичайної зброї.

Недотримання норм конвенцій є прямим порушенням зобов'язань, що взяла на себе росія, підписавши документи. Свого часу навіть Отто фон Бісмарк казав: «Угоди з Росією не варгі й паперу, на якому написані».

Важливе значення в даній галузі має діяльність ООН, яка прийняла: основні принципи правового режиму комбатантів, що борються проти колоніального й іноземного панування і расистських режимів (1973 р.); Декларацію про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.); основні принципи захисту цивільного населення в період збройних конфліктів (1970 р.); принципи міжнародного співробітництва щодо виявлення, арешту, видачі та покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства (1973 р.). Міжнародне право збройних конфліктів регулює питання кримінальної відповідальності за агресію і за

порушення норм права збройних конфліктів: Статут Міжнародного військового трибуналу (1945 р.); Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.); Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства (1968 р.); резолюції Генеральної Асамблеї ООН про видачу і покарання військових злочинців (1946 р.) і про покарання військових злочинців та осіб, які вчинили злочини проти людства (1970 р.). До числа регіональних договорів відноситься укладена в рамках СНД Угода про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів від 24 вересня 1993 р. [1, с. 180].

Зазначена нормативна база є лише частиною існуючої системи правового регулювання воєнних дій на міжнародному рівні

Переважає більшість норм міжнародного гуманітарного права, а їх нараховується понад 161, мають імперативний характер. На них не поширюється «принцип взаємності», тобто воююча сторона не може відмовитись від їх дотримання навіть у тих випадках, коли друга сторона їх порушує. Вирішальне значення приділяється визнанню норм суверенними державами – їхня згода, що підтверджена в урочистих договорах чи знайшла відображення в дотриманні протягом тривалого часу звичаїв цивілізованих націй, і є основою законів війни, тобто міжнародного гуманітарного права [3].

Отже, сучасне міжнародне право у сфері регулювання воєнних дій охоплюється великим масивом нормативно-правових актів, які охоплюють вимоги до поведінки воюючих сторін, деталізують особливості окремих взаємовідносин під час бойових дій. Загальними та основними принципами даного права є дотримання гуманності та захисту прав і свобод людини в незалежності від особистих переконань та ідеологій протидіючих сторін.

Список використаних джерел

1. Стрекозов В. Г., Кудашкин А.В. та ін. Військове право: підручник. Серія «Право в Збройних Силах – консультант». – М.: «За права військовослужбовців». – 2004. – Вип. 45. – 640 с.
2. Репецький В. М. Міжнародне публічне право: підручник / В.М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін.; за ред. В. М. Репецького. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 437
3. Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://subject.com.ua/textbook/protection/10klas/6.html>.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ІНФОРМАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ

К. Яндола, викладач

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Інформаційна культура є складовою частиною загальної культури. Вона відображає досягнуті рівні організації інформаційних процесів та ефективності створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації, що забезпечують цілісну картину світу, її моделювання та передбачення результатів рішень.

Особливого значення рівень інформаційної культури набуває під час війни. Сучасна війна є тому підтвердженням. Інформаційний фронт є невід'ємною її частиною. Рівень інформаційної культури та ефективність інформаційної боротьби мають прямо пропорційну залежність. Якість інформації є вкрай важливою.

Починаючи з 24-го лютого 2022 року в Україні змінилась політика подачі інформації. Центральні телевізійні канали об'єдналися у спільний марафон «Єдині новини #UAPразом». З'явилися нові медіаканали у соціальних мережах та месенджерах. Метою цього було створення достовірного, своєчасного та об'єктивного медіапростору під час війни. Тим не менш питання якості медіаконтенту є достатньо гострим.

Сьогодні порушення стандартів достовірності інформації, якою насичується медіапростір, мають особливе значення. Незважаючи на закликали різних міністерств та відомств щодо дотримання правил інформаційної гігієни і відповідального ставлення до розповсюдження інформації, спостерігаються порушення не тільки серед громадян, але й серед представників засобів масової інформації (журналістів, телеведучих, редакторів медіаканалів тощо).

Так, фахівці ГО «Детектор медіа» здійснюють моніторинг якості телепродукту, який підтверджує наявність різного роду порушень з моменту початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Наприклад, експертами ГО «Детектор медіа» відмічаються часті випадки, коли ведучі повідомляють про обстріли або втрати ворога у різних регіонах без посилань на джерела [1].

Або у повідомленнях використовують загальні фрази, як то: «повідомили у Мінекономіки», «сьогодні з'явилася інформація», «у Міністерстві соціальної політики заспокоюють/пояснюють/нагадують» без точного зазначення, хто саме сказав, пояснив тощо.

Також не завжди пояснюють звідки саме вмикаються кореспонденти (зрозуміло, з дотриманням безпеки джерел). Не зрозуміло чи та інформація, про яку вони говорять, є тією, що вони побачили на власні очі, чи почули від безпосередніх учасників подій, чи це переказ третіх осіб.

Також телеведучі та репортери дозволяють собі підмінювати факти власними думками та висновками, наголошуючи на тому, що «для кожного з нас безумовно важливо...», «усі вірять у...», «більшість українців хочуть...» тощо.

Не завжди коректно використовуються й зображення та відео. Наприклад, у новинах від 15 травня 2022 року фахівцями ГО «Детектор медіа» було виділено низку таких порушень. Так, кореспондентка телеканалу «Україна» та «Україна 24» (у межах спільного марафону «Єдині новини #UARазом») розповідала про ситуацію в Харкові, а показували відео розбомблених сільських хат. Розповідала про те, що до Харкова повертаються люди і відчиняються крамниці, а показували, як у якомусь звільненому селі боєць підіймає український прапор. Пряме ввічнення кореспондента про ситуацію в Маріуполі редакція «ілюструвала» різним відео, яке не збіглося з розповіддю кореспондента. Наприклад, коли йшлося про те, що «маріупольці шикуються в черги за гуманітаркою», показували, як танк окупантів нищить автівку [1].

Зрозуміло, що подібні порушення не тільки викривляють інформацію, знижують рівень довіри до неї, а ще й є додатковим приводом для «хайпу» з боку країни-агресора.

Особливе значення має й мова подачі інформації. Сьогодні у дописах та назвах ми спостерігаємо нове написання певних слів та виразів: «руЗкий», «путін», «рашизм», «рашка», «оркостан» тощо.

Деякі журналісти вважають, що під час війни можна робити речі, які не пропускала цензура в мирний час: наприклад, відкрито нецензурно лягтися в ефірі (фраза, яка стала крилатою: «русский корабль, иди...») або давати гучні матерні назви дописам та статтям.

Особливе значення мають заголовки. В одному із своїх виступів О. Арестович зазначив, що сучасна війна – це ще й війна заголовків. Так, наприклад, 10 травня 2022 року на сайті hvylyu.net було анонсовано такі статті (рис.1). Як бачимо більшість із заголовків є кліпбейтними, а зміст статей є не таким емоційним, насиченим та суттєвим.

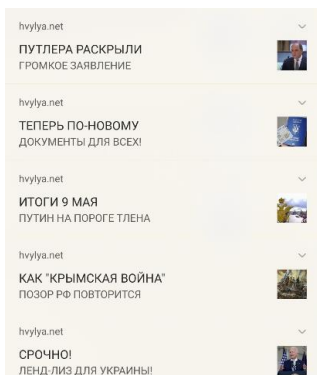

Рис. 1. Анонс подій на сайті hvulya.net за 10 травня 2022 року

Слід згадати й сайти, які створені країною-агресором. Частина з них є фейковими та порожніми, але заголовки «роблять свою справу». Більшість контенту спрямовано на підтримку та розвиток ворожого ставлення та викликає агресію та жорстокість. Так, наприклад, розміщення «жести», подробиць знущань тощо є основним у контенті сайту (рис. 2).

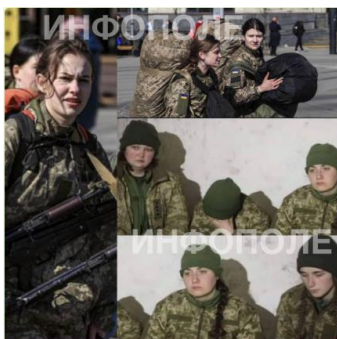

! Армия 18+ - канал который один из немногих показывает все реалии специальной военной операции! 🇷🇺

Видео с передовой, большое количество трофеев, допросы пленных, ночные вылазки спецназа, фото с 200тыми и 300тыми укров 🇺🇦

Самая ЖЕСТЬ в закрепе: <https://t.me/+BNG5ffk-gj0Mzcy>

(Эксклюзив от контрактников ВС РФ 🇷🇺)

🇺🇦 Пленные украинские девушки из батальона АЗОВ...

Поймали группу девушек из командиров нацбатальона Азов, которые с 2014 года наводили грязь на Донбасе. Самый интересный момент на 01:12 - девушки извиняются и просят прощения, полное видео можно посмотреть тут 🇷🇺

Цікавим є той факт, що зазначені посилання не містять заявленої інформації, а перехід за ними після обов'язкової реєстрації (що звісно «відкидає» більшість читачів) лише дозволяє подивитися рекламу.

До речі й фото, які використовуються, для ілюстрації дописів часто не відповідають дійсності. Так, наприклад, на рис.2 фото про полонених дівчат з батальйону АЗОВ є простою комплекцією і частина колажу запозичена з українських сайтів (рис. 3).

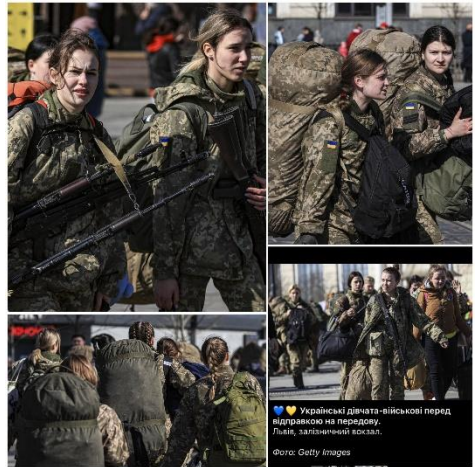

Рис. 3 Приклади використання одних і тих самих фото різними сайтами

До речі, на рис. 3 продемонстровано ще одне порушення журналістської етики: фотографування і публікацію інформації про переміщення військовослужбовців, розміщення неправдивої інформації (та знову ж таки використання ілюстрацій, які було «під рукою»).

Отже, для підтримки інформаційної культури під час війни важливо дотримуватися правил інформаційної гігієни, фактчекінгу, критичного мислення. Це допоможе підтримувати психологічний та емоційний стан на належному рівні, запобігти розвитку проблеми втрати ідентичності, розколу суспільства та занепаду загальної культури.

Список використаних джерел:

1. Куляс І. Моніторинг спільного марафону «Єдині новини» за 15 травня 2022 року – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/199428/2022-05-21-monitoring-spilnogo-marafonu-iedyni-novyny-za-15-travnnya-2022-roku/>

ПІДТРИМКА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПОТРЕБУЄ РОЗРОБКИ НОВОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ

А. Голота, науковий співробітник

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

На початок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну система морально-психологічного забезпечення (МПЗ) Збройних Сил України проходила етап модернізації, який за визначенням означає «надавати минулому не властиві йому сучасні риси, осучаснювати». Але вже назріла думка, що вдосконалювати, реформувати, відновлювати, трансформувати, модернізувати цю сферу діяльності пора закінчувати. Державі потрібна розробка нової філософської парадигми підтримки належного морально-психологічного стану (МПС) структур сектору безпеки і оборони (СБО) при будь-яких змінах військово-політичного стану в Україні та світі, використання для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства, в тому числі духовного та культурного, як це визначено у Стратегії воєнної безпеки України [1]. Ми вже не раз казали про ознаки такої тенденції і вона, як на мене, особливо проявилась підчас війни. Нажаль на час «Ч» це питання застрягло у високих кабінетах в наукових дискурсах, хоча новий погляд на реалізацію духовного і культурного потенціалу в секторі безпеки і оборони був би потрібен саме зараз.

Ознакою того є, зокрема, захід у тупик міркувань стосовно проекту «Концепції розвитку морально-психологічного забезпечення сил оборони» [2]. Чому так вийшло? Перш з все, тому, що такий документ повинен мати державний рівень наукового та фахового обґрунтування, а не бути відомчою розробкою із залученням «чиновників з Офісу Президента України». Це є принципово невірним, адже саме посадові особи апарату Верховного Головнокомандувача, Міжвідомчого комітету Ради безпеки і оборони України із залученням науковців НУОУ та академій наук України, представників органів МПЗ, Стратегічних комунікацій (СК) Міністерства оборони України (МОУ) та інших відомств СБО, громадських організацій тощо мали опрацювати проект даного документу з державних позицій. Тоді парадигма цього питання була б зовсім інша. Також у проекті документу нібито сформульовані розуміння комплексних оновлених процесів морального, внутрішньо-комунікаційного, психологічного впливу на особовий склад сил оборони, але в чому їх сенс є не дуже зрозумілим.

Серед проблем, які знижують ефективність системи морально-психологічного забезпечення та стримують її подальший розвиток у проекті Концепції переважно визначені управлінські та організаційні питання, але немає роз'яснення жодного сутнісного або змістовно-цільового питання. Без цього

виглядає незрозумілим визначення щодо удосконалення організаційно-штатних структур морально-психологічного забезпечення сил оборони і що означає приведення системи підготовки фахівців з морально-психологічного забезпечення у відповідність з вимогами сьогодення, якщо ці вимоги не визначені у спеціальному державному замовленні? Що це за спеціальність військового фахівця, якщо вона базується на вивченні та відборі особового складу сил оборони з «відповідним ступенем вищої освіти та професійної кваліфікації», який «виявляє здатність до роботи» з військовослужбовцями та членами їх сімей? Чи є нормальним роботу з людьми здійснювати на рівні схильності до виконання професійних завдань? Вже не кажучи про те, що фахівця з морально-психологічного забезпечення не може бути просто за визначенням. Ні за повноваженнями ні за фахом, зважаючи на те, наскільки це широкий діапазон діяльності.

Заслуговує на увагу і питання відповідності назви складової всебічного забезпечення військ і назви органу морально-психологічного забезпечення суті та можливостям своєї діяльності. Існує визначення, що морально-психологічний стан особового складу, який має забезпечувати на належному рівні система МПЗ, є реалізованою частиною духовного потенціалу держави. Але при цьому відомо, що у конкретній особистості існує свій духовний (морально-психологічний) потенціал, як складова духовного потенціалу суспільства. Реалізується він у громадян по різному, під впливом різних факторів і у різному об'ємі. Результат цього процесу проявляється у конкретних діях або бездіяльності осіб.

Прикладом цього є офіцери та військовослужбовці за контрактом. Громадяни вступають до вищих військових навчальних закладів або укладають контракти на службу у Збройних Силах України, свідомо обираючи сферу своєї професійної діяльності і розуміючи свій громадянський обов'язок як правило самостійно, як самоусвідомлення в цьому своїй життєвої потреби. Самореалізація їх духовного потенціалу відбувається на підставі сприйняття ними національно-патріотичних цінностей, переконання у необхідності захисту своєї держави, підтримки політичного курсу держави, віри у справедливий характер застосування Збройних Сил України тощо. Тобто переважна частина духовного потенціалу реалізується людьми самостійно.

Це означає, що структури МПЗ тільки частково формують та коригують цей потенціал у визначеному напрямку та разом з командирами підтримують його на рівні своїх службових можливостей. При цьому військовослужбовцю може знадобитися допомога, підтримка, порада тощо. Але ж це знов не є вид забезпечення, тому що він не може гарантувати всього діапазону потенційно необхідного впливу на всі складові духовного потенціалу, які є значно ширшими можливостей і повноважень структур морально-психологічного забезпечення.

Тому визначення МПЗ в проєкті Концепції є недосконалим, особливо в контексті завідомої нестачі повноважень та можливостей відповідних структур в реалізації (формуванні) всіх складових духовного потенціалу. Особливо в контексті визначення назви структур морально-психологічного забезпечення, адже МПС залежить від впливу дуже великої кількості об'єктивних та суб'єктивних факторів, а не тільки структур МПЗ і командира військового підрозділу.

Доцільно звернути увагу також на те – що конкретно мають і можуть робити фахівці структур МПЗ? Це головне питання, на яке відповіді у проєкті Концепції немає. Нарешті і поняття системи у застосуванні до визначення МПЗ доволі відносне. Так, серед декількох визначень системи ключовим словом є «єдине ціле». В чому повнота, цілісність та єдність складових системи МПЗ в проєкті не вказано. Ця невизначеність і надає можливість назвати цю неосязну для однієї управлінської структури сферу діяльності її прерогативою і майже сферою відповідальності окремих посадових осіб.

У цьому контексті свого часу викликали подив аргументи про те, що нарешті структури морально-психологічного забезпечення отримали назву однойменного виду забезпечення і що зміна поглядів на систему МПЗ військ є майже злочином, зрадою чи ворожими підступами. Здавалось що МПЗ існувало вічно і альтернативи йому немає. Але при цьому повідомлялось, що структури МПЗ ЗСУ були позбавлені певних функцій і отримали нові функції. Тобто процес модернізації системи МПЗ все ж таки відбувся! Також мало місце судження про те, що для того, щоб знищити бойовий дух наших військовослужбовців противнику необхідно знищити, перш за все, ті структури і види забезпечення, які його формують і підтримують. Ну було б, наприклад, – підтримують, впливають або готують, але ж тут конкретно – формують! Зрозуміло, що з такими чарівниками будь-які концепції будуть безпідставними і безпредметними.

Про що йдеться? Про те, що МПЗ є черговим перехідним етапом до нового бачення парадигми реалізації духовного та культурного потенціалів як складових всебічної оборони держави. Має реалізуватись новий синергійний проєкт в межах проєкту Стратегічних комунікацій. І не треба тут шукати якісь таємні задуми. Особливо треба зрозуміти як невідкладне завдання Стратегії національної безпеки України проведення всеохоплюючої концептуальної діяльності у нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі. На даний момент у принциповому значенні цього положення вже переконалось військово-політичне керівництво держави і все суспільство. Дуже принциповим є і рішення визначення механізмів регулювання роботи підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій, закладів культури

та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних студій та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ та населення.

Такі рішення кардинально змінюють підхід до реалізації духовного та культурного потенціалу, інформаційного забезпечення військової діяльності. Нам треба визнати необхідність зміни поглядів на суспільно-політичні процеси, в яких роль держави є беззаперечною та необхідною. Ця роль повинна суттєво збільшитись та стати більш потужною. Держава має залучити до комплексної роботи громадянське суспільство, місцеві органи влади, наукову спільноту тощо. Адже відомо, що війни ведуть не армії, а держави. Формування високого морального духу особового складу і мобілізація його на успішне рішення бойових завдань не є функцією самої армії. Армія не зможе цього зробити сама за простою причиною – не вона формує політичні цілі свого застосування і робить аргументацію справедливості своїх дій. Тобто має здійснитись перехід від пострадянської корпоративної системи морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України до потужної державної комплексної програми реалізації духовного та культурного потенціалів держави у структурах сектору безпеки і оборони різними засобами комунікацій.

Реалізацію таких рішень під час війни держава мала б розпочати вже давно. Разом із тим час діяльності попередніх структур соціально-психологічної служби, виховної роботи, з гуманітарних питань, по роботі з особовим складом, МПЗ не пройшов марно. Перш за все тому, що не було допущено поспішних та недолугих рішень типу створення військово-політичних органів як в армії РФ, які з самого початку визначали авантюру із спеціальної підтримки агресивних намірів своєї держави та діючого політичного диктаторського режиму, факт недовіри до командного складу силових структур у реалізації своїх несправедливих та злочинних завдань. По-друге, збереглась вертикаль управління у сфері національно-патріотичної роботи та нарощування національної самосвідомості у силових структурах на різних етапах їх реформування.

Про час прийняття концептуальних рішень щодо нової моделі управління поведінкою особового складу та духовними процесами у військах (силах) свідчить ряд теоретичних та практичних чинників. Почнемо, наприклад, з того, що нам запропоновано наступну структуру сукупного потенціалу держави:

- економічний потенціал;
- науково-технічний потенціал;
- соціальний потенціал;
- морально-психологічний (духовний) потенціал;
- воєнний потенціал.

У свою чергу складовими морально-психологічного (духовного) потенціалу визначені:

- ставлення громадян до захисту Батьківщини;
- ставлення громадян до держави;
- рівень свідомості та організованості суспільства;
- готовність до подолання труднощів війни;
- морально-психологічний стан військ (сил);
- морально-бойові якості особового складу [3].

Таким чином, визначається, що морально-психологічний стан військ є складовою частиною духовного потенціалу держави. Але виникає питання: чому морально-бойові якості особового складу визначені окремо від морально-психологічного стану військ? І, по-друге, – чи це та сама складова духовного потенціалу, яка набуває статусу морально-психологічного стану військ як реалізованої частини духовного потенціалу? На нашу думку на формування морально-психологічного (духовного) стану військ (військового колективу, особистості) впливають всі визначені тут складові духовного (морально-психологічного) потенціалу держави як форми суспільної свідомості. А реалізують цей вплив як самосвідомість (самовиховання) громадянина так і впровадження певних технологій морально-психологічного впливу та інформаційного забезпечення службової діяльності посадовими особами безпосередньо за місцем служби. Тобто морально-психологічний (духовний) стан особистості вже частково реалізується у її повсякденній діяльності, а не починає формуватись з початком військової служби.

Також, наприклад, ми маємо аргументоване тлумачення понять морального, психологічного та морально-психологічного [4, с. 149]. Але чому ці фактори стали складовими категорії забезпечення, а не, наприклад, супроводження, впливу, підготовки або підтримки? Схоже цей термін було взято для зручності використання як вид всебічного забезпечення. Але ж яка була аргументація щодо його сутності, якщо за тлумачним словником поняття «забезпечувати» має наступні формулювання:

1. Постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах.
2. Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось.
3. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки.

На мою думку, жодне з визначень до морально-психологічної діяльності відношення не має.

Разом із тим, ми маємо таке визначення: морально-психологічне забезпечення – це вид всебічного забезпечення, метою якого є формування, підтримання та відновлення морально-психологічного стану особового складу,

морально-бойових (моральних, військово-професійних, психологічних (психофізіологічних) тощо) якостей, необхідних для успішного виконання отриманих завдань. А морально-психологічний стан особового складу – це ступінь моральної та військово-професійної готовності, психологічної здатності особового складу виконати визначені завдання за будь-яких умов обстановки. При такому підході морально-психологічне забезпечення передбачас організований, чітко спланований вплив на свідомість і всі рівні та елементи психіки особового складу – від моральних цінностей до елементарних вмій та уявлень, що робить основні завдання не тільки більш цілеспрямованими, а й диференціює їх за способами реалізації.

Здійснення морально-психологічного впливу на свідомість особового складу тут визначено як засіб морально-психологічного забезпечення. Однак морально-психологічний стан людини або військового підрозділу вже достатньо сформований в ході повсякденної діяльності і на нього може вплинути безліч внутрішніх та зовнішніх факторів крім впливу структур МПЗ та командирів різних рівнів. Тобто аналізувати і підтримувати його належний рівень можна безперервно, але це буде завжди ситуативно.

Формування високого морально-психологічного стану військовослужбовця у підрозділі відбувається, перш за все, під впливом ефективної бойової та психологічної підготовки, віри у міцність та надійність своєї бойової техніки та озброєння, якісного тилового та медичного забезпечення, професійного та людського авторитету своїх командирів, міжнародної підтримки України у війні, вірних політичних заяв та стратегічних рішень військово-політичного керівництва держави, відносин у військовому колективі, належного інформаційного забезпечення, стану соціального захисту своєї родини та контактів з нею тощо. Існуюча методика оцінки МПС свідчить про те, що більшість питань анкет опитування стосується прав та обов'язків командирів різних рівнів, подій у державі і світі. При цьому командир військової частини впливає на морально-психологічний стан особового складу лише в межах своїх повноважень. А заступник командира з МПЗ взагалі має обмежені повноваження на вирішення багатьох питань, які впливають на морально-психологічний стан особового складу. Виникає питання доцільності такої назви посади, яка лише частково відповідає змісту існуючого поняття МПЗ. Посадові особи структур МПЗ не мають можливості контролювати та регулювати хід інформаційних потоків та організаційних заходів, які не знаходяться у сфері їх підпорядкування. При чому дуже велика складова духовного потенціалу і громадян і військових підрозділів формується на державному рівні. Тут постає важливе питання о правовій захищеності командира та його заступника з МПЗ стосовно службової відповідальності за МПС особового складу.

Визначена некоректність формування та застосування категорії морально-психологічного забезпечення породила його використання структурами управління, які не мали належних повноважень на реалізацію завдань по суті. Відбулося розмиття меж відповідальності посадових осіб за підтримання належного рівня морально-психологічного стану особового складу, неконкретність змісту їх посадових обов'язків.

Це проявилось, зокрема, і під час впровадження в систему військового управління стратегічних комунікацій за стандартами НАТО. Ця уніфікована система інформаційних комунікацій практично повністю перекрыла завдання морально-психологічного забезпечення. Як непорозуміння практично одночасно з'явилися накази Міністра оборони України про Концепцію стратегічних комунікацій МОУ і ЗСУ та про впровадження структур морально-психологічної роботи у ЗСУ. Згодом був виданий наказ ГШ про діяльність груп внутрішніх комунікацій в межах реалізації стратегічних комунікацій. Але їх робота не є креативною ініціативою керівників структур МПЗ. Це був підсумок оперативного завдання командування ЗСУ 2014 року про найбільші проблеми АТО з повідомлень безпосередніх учасників цих подій. Серед них була і проблема великого комунікаційного відриву командирів від своїх підлеглих, небезпечного інформаційного вакууму на передових позиціях. Вважаю, що результатом цього дослідження і стала діяльність груп Альфа, Чарлі, Дельта, Браво, Омега, які діяли як необхідність для оперативного налаштування комунікацій у військах як по вертикалі, так і горизонталі. Але невідомо наскільки великим було охоплення військ цим впливом та що залишалось у військах після таких відряджень, адже результати цих завдань Генерального штабу не обговорювались в науковому середовищі.

В армії США діють спеціальні програми психологічної підготовки особового складу, які в цілому реалізують комплексний підхід до формування психологічної стійкості, зокрема програма оперативного управління бойовим стресом («OSCAR») та програма формування психологічної стійкості у військовослужбовців, членів їх сімей та цивільного персоналу (CSF2) [4, с. 146]. Для діяльності подібного змісту були сформовані групи контролю бойового стресу, групи психологів у бригадах. Така ініціатива була б корисна в контексті впровадження стандартів НАТО, створення окремих психологічних служб на різних рівнях військового управління. На даний час відомо про роботу психологів та психологинь у бойових військових підрозділах, але інформації про діяльність психологічних служб ми не маємо. Структури МПЗ взяли на себе невласливі функції психологічної підготовки в ході бойової підготовки, психологічної діагностики при відсутності належної кількості кваліфікованих психологів, психологічної реабілітації, професійної психологічної служби тощо.

Також були проведені експерименти впровадження центрів морально-психологічної підтримки, секторів зміцнення військової дисципліни. Головному управлінню МПЗ були передані функції внутрішніх комунікацій системи Стратегічних комунікацій ЗСУ, які ізолювано від зовнішніх комунікацій існувати просто не можуть. Замикання структур МПЗ тільки на внутрішні комунікації суперечить і розділу 4 Концепції щодо шляхів реалізації системи стратегічних комунікацій у Міністерстві оборони та Збройних Силах. Адже внутрішні комунікації це лише визначена сфера (рівень) комунікаційних зв'язків, яка не виражає суті діяльності, а тільки окреслює характер і межі цих зв'язків. Пропаганда героїчних вчинків захисників України це вже не внутрішні комунікації ЗСУ. Інформування Міністерства оборони та Генерального штабу про хід бойових дій, міжнародні зв'язки, пропаганда іміджу ЗСУ, зв'язки з громадськістю, зв'язки із СМІ, військово-дипломатичні зв'язки – все це стосується діяльності у сфері внутрішніх комунікацій і структур МПЗ.

Важливою проблемою є те, що управління морально-психологічним забезпеченням в частині протидії негативному інформаційному впливу на військовослужбовців та населення ускладнюється через відсутність відповідних комунікацій. Захист особового складу військ від негативного інформаційно-психологічного впливу як базова категорія інформаційної безпеки держави і як напрямок діяльності структур МПЗ виходить за межі внутрішніх комунікацій, адже має забезпечуватись всіма складовими стратегічних комунікацій і заслуговує на визначення значно більшого організаційного статусу.

Що показав агресивний напад фашистської Росії на Україну? Те, що парадигму морально-психологічного забезпечення треба змінювати, адже цей термін не забезпечений обґрунтованим змістовним наповненням. Це рудимент з області радянського партійно-політичного забезпечення політико-морального стану. Сьогодні духовний потенціал героїчних захисників держави реалізується без мобілізуючої ролі спеціальних «реалізаторів». Головним «реалізатором» морально-психологічного потенціалу військових підрозділів на передовій і в резерві є командир. МПС безперервно переформатовується під впливом чисельних факторів за визначеним комплексом заходів морально-психологічного впливу командирів всіх рівнів та в межах системи стратегічних комунікацій. Оцінку морально-психологічного стану в ході бойової діяльності також оперативнo роблять командири за доповідями підлеглих командирів. І це нормально. Ос це і є рівень його відповідальності. Завдання командира – мінімізувати негативні фактори та примножити позитивні. Але це є завдання з багатьма учасниками, склад яких має вказану основу, до якої додаються структури за підсумками інформаційних операцій, розвідки тощо.

Дуже важливим аргументом до визначення нової парадигми реалізації духовного та культурного потенціалів держави є порівняння Доктрини зі

стратегічних комунікацій ЗСУ та Доктрини зі стратегічних комунікацій НГУ. За метою внутрішніх комунікацій вони майже не відрізняються. Але за змістом своїх завдань мають три дуже суттєві відмінності. Так за Доктриною зі стратегічних комунікацій, затвердженою Головнокомандувачем ЗСУ від 12.10.2020 [5] основними завданнями внутрішніх комунікацій є:

- задоволення інформаційних потреб особового складу (зокрема через командирське (бойове) інформування особового складу);
- доведення та роз'яснення цілей і завдань діяльності;
- налагодження двостороннього зв'язку між керівництвом та особовим складом (зокрема з використанням методики «Аналіз проведених дій», результатів роботи груп внутрішніх комунікацій);
- захист особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу противника;
- впровадження та дотримання військових традицій;
- забезпечення лідерства військовослужбовці;
- удосконалення процесів об'єктивного інформування у підрозділах;
- мотивація підлеглих.

Але в Доктрині стратегічних комунікацій НГУ, затвердженій у листопаді 2021 року, внутрішні комунікації додатково визначені ще за наступними питаннями:

- формування і розвиток у військовослужбовців відповідних світоглядних установок, ідейних переконань та морально-бойових якостей, необхідних для виконання поставлених завдань;
- підтримання сприятливого соціально-психологічного клімату у військових колективах [6].

І це є дуже важливим та принциповим. Це означає, що стратегічні комунікації прийшли на зміну морально-психологічному забезпеченню, які мають якомога швидше трансформуватись у новий проект реалізації духовного та культурного потенціалу держави в межах стратегічних комунікацій без будь-якої шкоди для МПС СБО.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
2. Бойко О. Проект Концепції розвитку морально-психологічного забезпечення сил оборони. URL : <https://enigma.ua/articles/proekt-kontseptsi-rozvitku-moralno-psikhologichnogo-zabezpechennya-sil-oboroni>.

3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агасв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ —7БЦІ, 2020. 754 с.

4. Актуальні питання роботи з персоналом у складових сектору безпеки і оборони : Збірник тез науково-практичної конференції (Україна, м. Харків, 23 лютого 2022 року), Х.: Національна академія Національної гвардії України, 2022. – 187 с.

5. Доктрина зі стратегічних комунікацій : Затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 12 жовтня 2020 року URL: <http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Доктрина-зі-стратегічних-комунікацій.pdf>

6. Доктрина стратегічних комунікацій Національної гвардії України. ВКП НГУ 11-01(01).01. Наказ командувача Національної гвардії України 11. 2021 № 541.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Т. Чаркіна, кандидат історичних наук

Харківський національний університет Повітряних Сил імені І. Кожедуба

Становлення інформаційного суспільства сприяє формуванню нової інформаційної культури, яка є складовою загальної культури людства, що включає знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, критично оцінювати та відбирати інформацію, відтворювати її.

Дослідження інформаційної культури є теоретичною основою перебудови свідомості суспільства, особи, світових спільнот в умовах глобалізації. Зростання потреб суспільства у інформації, функціонування інформації як продукту інформаційного ринку; закріплення за нею статусу четвертинного сектору економіки, який охоплює інформаційні технології, комунікації, програмування; формування, функціонування, розвиток, вдосконалення інформаційного середовища, надає важливості її вивченню.

Проблема інформаційної культури висвітлюється у роботах вітчизняних авторів О.В. Пруднікової, В. Андрущенко, В. Бебика, Ю. Беха, О. Висоцької, С. Горевалова, Л. Губернського, О. Данильяна, О. Дзьобаня, О. Дольської, С. Жданенко, Ю. Калиновського, В. Копилова, В. Кременя, В. Ляха, В. Огнев'юка, Белякова К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Вони розкривають питання загальнотеоретичного та методологічного значення. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи М. Кастельса, Л. Мінка, С. Нора, Т. Стоуньєра, О. Тоффлера Ю. Хаяші, К. Шеннона, Ф. Емері та багатьох ін.

Інформаційну культуру визначають як алгоритм поведінки людини в інформаційній сфері, орієнтований на інформаційне забезпечення людської діяльності. Серед дослідників існує думка, що інформаційна культура не є породженням революційних змін останнього часу, оскільки вона є процесом накопичення досвіду, має інформаційний потенціал, виконує кумулятивну функцію. Дослідники А. Моль, І. Ширмов вважають, що інформаційна культура акцентує увагу на механізмах передавання спадкових і функціональних відомостей в цілісних рамках суспільства [1, с. 17].

Погоджуємося з думкою про те, що інформаційна культура виникає через взаємодію людини і інформації, її оцінки, відбору для практичного використання, організації сумісної інформаційної діяльності [2].

Інформаційна культура існувала протягом існування людства, але в різні періоди мала свої особливості: у первісному, середньовічному, новому, новітньому періодах вона накопичувала способи і засоби передачі інформації, поведінки зі знаками, даними, інформацією, знання механізмів вдосконалення технічних засобів виробництва, зберігання й передачі і відтворення інформації. Сучасна інформаційна культура збрала в собі всі попередні накопичені форми, поєднала їх, розвиває та вдосконалює.

Щодо терміну «інформаційна культура», зазначимо, виник він в першій половині 1970-х років. Першими цей термін стали використовувати книгознавці. Автори Е.П. Семенюк, А. Виноградова надали «інформаційній культурі» категоріального статусу у науковому й філософському контексті [3, с. 55].

Поняття «інформаційна культура» пов'язане зі становленням інформаційного суспільства. Головною ознакою сучасного інформаційного суспільства є постійна взаємодія людини з інформацією, яка стала для неї життєвою необхідністю. Але інформаційне середовище вимагає необхідності мати знання, уміння, навички оперування інформацією; адаптуватися до змін у засобах і характері комунікації; уміти створювати інформаційні продукти, мати при цьому ціннісні установки.

Складовими елементами інформаційного суспільства є не матеріальні ресурси, а інтелект, інформація, знання. До елементів інформаційної культури належать: духовні, матеріальні, практичні надбання суспільства в інформаційній сфері, що втілюються в інформаційну діяльність. Ці надбання охоплюють інформаційну грамотність, рівень підготовки фахівців, які займаються інформаційною діяльністю, рівень інформаційної безпеки, розробку та вдосконалення інформаційно-правових норм тощо [4, с. 368].

Інформаційна культура є складовою загальнонародської культури. Вважаємо, що її слід досліджувати у таких ракурсах: інформаційна культура суспільства, інформаційна культура особистості, корпоративна (групова) інформаційна культура.

Термін «інформаційна культура особистості» досліджується багатьма науковцями. Складовими інформаційної культури особистості є:

1) інформаційна (комп'ютерна) грамотність; 2) інформаційна компетентність; 3) інформаційний ціннісно-смісловий компонент; 4) інформаційна рефлексія; 5) інформаційна культуротворчість [5, с. 95]. Адже, окрім позитивних впливів, інформаційне середовище містить багато загроз: розкриття конфіденційної інформації, знищення та спотворення інформації, зломи, неправомірні втручання в діяльність комп'ютерних систем, виведення їх з ладу та ін. Тому, людина повинна бути здатною до критичного оцінювання інформації, тобто, «вживати» якісну інформацію.

Інформаційна культура особистості є одним із складників загальної культури людини. Автор Н. Гендіна, називає її динамічною єдністю світоглядних, інформаційно-технологічних, комунікативних й інтелектуально-творчих компонентів; сукупністю інформаційного світогляду та системи знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність, оптимальне задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій» [6, с. 59].

На перший план сьогодні висувається не збір інформації, – підкреслює Е. Тоффлер, – а вміння відшукати у всій масі даних те, що необхідно, вірно проаналізувати відібрані відомості й вчасно доставити їх потрібному замовникові [8].

Інформаційна культура є інтегральним поняттям і формується сумісно з загальною культурою суспільства, а тому сукупність всіх елементів загальної культури впливає на інформаційну культуру. Вважаємо, що формування інформаційного суспільства є важливою концептуальною базою для вивчення генези і розвитку інформаційної культури.

Викремлюють два підходи дослідження інформаційної культури: інформаційно-технологічний та соціокультурний. Так, у інформаційно-технологічному аспекті, інформаційна культура – це культура знання оптимальних способів поведінки зі знаками, даними, інформацією, знання механізмів вдосконалення технічних засобів виробництва, зберігання й передачі інформації, вміння працювати з нею та поширювати. Невід'ємною частиною інформаційної культури в цьому аспекті є знання нових інформаційних технологій. Тобто, інформація та способи її трансляції, обробки для використання визначаються як основна рушійна сила прогресу.

У соціокультурному аспекті, інформаційна культура – це сукупність принципів і реальних механізмів, що забезпечують розвиток етнічних і національних культур, їхнє включення у загальний досвід людства. У цьому аспекті інформаційна культура є найважливішим засобом формування світового культурного співтовариства, створення світового інформаційного простору. Даний підхід оцінює культуру як першопричину розвитку суспільства і всіх його систем. Отже, у даному аспекті інформаційна культура має глобальний характер.

Але таке проникнення має не тільки позитивні зміни. Перетворення інформації на зброю в економічній і політичній боротьбі, ведення

«інформаційних війн», використання її як засобу керування свідомістю людини, політичних переконань тощо, стають новими проблемами досліджень інформаційної культури. Збільшення обсягів інформації у світі, її достовірність, актуальність становлять проблему для людини, для системи освіти, суспільства, через неможливість її осягнення та опрацювання. Вплив глобалізації посилює процеси руйнації локальних культур. Тому, перед суспільством постають проблеми збереження культурних традицій, національної самобутності.

Інформаційна культура пов'язана зі становленням інформаційного суспільства, головну роль в якому відіграє знання й засновані на ньому технології, домінування інформації, прискорення технічного прогресу, глобалізація явищ і процесів. Головною ознакою сучасного інформаційного суспільства є постійна взаємодія людини з інформацією, яка стала для неї життєвою необхідністю. Але, виникла і необхідність мати знання, уміння, навички оперування інформацією; адаптуватися до змін у комунікації; уміти створювати інформаційні продукти, мати при цьому ціннісні установки.

Список використаних джерел

1. Рамський Ю. С. Інформаційне суспільство. *Інформатизація освіти. Комп'ютерноорієнтовані системи навчання*. Вип. 7. 2003. С.16-28.
2. Беляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір. Монографія / за заг. ред. К. І. Белякова. К. 2018. 168 с.
3. Семенюк Э. П. Глобализация и социальная роль информатики. Науч.-техн. информ. 2003. С. 1-10.
4. Чередник Л.А. Інформаційна культура як складник загальної культури особистості. *«Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття»*: матеріали X міжнародної науково-практичної конференції Одеса. 2016. С. 365-375.
5. Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства. *Вісн. харк. держ. акад. культури*. 2009. Вип. 27.С. 91-97.
6. Гендина Н.И. Информационная грамотность и информационная культура личности: международный и российский подходы к решению проблемы. *Открытое образование*. 2007. № 5(64).С. 58-69.
7. Брижко В.М. Інформаційне суспільство. Дефініції / За ред. Р.А. Калюжного, М. Я. Швеця. К.: Интеграл. 2002. 220 с.
8. Прудникова О. В. Інформаційна культура: концептуальні засади та світоглядний сенс: монографія. Х.: Право. 2015. 352 с.
9. Toffler A. The Third Wave (Перевод на русский язык: Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ. 1999. 784 с.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

І. Будур, Р. Михайловський

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У пошуках віртуальної перемоги над Україною кремлівська пропаганда намагається «знайти» та показати світу нібито існуючий «нацизм» у сусідній суверенній державі. Але створити такого роду фейки, це тільки одна сторона російської медалі. Для реалізації бажаної ідеї одних фейкових фактів замало, тому керівництво росії часто підкріплює їх анонсуванням абсурдних нормативно-правових актів, що часто (завжди) суперечать існуючому міжнародному праву.

Так, після повномасштабного збройного вторгнення російських військ на територію України бійці полку «Азов» три місяці тримали оборону Маріуполя, до останнього, залишаючись на території стратегічного об'єкту – заводу «Азовсталь». Але після вимушеного відходу військ понад тисяча поранених бійців залишилось на окупованій ворогом території й потрапили у полон.

Правовий статус військовополоненого визначено Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року. Положення Конвенції застосовуються не лише в мирний час, а й: в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них; в усіх випадках часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір.

Конвенція дає таке визначення поняття: військовополонені - це особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: особового складу збройних сил сторін конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано.

За існуючим міжнародним правом ворогуючі сторони мали б домовитися та провести обмін військовополоненими. Але в росії одразу ж стали говорити, що такий обмін можливий лише «після суду» над військовополоненими. Раніше в Держдумі РФ обговорювали можливість підготовки спецдоручення про заборону обміну бійців полку «Азова» на російських військовополонених, так як Верховний суд РФ визнає полк «терористичною організацією». Таким чином, росія намагається використати ситуацію з максимальною пропагандистською вигодою для себе, і називає тему «Азова» матеріалом для внутрішнього користування, а саме хоче організувати «трибунал над нацизмом».

Бранці з «Азовсталі» – це люди, яких хочуть судити, щоб продемонструвати своїй публіці, що путін, як і обіцяв, знайшов нацизм в Україні.

Росіяни не змогли і не зможуть перемогти в Україні, але перемогу можуть вигадати та здобути її у віртуальному світі. Тому, кремлівська пропаганда націлена на почуття, емоції – намагається зробити все, щоб «азовці» викликали максимальну огиду в росіян.

Тут важливо зазначити, що з моменту отримання статусу військовополоненого особа підпадає під захист Конвенції, за дотриманням положень якої несе відповідальність держава, яка утримує військовополонених. Зазначені особи вважаються військовополоненими з моменту коли вони підпадають під владу супротивника, до їхнього остаточного звільнення та репатріації. А якщо з'являється сумнів, чи належать особи, які брали участь у воєнних діях і потрапили до рук супротивника, до військовополонених, то такі особи користуються захистом Конвенції доти, доки їхній статус не буде визначений компетентним трибуналом.

Тим часом на невідконтрольних територіях Донецької області так звані «керівники» роздають коментарі на тему можливого покарання для «азовців». Мовляв, зібрали сотні томів кримінальних справ за багатьма епізодами – з руйнуванням міст, убивствами цивільних. І тому відкрито називають бійців «Азова» злочинцями, яким світить від 15 років до довічного, а то й смертної кари. Ті, кому будуть пред'явлені звинувачення, вже не вважатимуться полоненими, вони переходять до категорії обвинуваченого злочинця. Їх перемістять до СІЗО і судитимуть, – заявляє один із представників підконтрольних росії бойовиків.

Можливо стверджувати, що бажання росії засудити «Азов» – це не прагнення справедливості. Це частина усвідомленої політики знуцання над українцями. Якщо справжнього приводу немає, його можна вигадати. Навіть якщо доведеться прикриватися Женевськими конвенціями, аби отримати можливість звинуватити українську сторону в скоєнні воєнних злочинів. Росіяни розуміють, що в них обмежені можливості довести світові, що «азовці» – злочинці. Всім відомо, що українські бійці сиділи і відстрілювалися, не вони захопили Маріуполь. Тим, хто боронився, дуже складно нав'язати кримінальні склади воєнних злочинів.

Як зауважив Андрій Яковлев, адвокат, експерт Медійної ініціативи з прав людини: якщо під час воєнних дій військовослужбовці однієї сторони опинилися під владою супротивника, як це сталося з полком «Азов», то їх можна вважати військовополоненими. Крайні отримують захист Третьої Женевської конвенції, яка визначає їх особливий статус, і він не дозволяє судити військовослужбовців за участь у збройному конфлікті. Отже – Рішення «трибуналу», створеного російською федерацією, не може мати юридичної сили.

**A FACTOR OF MANIPULATION ABOUT PEACEFUL POPULATION OF
THE COUNTRY CONSCIOUSNESS IS IN THE WAR-TIME:
CONCEALMENT OF THE REAL STATE OF LOSSES OF THE RUSSIAN
FEDERATION ARMY.**

S. Rakytyanskyi, R. Zorkin

Ivan Kozhedub National Air Force University

O. Plakysi

Central TV-radio studio of the Ministry of Defense of Ukraine

Presently in the world there are approximately twenty of military conflicts of different character, intensity and duration, military personal and civil population of countries which legally are not at war perish in which. A main question of any armed conflict is a question of losses of personnel. Society, in the majority, inclined to estimate successes and failures of the troops exactly after this criterion. In general knowledge of the real state in relation to battle losses can cardinaly influence on moral and psychological state of the army, peaceful population, on military personal and peaceful population of opponent and on a world community.

In the developed countries of the world this information not is by a secret. Opposite, it is accessible for all. As an example will consider the USA. Last two decades the USA took part in two large armed conflicts (wars are in Iraq and Afghanistan), conducted different soldiery operations on territory of different countries (an operation is the «Inflexible decision»). About losses among a personnel, usually, reports MASS-MEDIA in 3-4 days. This pause is needed for verification of information, and also for notification of colleagues – they must know about it before than reporters.

Statistics of losses are published on the site of Department of defense and is in the opened access. Accessible and poimenni lists of lost (in a table it is indicated place of death and reason of death). The separate types of Military Powers are published by the lists with detailer description of circumstances of death of the American servicemen. Also on the site of Ministry in matters of veterans it is possible to find information about all killed (KIA) and wounded (WIA) in all wars with participation of the USA. These information is assuredly exact, as they are constantly checked up are governmental officials, legislators, journalists, relatives of soldiery, activists, scientists, and others like that.

Here already over three months Ukraine holds back the blow of Russia. That touches information about the losses of army of Russian Federation (RF) during the leadthrough of the «special military operation» on territory of Ukraine, it military-political guidance carefully hides from the citizens the real amount of killed, injured and captive servicemen of army of RF. Ministry of defense of RF decided yet more to limit access to information the relatives of soldiery which perished in Ukraine.

Yet from 2015 in obedience to the decree of president of RF Volodymyr Putin information in relation to the lost servicemen during the «special military operation» became a state secret. In opinion of many experts, a primary objective of this decree was to hide information about the presence of Russian soldiery on East of Ukraine and in other regions of the world.

However privileges of the lost soldiery for civil officials and this information design becomes accessible. Now Ministry of Defence of RF asks a government to pass to these powers the military commissariats, that will do yet more closed information about the lost participants of war against Ukraine.

The state of RF wice from February, 24, 2022 officially reported about lost. First – on March, 02 them, allegedly, there were 498 persons. on March, 25, after the month of war, RF, renewed the number of the losses – 1351 lost military and about four thousand poranenikh. After March, 25 information is about the losses of RF in Ukraine classified as secret in general. But news are about the burial place of Russian soldiery (in the different regions of RF), that took part in war with Ukraine, regularly publish the Russian medias and bloggers, and amount of reporting (reports) is constantly increased.

Today, even, if the Russian military perished, militating on Ukraine, for the government of country he can be considered such which disappeared without to conduct and not to get in the report of irretrievable losses. As an example – great number of sailors of the urgent military service from to the cruiser «Moscow». A cruiser was in a battle hike near-by Odesa and fired aims on territory of Ukraine. After the blow of anti-ship missiles it was hit and submerged in the end. However revealed to the parents of sailors it was, that a cruiser did not have «been included to the list of soldiery, connections and parts which are brought over to participating in the special military operation» and the fate of disappearing sailors is until now unknown.

A vulture has the most last decrees of president of RF of Putin «secretly». More frequent all reward soldiers marked such decrees, including lost during wars (war operations). Such decrees were in the war-time in Chechni. If the Russian military perished, he got, as a rule, the order of «Courage» posthumously.

However with beginning of war against Ukraine the amount of the lost servicemen so grew, that rewards on all were not enough. Now the relatives of lost will get in the best case a medal «For a courage» or «Suvorova» which considerably diminishes privileges of the lost, or, in general, they get nothing (it is promised them, that a reward will be handed through an indefinite term).As a rule exact information about battle losses appear upon termination of wars. Although in RF and with it problem – the exact amount of lost is until now unknown in the second world war-time (much information it is until now secret).

For intimidation of the population State thought of RF at legislative level inculcated criminal responsibility for «distribution of fake» about a «special military

operation» in Ukraine. «Fake» is considered even mention about war or its misinterpretation. After this article in obedience to Criminal Code of RF it is possible to get a term to 15 years conclusion.

In RF the general estimations of losses differ even in previous conflicts with participation of Russia. For example, on an official version, during wars in Chechnia of RF lost about 11 thousand servicemen. From data of Union of committees of soldier's mothers of RF, during the first and second chechenskikh campaigns over 20 thousand servicemen were killed.

Information about losses and its publication – a question is not simple from a few points of view. At first, such information more frequent all contain more than simply name, last name and military rank – coming from them it is possible to draw conclusion about character of military activity of those or other parts. Secondly, such information has the personal character, and it uncontrolled distribution can deliver pain native and near lost military.

In democratic countries such information is not secret traditionally, but for the maintainance of confidentiality of information there are the special services which are engaged in the account of lost and notification of relatives. In the structure of department of defense of the USA, for example, there is the Defense Casualty Analysis System. In Great Britain analogical functions are executed by the special service – Joint Casualty and of Compassionate Centre.

That touches RF, its president Vladimir Putin always walks around a theme in relation to lost Russian soldiery in Ukraine a side. He tells about heroic death of separate soldier, about payments of killed, but never named their quantity. The press secretary of president of RF Dmytriy Peskov said at the beginning, that RF had borne considerable losses and named it a tragedy.

Later it was him to specify, that he meant on a that moment these last information from Department of Military Defence of RF. A speaker of Military Defence of RF major-general Ihor Konashenkov in general about the losses of RF, as a military technique or human losses, talks nothing. The government of RF renounces to publish refuses exact information about lost in Ukraine.

It works temporally. But when a true will open up, it can:

to cause huge resonance in a country;

to reduce support of this war society;

to cause doubts in relation to the rightness of decision of guidance of country in relation to the leadthrough of this war;

to cause doubts at a peaceful population in the art of war of the Russian command;

to cause doubts in quality the «invincible and modern» military technique of army of RF;

to result in the increase of charges on war, that in the period of international sanctions against RF will result in the increase of poverty among a population and unemployment.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ, ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ ТА ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ

А. Худавердова, викладач

Харківський національний університет Повітряних Сил

Українське суспільство сьогодні переживає важкі часи, пов'язані з багатьма чинниками та викликами сучасної війни! Відкритий воєнний напад Росії за підтримки Білорусі на Україну початий 24 лютого 2022 року триває вже понад 100 днів.

Надзвичайно сильною виявляється мотивація у військовослужбовців Збройних Сил та абсолютно кожного і кожної з громадян країни, що дозволяє оберігати її і захищати, стійко відстоювати та повертати метр за метром нашої землі.

Проте з першого дня вторгнення Росія не припиняє порушувати правила ведення війни і масово чинить воєнні злочини: ураження цивільної інфраструктури та житлових комплексів, дитячих садків, бібліотек, освітніх закладів, лікарень; ворог чинить катування, грабування, насильницькі дії, вбивства і це далеко не все. Багато людей вимушені через втрату домівок, безпеку і жорсткі дії ворога, опікуючись за життя та здоров'я родини виїжджати з окупованих територій та місць, які потрапляють в зону інтенсивних бойових дій. Крім того, російська влада веде активну інформаційну війну та застосовує пропаганду. Таким чином, відбувається на населення систематичний вплив багатьох стрес-факторів війни та інформаційно-психологічний тиск на психіку і свідомість.

Проте надзвичайно сильного психологічного тиску зазнають сім'ї учасників бойових дій, вони щосекунди перебувають у страху втрати захисника чи захисниці своєї родини і країни через підлі вчинки ворога, не мають достовірної інформації щодо члена чи членкині сім'ї та у більшості випадків вимушені покинути свої домівки оскільки ворог активно веде ураження військової інфраструктури зазвичай поблизу якої вони проживають.

Питання соціального захисту громадян, які переміщуються із зони збройного конфлікту, регулює Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Більшість внутрішньо переміщених осіб щодня зіштовхуються з побутовими та соціальними труднощами; у них не задоволені базові потреби – безпечні й комфортні умови проживання, харчування тощо. Перед ними виникає низка життєвих проблем, а саме: забезпечення їжею і житлом; відновлення документів; виплата пенсій і державних соціальних допомог; доступ до соціальних та медичних послуг, особливо для тих, хто потребує спеціалізованої медичної допомоги, лікування, реабілітації; професійне перенавчання і працевлаштування; влаштування дітей до навчальних закладів; продовження (поновлення) навчання тощо.

Слід враховувати, що серед внутрішньо переміщених осіб певну кількість становлять соціально уразливі категорії населення (люди з особливими потребами, похилого віку, одинокі батьки, малозабезпечені тощо), і обставини переселення посилюють фактори ризику для них.

Більшості з них важко чи неможливо влаштуватися на новому місці відповідно до звичних умов життя та соціального статусу. Часто їм доводиться змінювати життєві орієнтири та набувати нових як професійних, так і соціальних навичок.

Внаслідок травматичного досвіду такі особи переживають стани, які спричиняють нестабільність і втрату контролю над ситуацією, власним життям:

- втрата автономності;
- втрата суб'єктивності;
- психосоматичні розлади, у окремих випадках схильність до зловживання психоактивними речовинами;
- розгубленість (не можуть зосередитися і виконувати розумові завдання, до яких звикли);
- стрес різної тяжкості, порушення адаптації, посттравматичний стресовий розлад;
- побоювання відторгнення (страх ідентифікації з ворогами);
- відчуття незахищеності;
- злість та пошук «зовнішнього ворога» (хтось має за це заплатити);
- почуття провини, сором, низька самооцінка, нестабільна поведінка дітей та загострення у взаємовідносин між батьками і дітьми;
- панічні напади щодо неможливості прогнозування майбутнього;

Оскільки більшість з таких осіб часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують у такому випадку на початкових етапах ураховуючи аналіз досвіду в інших країнах де відбувалися збройні конфлікти провідними дієвими до застосування та впровадження реабілітаційних заходів та заходів з адаптації доцільніше проводити у формі навчання корисних навичок, бесід, підтримуючих зустрічей, а з метою нівелювання негативних станів та розладів здійснюється надання психологічної допомоги, через:

- індивідуальну роботу, яка передбачає індивідуальне консультування і бесіди з актуальних питань, кризове консультування та консультування з опрацювання травматичного досвіду, терапевтичні зустрічі;

- сімейне консультування, яке націлене на опрацювання травматичного досвіду на рівні всієї родини та постановку цілей на подальше життя;

- тренінги, які можуть включати різні тематики: зайнятість, працевлаштування, комунікація, постановка життєвих цілей, захист прав, здоровий спосіб життя та профілактика насильства, виховання та догляд за дітьми, формування сімейних стосунків, профілактика конфліктів тощо;

- формування і ведення груп взаємодопомоги і взаємопідтримки, де учасники можуть пригадати та поділитися власним досвідом і переживаннями з життя своїх членів своїх родин – захисників;

- формування і ведення психокорекційних груп, цей метод втручання найбільш актуальний на початковому етапі кризи, поки травма ще свіжа і люди знаходяться в розгубленому стані.

Таким чином, ці методи психологічної допомоги націлені на членів сімей учасників бойових дій та вимушених переселенців, а саме: усвідомлення травми і включення механізмів подолання стресу, зменшення стресових розладів, корекцію психосоматичних розладів та розвиток навичок подолання душевної кризи. Чим ефективніше буде надано психологічну допомогу тим якісніше та вмотивованіше будуть виконувати свої завдання військовослужбовці боронячи нашу країну від ворога задля захисту її, своєї родини, близьких та знайомих і кожної громадянки та громадянина країни, її територіальної цілісності та незалежності.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

VI МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПОВІТРЯНИХ СИЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

Відповідальний за випуск *В. Кротюк*

Комп'ютерна верстка *Д. Клочко*

Комп'ютерний дизайн обкладинки *Д. Клочко*

Техн. редактор *М.В. Дудко*

Коректор *Н.К. Гур'єва*

Формат 60 × 84/16

Ум.-друк. арк. – 6,00

Підписано до друку 19.05.2022

Ціна договірна Тираж 100 пр. Зам. 0329-17

Видавництво Харківського національного університету

Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2535 від 22.06.2006 р.

Адреса видавництва: 61023, Харків-23, вул. Сумська, 77/79

Віддруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137

тел. (057) 778-60-34 e-mail: bookfabrik@mail.ua